

ÉKWÉ JONAL

NKE NDI IGBO SCHOLARS FORUM, NIGERIA Volume 5 No
1, October, 2018

Onyenhazi:

Onukwube Alex Alfred Anedo

ÉKWÉ JŌNAL

Ōkwa ideta akwūkwo

Ékwe Jŋnal nke ndi IGBOSCHOLARS FORUM, Nigeria
na-akpoku ndi odee nwere ederede e nyochere ma dezie nke oma n'ihe gbasara Igbo na ndi ya, ka ha wete ha ka e biputara ha n'Ekwe Jŋnal.. Anyina-anabata ederede na atumaatu obula metutere odimma ndimmadu, asusu, ekpemekpe, agumakwukwo, mgbaragwu na mkpakwukwo, Akukontala, Akunabuba, Mmekorita mmadu na ibe ya, Omenala, Nkanazu, Mmekorita azumahia, Ochichi, Gburugburu, dgz. Zite akwukwo gidika akpaozi ntado nke ikuku site n'akara ozi ikuku a: igboscholars@yahoo.com ma obu i biputa ya n'akwukwo uzobu ma zigara ya otu onye n'ime ndinhazi Jŋnal a. Udi nrukaebe ihe ndie legere anya n'ide ederede anyi ga-anabata bu MLA agba nke asaa. Jŋnal a bu n'obi idi na-eweputa akaoru ya kwa.

Onukwube Alex . A. Anedo

Onyenhazi IGBO SCHOLARS FORUM NIGERIA

Department of African & Asian Studies, Nnamdi Azikiwe University Awka, Anambra State – Nigeria

Phone: +2348037859249, 08149225739

e-mail: igboscholars@yahoo.com;

web: <http://www.igboscholarsforum.com.ng>

Vol.5 No.1 June, 2018 ISSN: 2476-8448

Printed by:

Besing Books Multipurpose Publications

No. 9 Wisdom Avenue, Suleja, Niger State

08060850177

ISSN: 2476-8448

FROM EDITORIAL DESK

Ekwe Jonal bụ otu n'akaorụ ndịIgbo Scholars Forum nke malitere site n'obi i nụ oku iji chikolata umuaka Igbo guru akwukwo ka ha wee nwee ike i malite chewe echichi dika ndi Igbo site n'ideputa akwukwo, na-ezuko ma na-enwe ogbakọ. N'ezio kwu, o bu Dr. Onukwube Alex ander Alfred Anedo and Dr. Mrs. Ngozi Thecla Udemmadu (Nee Obiora) malitere Igbo Scholars Forum was founded nke bidoro mgbe ha weputere akwukwo ha dere maka nna okputoro okpu nke otu a bu Prof. Obed Muojekwu Anizoba (Ozonwa),ka onwa Disemba nke afọ 2013 di mkpuru ubochi iri na ise. Iji kwanyere ya ugwu. N'afọ oma ya, Prof O. M. Anizoba kwere ha onya ikuku, <http://www.igboscholarsforum.com.ng> ebe ha gae si na-agwa uwa ndi ndiIgbo bu, ihe gbasara ndu ha na ihe ha kwenyere na ya.. Jonal ndiozo nke ndiotu a choro isi na ha na-eche Igbo n'ihu ndi uwa bu Ideal Journal na Igboscholars Journal.

Onukwube A. A. Anedo, Ph.D. .

Ndị ndụmọdụ:

Prof. Samuel Uzochukwu
Department of Linguistics, African & Asian Studies Faculty of Arts,
University of Lagos, Nigeria

Prof Betrand Okolo
Department of Languages & linguistics, University of Benin, Edo
State.

Dr. Ben Igbokwe
School of General Studies, Federal University of Technology,
Owerri, Imo State

(c) Igboscholarsforum 2018

Ndinaya na ndi Odee

1. Ikpeasomanya Na Ntaramahuhu So Ya N' Iduuazi IgboNdi A Hooro

Oluchi

Nebolisa

Ngalaba Asusu Igbo AlvanIkoku Federal college Of Education,
Owere 08067998641 **Ekwenze Aaron Chira**

Ngalaba Igbo na Asusu Naijiria ndi ozoo Nwafor Orizu College of
Education, Nsugbe

2. Mburu Dika O si Metuta Umunwany N' Ejije OnyekaonwuNsolibe, Obiageli Theresa (PhD)

Ngalaba Lingwistiks na Igbo, Mahadum Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu
Igbariam +234(0)8035795591

3.Mmekorita Jenda, Nzokota na Ikikere Ochichi: Mputara Ndina Nkokirikio Igbo nke Nne Mgbaafu na Nne Inyang Olugu Ikeokwu, Enyinnaya SamuelnaEzebube, Chinedu

Ngalaba Lingwistiiks, Igbo na Asusu Naijiria Ndi Ozoo, Mahadum
Naijiria, Nsuka

enyinnaya.ikeokwu@unn.edu.ng; chinedu.ezebube@unn.edu.ng

08066736976; 070305565592/08171253789

4. u daolu: Ezi Ngwa o ru N'ebe Ntolite Asu su Na

Ederede Igbo D{Okere, Florence Olachi

Department of
Linguistics and Nigeria LanguagesAlvanIkoku Federal College of
Education, Owerriolaedo1976@gmail.com

UCHENNA STELLA OKWARA

Department of Linguistics and Nigeria Languages

Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri

ucheobi1981@gmail.com

IKPEASOMANYA NA NTARAMAHUHU SO YA N'IDUUAZI IGBONDIA HQQRQ

Oluchi Nebolisa Ngalaba Asusu Igbo
AlvanIkoku Federal college of Education, Owere
08067998641

Na

Ekwenze Aaron Chira

Ngalaba Igbo na Asusu Najirja ndi ozo
Nwafor Orizu College of Education, Nsugbe

Umjedemede

Ikpeasomanya bu ikpe a na-ekpe na-aso anya site n'emeghi maobu ekwuputaghi n' ezie onye ikpe kwesiriima . Otutu ndi odee edela maka ihe di iche iche n'iduuazi Igbo mana o bu ihe ole na ole , ka e lebarala anya n'ihe gbasatara ikpeasomanya n' iduuazi Igbo . Nke a were buru ezigbo nsogbu , n'ih i na odee obula nwere ozi o na-esite n'iduuazi ya ezi ohanaze . Otutu ndi aka ha digha na-ata nnukwu ahuhu n'ih i ikpeasomanya e kpesoro ha . Ebe ndi na-ekpeso mmadu ikpeasomanya n'onwe ha , otutu oge na-echefu na o nwere onoduojoo nke a, nwere ike iwetara ha na ndu, n'odinihu . O bu ya mere nwanchocha ji were isiokwu a ,iji mee ka ndi odee deputakwuo iduuazi nke isiokwu ya ga-abu ikpeasomanya , ka ohanaze guo, ma mata n'ezie na ya buonodu adighi mma . Nchocha a ga-abara ndi Igbo uru. Usoro nwanchocha gbasoro mee nchocha a, bu usoro “ Sojee rjsaachi “ Na nchocha a, e lebara anya n'ikpeasomanya na ihe ndi na-ebute ya na ka ndi odee si agba mbu n'ziputa nke a n'iduuazi ha . O bukwa Atutu Marist ka a gbasoro wee mee nchocha a bu nke nyere aka n'ighotawanye ihe na-ebute ikpeasomanya . A choputara ihe ndi a ; na e nwere otutu ihe ndi na-ebute ikpeasomanya di ka 'Ego', 'Ngari', 'Ntajianya', 'Anyaukwu', 'Ujo', 'Asi' .dg . Ebumnobi nchocha a, buiziputa ka ndi odee ndi a di ka: Epuchie na Obichere , Nwokelue , Okeke ,na Ubesie si webata ikpeasomanya n'

akwụkwọ iduuzi ha bụ : *Chinenyeze , Ugochinyere Nwata ,Mmiri Oku E ji Egbu Mbe, Ukpaka Okporo Buuru na MmaduKa A Na – Arja* . A tụtụ anya na e mechaa nchọcha a , na ọ ga-enye aka n’ime ka ndị mmadụ gbaara ihe ọjọọsọ . Nchọcha a , ga-enyekwa aka n’ibawanya asụsụ na omenala Igbo n’ebe ọ dị ukwu .

Okwu Mmalite

Agumagu Igbo bidoro mgbendị Igbo bidoro. Na mbido, ọ bụ n’onyị ka ha na-akọ ya. N’ime ya, e nwere abụ, akụkọna ejije. Ndị Igbo na-esite n’agumagu ha na-egosiputa ebumnobi ha nakwa echiche ha gbasara uwa. Ha na-egosiputa ngalaba agumagu a, n’onyịdị dị iche iche ha na-anọ na ndụ ha. Agumagubụ ihe bara nnukwuuru. A na-elegara ya anya dị ka ihe obodo ji echekwaba nkwenye na usoro obibi ndụ ha. Dịka Mkaanem (2007:80) kwuru na agumagu “...bụ ihe bara nnukwu uru n’ogbọrọgbọdọ”. Nke a putara na agumagu na-eleba anya n’ihe gbasara ndụ nke metụtara ma ihe mere n’oge gara aga nakwa ihe na-eme n’oge ugbu a, ma na-enyekwa aka n’ikwalite mmekọrịta mmadụna ibe ya. Culler (1961:339) kwenyere na uru agumagubara mgbe o kwuru na agumagu “...bara ezigbo uru ọbụladi n’obodo ya. O kwukwara na agumagu bụ edemede puru iche nke na-emepe obodo ma na-agbanwekwa omume ndi nọ n’obodo, ma ogbenye ma ogaranya”. Nke a putara na odee bụ onye na-eke ihe gbasara ndụ. Ọ na-eke iji gosiputa akparamagwa umummadu ndi nọ n’uwa ma nke di mma ma nke di njọ. Ihe ọ na-eke nwere ike igbasata ndorondorochichi, ndu ezinaulo, ekpemekpe. dg.

Odee dịkwa ka onye nkuzi, ọka ikpe nakwa o kwuchitere ọhaneze. Mohammed (2013:56) mgbe ọ na-akwado ọrụ Achebe ruru kwuru na “...ihe odee ji ede edemede bụ iji kọwaputara ọhaneze nkwenye ufodu nakwa uzọ abughi ezie ndi uwa si elegara obodo anya , ma were edemede hazie akuko ndi ahụ n’uzo di mma iji mee ka obodo na-aga n’ihu”. Agumaguna odee di ka aka nri na aka ekpe .Ha abuo na-ejikota aka onu were emepe obodo. Ọ buru na o nwere ihe mere n’obodo ma ezigbo ihe maobu ajo ihe , ọ buoru odee ikowaputa ya n’udi agumagu ka ohaneze guo ma matakwa ka onodu siru gbata kwuru. Nwa -dike(2005) na

Onyekaonwu(2001) kwadoro nke a, mgbe ha kwuru na “ndị odeagumagu Igbo agbala otutu mbọ n’iji agumagu kowaputara ohanaze ka onodu sirị gbata kwuru”.N’agbanyeghi nke a, e nwere otutuonodu ojoo n’ala Igbo ndiodee ka kwesikwara ileba anya iji belata ya bu ajoonodu. Otu n’ime onodu ndi ahụ tarala oji n’ala Igbo bu mpuna aghugho. Otutu mmadu n’ ala Igbo taa, na-agabiga otutu ntaramahuhudi iche iche n’ ihi ikpeasomanya e kpesoroha n’otuuzo maobuuzozomaobu nke ha ji aka ha kpee kpegide onwe ha n’ihi ujo. Nchocha a, n’uzo puru iche na-eleba anya n’ ikpeasomanya n’akwukwo iduuzi Igbo. Ebumnobi ya bu ileba anya na mbọ ndi odee iduuzi gbarala iji belata ya buonodu tarala oji n’ala Igbo. Iji mejuputa ebumnobi a, nwanchocha hooro akwukwo iduuzi ise bu nke e nwegairi ikpeasomanya na ya ma leba anya na ya. Ha bu *Chinenyeze* nke Epuchie na Obichere (2001) dere, *Ugochinyere Nwata* nke Nwokelue (2010) dere, *Mmadu Ka A Na –Arja* nke Okeke (2012) dere, *Mmiri Oku E ji Egbu Mbe* (1974) na *Ukpana OkpokoBuuru* (1975) nke Ubesie dere. N’iduuzi ndi a, a ga-eleba anya ma weputa ebe odee webatara ikpeasomanya bu nke bu nsogbu n’ oge gara aga nakwa n’ oge ugbo a site n’ilebanya n’ ihe ndi a: onodu na – ebute ikpeasomanya na ka ndi odee si agba mbọ na-iziputa nke a n’ iduuzi ha.

Ntuleghari Agumagu

N’ebe a, nwanchocha gosiri onwe ya di ka onye isiokwu a, o na-eme nchocha na ya doro anya nke oma . O mere nke a, site n’ikowa, n’uju ma itugharikwa uche n’ihe niile ndi mmadu derela bu nke rutugasiri aka n’ihe omumu a, a na-eme nchocha na ya tumadi ka o si metuta agumagu na ikpeasomanya n’iduuzi Igbo.

N’aka nke ozọ , o dikwa mkpa na mgbe nwanchocha na-eme udi nchocha a , na a ga-enyocha ihe ndi mmadu maobuokammuta di iche dere gbasara isiokwu a, a na-eme nchocha na ya. Ndiokammuta a bu ndi si n’otu uzọ maobuuzo nke ozọ deputa edemede di iche iche gbasara nchocha ikpeasomanya.

Atutu Nnyocha

Nnyocha a gbadoro ukwun'AtutuMarist. Atutu a bu Atutuochichi na aku enwe enwe nke Karl Mar . Mbah na Mbah na ndi otu ha (2013:5) kowara atutu a di ka "...mgborogwu ji iwu na nhibe mmekorita obi nwanne , mechaa buru nnyocha agumagu nke ndi a na-emegbu emegbu maobu akpagbu akpagbu." Nke a putara na Atutu Mar ist metutara oha mmadu , aku na uba, iwu na ndorondorochichi bu nke a turu anya na o ga-eweta mgbanwe akparamagwa n'ua nakwa etu mmadu si ahuta ibe ya , ma o buru na ewebata ya nke oma n'agumagu . Atutu Realizm bu atutu na-elebakari anya ka ihe odee dere n' agumagu siru buru enyo n' ihe na-eme n'ua, dika Clerk (1982:107) kowara na "...agumagu na obodo dika aka nri na aka ekpe. Na o nweghi nke ka ibe ya di mkpa , nke a ga-enwe nke a ga-ekewapu n'ebe ibe ya no. Ha abuo na-arukota oru onu." Otu ihe kachasi puta ihe na nchocha a bu na e weputara agumagu dika enyo ihe na-eme n'ua . Dika Lawrenson na Swingwood (1971 :107) kwenyere na "...Onye mbu na mbu weputara atumatu iji agumagu tunyere ihe na-eme n'ua bu Louis de Bonald (1754 – 1849). Ha gakwara n'ihu kwuo na agumagu na-agbadokariukwu n'ihe na-eme na ndu." Ihe ndi odee a na-akowa bu ebe o bu na agumagu na-elebakari anya n'ihe na-eme na ndu na o buoru nwanchocha ichoputa ma akwukwo agumagu a na-enyocha a na-ekwu maka ihe na-eme na ndu ka o bu nke odee cheputara n' isi ya .Atutu Mar ist, bu atutu Mar ist na Fredick Angel (1818 - 1883) weputara ohanaze nke na-agbaruihu gbasara ndi ogaranya idi na-abawanye n'ogaranya ha , ebe umuogbenye na-aga n'ihu na-adawanye ogbenye ha . Ha weputara atutu a iji mee ka e belata oke ihe di iche n'etiti ndiogaranya na umuogbenye . Atutu a na-elebakwa anya site n'ime ka mmadu niile no n'obodo hara nha , na-enweghi ndi na-ebuli onwe ha elu, maobu na-ewere onwe ha, na ha dika mkpa karja ndiozo.

`Habib(2011:231) kwuru na "ndi obodo Russia weputara atutu a n'obodo ha bu nke ha ji were belata ikike ndiogaranya nwere n'ebe ndi ogbenye no. Nke a putara na ndiogaranya nwere ikike n'ebe umuogbenye no n'ih i ego ha . Ufodu n'ime ndiogaranya nwechara uloru ebe umuogbenye na-aruru ha oru bu nke ha na-akwu ha ntakiri ego maobu jide

ha ugwo ogologo oge. Dobie (2009 :89) kwuru na “...ndiogaranya bu “bourgeoisie” ebe umuogbenye bu “proletariat “. N’ihi na umu ogbenye bu ha ka ndiogaranya na-ewekari n’oru, Atutu Mar ist na-elebakwa anya ka ndiogaranya si akwudebe umuogbenye ugwoonwa ha, ugwoonwa ha e pekaririoru ha na- aruru ha na oge ha ji agbasa oru .dgzS.Agumagu na-arutukari aka n’ihe na-eme na ndu. Hristic (1977:311), Isola(1978:304-305), Wolfgang(1975:7) kwadoro nke a , mgbe ha kwuru na ‘...agumagu kachasi iduuazi bu ihe gbasara ndu ka a na-ekwukari na ya.” O dikwa mkpa na nwanchocha obula na-eleba anya n’akwukwo iduuazi ga - agba mbu choputa ma isiokwu di na ya bu akwukwo iduuazi o na-eleba anya n’ ihe na-eme na ndu ndi mmadu kwa ubochi, ka o bu nke odee cheputara n’ isi ya.O kwekwara nghota na ikpeasomanya na nsogbu so ya kwesiri ka e leba ya anya n’ihi na o so n’ otu ihe a na- ahụ na ndu, ebe o bu na agumagu na – elebakari anya n’ihe na - eme na ndu. Atutu Mar ist kwesikwara iji mee nchocha a n’ ihi na o na – akato mmegbu na ihe ndiozo yitere ya ma na - eziputakwa akparamagwa umummadu n’ obodo.

Nnyocha Ihe Ndi Ozọ Derela

N’ebe a, nwanchocha gosiputara ihe ndi odee maobuokammuta di iche iche dere gbasara ikpeasomanya. Nwadike (2006: 71) kwuru na ikpeasomanya “ ...na-etikpo obodo ma na-eme ka e lee onye ezi omume ajo anya.” Nke a putara na ikpeasomanya na-eme ka mmadu na ibe ya di n’ iro , na-emekwa ka nwanne gbaara nwanne ya oso ma na-ebutekwa abubuoru n’ebe a na-aruru.Nwankwo (2004 : 75, 76) na Imo (2009: 11) kwuru na “...n’ ihi oke ego mmadu nwere na-esokwa eme ka e nwee ikpeasomanya.” Nke a putara na n’ihi na mmadu nwere ego, na e nwere ike iji maka asomanya were ghara ima ya ikpe di ka o kwesiri . Chukuezi (1988 : 15) kowakwara ego dika ihe so ebute ikpeasomanya “...n’ihi na o na-eme ka eziokwu zokpuo n’ ime olulu ma na-aghasakwa mkpuru ajo omume.” Nke a putara na mmadu nwere ike iji maka ego ghara ikwuputa eziokwu etu o kwesiri . Emenanjo (no date :45) kwukwara na “ ...ego bu nke

o kpọrọ naịra, bu ya butere ohi na ikpọ asị. Na o bụkwa ya butere inye na iri ngari nakwa ihe ojoo niile dika ndi a.” Nke a putara na o bu ego bu mgborogwu ihe ojoo nke a na-ahụ n’ uwa taa. Mmaduekwe (1979 :31) n’ otu aka ahukwa hutara ego “Dika ihe wetara aghugho, mmegbu na aka idiocha adighikwa.” Nke a putara na ego na-akwado nsogbu, oke ochicho na ajo omume. Nwadike (1990 :119) kowara na o bu ego “...wetara oke ochicho ma were ihe niile kpudo ya ihu n’ala, ma na-emekwa ka ndi mmadu na-ebi ndu n’uzo gbagoro agbago, na-ebughijuzo tulee ihe nke a ga-putara ha.” Nke a putara na ndi mmaduna - ebizi ndu ozo na-ebughijuzo chee echiche nke oma n’ihi na omume ojooobula nwere ntaramahuhu ya na ya so. Ihejirika (2008:14) kwukwara na “...aka azu maobu ngari so n’ihe na-ebute lkpeasomanya.” Nke a putara na mmadu nwere ike inye akaazu iji mee ka ekwugide onye aka ya diocha ma sikwa uzo di etu ahụ mee ka ikpe maa eziokwu. Ngari putara ego maobu ihe ozo ndi mmadu na - enye na nzuzo, iji mee ka eziokwu ghara iputa ihe maobu mee ka aghara ima onye ikpe mara, ikpe. Ekegbo(2005 : 30) kowara ngari “...dika ihe anaghi ekwe mmadu mee ihe ziri ezi. O kwukwara na ndi na - eme ya, na-egori n’ime nzuzo.” Nke a putara na ndi na - eri ngari, na - eji ya etu onu. Ndi di etu a ,amaghi na n’ezie, na ngari na-ahapu ha n’ oke agu. Ngari bụkwa nnukwu ihe mgbu nyeere obodo. Eziumume na ikwuwa aka oto na - ewuli obodo, ebe ngari na-akwatụ obodo. Ofomata (1999 : 62) kowara ikpeasomanya “...dika ihe anya ufu na-ebute.” Nke a putara na mgbe mmadu na-adighi enwe obi ocha n’ ihe oma meere mmadu ibe ya, maobu nabata ihe oma mere mmadu na nke a so ebute ikpeasomanya. Anyaukwu sokwa ebute ikpeasomanya. Okoye (2009: 16) kwuru na anyaukwu so eme ka e nwee onodu ikpeasomanya “n’ihi na onye anyaukwu anaghi enwe afo ojuju. Ihe anaghi ezuru ya. O na-adiya mgbeobula kauwa niile buru nke ya.”

Onwudufor (2007:183) kwakwara anyaukwu “...dika ihe na-eweta icho nke onwe. O kwukwara na anyaukwu na-ekposakwa obodo na-ebutekwa oke nghotahie n’ etiti mmadu na ibe ya.” Nke a putara na o dighi ihe na-eju onye

anyaukwu afọ maobu tu ya n'anya. Mgbe niile, ọ na-achọ ibukọta ihe niile, ndị o ji n'aka, a na-adapụ. Bunye yaụwa niile, afọ agaghị eju ya. Mmadụichọ naanị maka ọdịmma nke ya buọria. Onye anyaukwu ga-achọ iri nke mmadụ, ma mmadụ agaghị eri nke ya. Onwudufor (2007:251) kọwara, na ụjọ so eme ka e nwee ikpeasomanya "...n'ihu na ọ na-eme ka mmadụ gbahapụọrụ diiri ya." Nke a putara n'ụjọ nwere ike ime ka mmadụ hụ eziokwu ma kpuchie ya, n' agbanyeghi ka ọnọdụ sirị di. Onwudufor(16) kọwara na asị so ebute ikpeasomanya n'ihu na asị "...na-weta ọgbaghara, enweghi ntụkwasi obi na agaghị n'ihu."

Nke a putara na onye e nwere nsopuru n' ebe ọ nọ kwesiri ka okwu ya diitukwasị obi ma dikwa ka e kwuru. Onyekaonwu (1981:64 - 65) kwuru na n'ihu ụjọ "...na umunna kere ikpe di n' etiti Aworona Obioma ozugbo n' ebughiuzo lebawanyemie anya na ya buonodu. Nke a mere na otu onye n'ime umunna Aworo kwuru na ihe mere taa., e kwuo ya taa abughi ezigbo ihe. Umunna jukwara na nna Obioma bu Obidike agaghị ebunye Aworo iyi ka onuọ n' ihi na nke ahụ abaghị uru obula."

Ntaramahuhu bu nke na-abịara mmadụ, mgbe mmadụ choro okwu mere ihe nsogbu jiri biara ya. Ofomata (2007: 476) kọwara ntaramahuhu "...dika onodu na-adaputa mgbe mmadụ mejoolo ala, mejoo mmadụ ma mejokwa chukwu. O gakwara n' ihu guputa aru ndi a, dika nke nwere ike ibute ntaramahuhu n'odinihu di ka: mmaduigba nwanne ya mgba okpuru, imegide nwaogbenye, igba igbagide mmadụ, inara mmadụ ala ya n'ike ".dg. Nke a putara na ome mma na-emere onwe ya, ebe ome njo na-emere onwe ya. Aru maobu mpu obula niile mmadụ mere nwechara ntaramahuhu ya na ya so. Onye obula kwesiriigbara ihe ojoooso. Ahuhu diiri ndi omekome n'uwa a, dikwara ha n'uwa ozọ na-abia. Uru niile mmadụ nwetara n' uzọ ezighi ezi, adighi anogide. N' ihi na ọ ga-agbọcha ha dum, mgbe aka ga-akpara ya.

Nzeako (1972:193 -194) kọwara ntaramahuhu dika:

Ihe na-abia mgbe mmadu mere aru . O kwuru na aru di uzọ abuo, ha bu: aru mmadu metaara onwe ya dika mmaduikeporo nwunye nwanne ya nwoke mgbe nwanne ya ka no ndu . Na aru mmadu metaara oha obodo : dika mmaduitoro isi okpu refuo , maobu itigbu mmadu were abali gwuo ala ma lie ya . O kwuru na udi aru a na-eweta ntaramahuhu n' oge odinihu .

Nke a putara na ebe omume ndi a bu aru , na o buru na odighi ihe e mere nke a , onye metara ya wee nwuo, na o ga-abu ntaramahuhu nke nna kpadooro umu ga -amuta mgbe di n'ihu .Ikpeasomanya buonodu mmadu na-akpachara anya nara onye ozọ oke rubere ya, n'ih i na o nweghi onye ga-ekwuru ya.O bukw a ihe mmadu mere mmadu ibe ya n'ih i na o kariri ya. Ndi na-ekpeso mmadu ikpeasomanya na-echefu na o dighikwanu onye enweghi onye kariri ya n'uzo nke a maobu nke ozọ .Ebe i kariri mmadu ,o nwekwara onye ozọ kariri gi.Otutu mmadu na-eji n'ih i na ya na mmadu buogo,enyi .dg. wee maa onye o dighi ihe o mere ikpe.Ndi di etu a na-ada iwu ikpe nkwmoto bu nke ga-emecha wetara ha ntaramahuhu n'odinihu.

Ntucha Nchocha Ihe E lebara Anya n' Ebe a Bu Ndi a Ntajianya na ngari di ka ihe so ebute ikpeasomanya Ujo dika otu ihe na-ebute ikpeasomanyaAsi dika otu ihe na-ebute ikpeasomanya.

Onodu na-ebute ikpeasomanya di ka e si ziputa ya n'idiuazi Igbo .

Ntajianya na ngari dika ihe so ebute ikpeasomanya
Ugochinyere Nwata

Ugochinyere Nwata bu akwukwo iduuazi nke Nwokelue (2010) dere . E lebara anya na ntajianya na ngari di ka otu n'ime ihe ndi ahụ so ebute ikpeasomanya. N' akwukwo a ,Eze Ikpeaku luru nwanyị abuo . Aha nwaanyị nke izizi bu Ekemma ebe aha nwaanyị nke abuo bu Nnenkwọ . Ha abuo mutachara otu nwa nwoke ,otu nwa nwoke, ma Obiefula bu nwa Ekemma bu diokpara , ebe Akuoma bu osotere diokpara.

Ka Eze nwurū , ọ bụ Obiefula kwesiri n'ochi anya nna ha ma na Nnenkwọ ka nke a mee n'ihu ntajianya o nwere n'ebe Obiefula nọ . Ọ kpara nkata ka e gbuo Obiefula site n' igota ndi ogbu mmadu abuo bu ndi tooro Obiefula oge ọ putara mbara ezi inyū amiri.

Ozugbo Obiefula na – erute nso ebe ọ ga - anyū amiri, ha si n' azu gbachie ya aka n' akpiri wee buru ya gawa n' Omagu di n' obodo Umute. Mgbe ha na – aga n' uzọ, o nweghionye ha huru n'uzo n'ihu na chi ekeela abuo. Ka ha ruru n'Omagu , ha buuru Obiefula togbọ n' ala ka nkuupaka . Obiefula waliji ka ọ gbawara oso, ha weere egbe tukwasa ya n'azu , ngwa ngwa Obiefula dara n'ala. Ha weereoso na ije lawa be ha, n'uche ha, Obiefula anwuola. (Nwokelue 2010:Pg20-21).

Nnenkwọ n'ihu na o chere na Obiefula anwuola ya na ogo ya nwoke bu Ogbuehi Ezeanyido. Obu Akuma nwa Nnenkwọ na-alu nwa Ogbuehi Ezeanyido. Ogbuehi Ezeanyido na Nnenkwọ na-agbasi mbo ike ka a ga-esi chie Akuma Eze. Ka ndjobodo gbakotara itu alo ka a ga-esi chie Eze ga-anochi Eze Ikpeaku n'ihu na obodo adighi ano na nkiti . Ndi obodo kwekoritara na a ga -akpota dibia afa aha ya bu Akirika ka ọ gbaa afa iji mata ka obi di Eze Ikpeaku ma ọ ga –ekwe ka e chie nwa Nnenkwọ bu Akuma Eze , ebe ọ bu na Obiefula anwuola . Ogbuehi Ezeanyido na Nnenkwọ gara be onye dibia afa bu Akirika nye ya ngari n'azu. Ogbuehi Ezeanyido nyere ya obere akpa nke ego juputara n'ime ya ebe Nnenkwọ nyere ya ego ayoro di iri abuo ka o tinyekwu na nke Ogbuehi Ezeanyido nyere ya. Ha gwara ya ihe ọ ga-agwa oha obodo. Obi juputara Akirika n'onu n'ihu nnukwu ego ha nyere ya . N'obi anuri , Akirika juru ha ihe ha chorọ ka o mere ha, ha gwara ya ihe ndi a ọ ga-agwa oha obodo na ọ bu ihe ọ gbata n'afa.

Ogbuehi gwara si, achoro m ka i gwa oha obodo na Eze Ikpeaku siri na Obiefula buogbanje , n'ihu ya , ọ nweghi onye ga-ahu ya anya ozo maka na

o sorola ndi mmuo mmiri lakpuo na mmiri . Achokwara m ka I gwa ha na nwata ahụ bu Obiefula si na mmiri wee bja uwa . Gwakwa ha na onye ozo ga-anochi anya Eze Ikpeazu bu nwanne ya nwoke bu Akuma . Gwa ha na onye obula ekweteghi n' ihe o kwuru ga-anwuri . Nke a bu iji mee ka onye obula kwenyesie ike maka na o dighi onye ndu anaghi atuto n'ime ha. (Nwokelue 2010:pg34 na 35)

Oha obodo mechara chie Akuma Eze . Aha echichi ya bu Eze Odumodu . Ka o mere afo ato , Eze Odumodu gwara oha obodo na aha ya buzi Eze Onyeagwa . O meputakwa iwu ohuru nke o kwuru na o bu ya ga na-achizi obodo .

Iwu nke mbu bu na nwa obula a murubochi afo bu nke ya , nke abuo na onye zuo ohi e lie ya na ndu . Nke ato na aga na-egbu ejima , nke ano onye obula ga na - ewetara Eze otu okara n'uzo ato ihe ndio kotara n'ubi kwa afo.

Eze gwara oku ekwe mee ka oha obodo mata iwu ohuru ga-achibodo ha bu Isioha bu ndi a ;Nke mbu na onye muo nwa ubochi afoKutere ya Eze .Nke abuo, onye zuo ohi n' obodo e lie ya na ndu .Nke ato , onye muo ejima si gbuo ya. Nke ano, ihe onye kotara n'ubi ya kwa afoobula, ya kee ya okara ato ma wetara Eze otu uzo. (Nwokelue 2010:pp51)

Ndjobodo ziputara ndiozo ato ka gaa be Eze gwa ya na ha anabataghi iwu o tiri. Eze egeghi ha nti kama o nyere ndi odibo ya iwu ka ha kpuru ha ezi. O teghi aka Eze Onyeagwa tichara iwu a , onye mbu liri mmadu na ndu bu , Ogbuehi Ezeanyido.O huru otu nwatakiri aha bu Obioha si ugbo alota, wee rio ya ka o kwatara ya aki oyibo. Ozugbo nwata ahụ rigoro n' elu, Ogbuehi Ezeanyido tiri mkpu na nwata ahụ bu onye ohi. Nke a mere ka ndi mmadu gbakota , Eze Onyeagwa nyere iwu ka e lie nwata ahụ na ndu. Obubochi ahụ e liri nwata ahụ ndu ka egbe igwe gbagburu Ogbuehi Ezeanyido. Egbe igwe ahụ boputara nwata ahụ e lirin ndu

.Obodo niile juputara n' anuri n' ihi na onye ajo mmadu anwuola onwu ike.

Mgbe ha na – ekpochi Obioha aja n' ili , naani ihe o na – eti Na mkpu akwa bu aka m dikwa ocha . Hapukwanuu m ooo ,Ogbuehi Ezeanyido maara na aka dikwa ocha .(Nwokelue:pp60)

Eze Onyeagwa nokatara otu ubochi gaa na nke onye dibia afa a na-akpo Akataka. Nwadiibia a gwara ya na nwanne ya bu Obiefula ka no ndu mana tupu o lota, na nne ya bu Nnenkwo ga-asa asisa maka ihe ojoo niile o mere n'ala Isioma. Ka Eze Onyeagwa lotara, o gwara nne ya ihe nwa dibia kwuru. Nne ya juwara isi na ya agaghi asa asisa obula , o sokwa ya buru n' igwe kewara abuo. Ozugbo Nnenkwo kwuchara nke a ,egbe igwe gbara gbagbuo ya. E buuru ozu ya gaa tufuo n' ajoomia n' ihi na o bu ka omenaala siru di. Obiefula lotara ozugbo Nnenkwo nwuchara .Ndi mmadu huru ya ka o na-abata na ngwuru nna ya chere na o bu onye mmuo malitere iti mkpu. Eze Onyeagwa nuru mkpu a na-eti were si n' obi ya puta , ka o mara ihe a na-etiri mkpu . Ozugbo o lere anya hu Obiefula , o dara n'ala nwuo .Obodo Isioma nwere nnukwu anuri ka Obiefula lotara .Oha obodo chikwara ya Eze . .Aha Eze Obiefula bu EzeObi.Ka nwunyeEze Onyeagwa huru n'ihe niileadaghariala o weere mma sugbuoonwe ya.

Ntaramahuhu Dika Iduuazi aSiri Ziputa Ya.

N'Iduuazi a, Obiefula tara ahuhu. Nnenkwonapuru ya oke ruuru ya dika diokpara ma choori igbu ya egbu .O hapukwara ala nna ya ma biri obodo ozootutu afo tupu o loghachitekwa . N'aka nke ozo , Nnenkwo na ogo ya nwoke bu Ogbuehi Ezeanyido takwara ahuhu nke buteere ha onwu n'ihi omume ojoo ha mesoro Obiefula . Nnenkwo na Ogbuehi Ezeanyido bucha egbe igwe gbagburu ha .Nke a bu n'ihi na Nnenkwo juru na o gaghi asa asisa ebe Ogbuehi Ezeanyido mere ka e lie mmadu na ndu . Abia n'ebe Eze Onyeagwa na nwunye ya no , o bukwa onwu ihere ka ha abuo nwuru . Nke a bu n' ihi na

oji ofo ga-ala , maka na ihe onye metara n' uwa ka o ga-eji isi ya buru . Ogbu mmadu chegharia maka na ogbu mma na-ala na mma.

KeduKa Iduuazi Siri Metuta Ikpeasomanya.

Iduuazi a metutara ikpeasomanya n'ih i ntajianya Nnenkwo nwere n'ebe Obiefula no mere o jiri gote ndi ogbuu ka ha gbuo ya. Na ngari o nyere Akirika mere ka Akirika sia asi ma tinyekwa ujo n' ime otutu mmadu n' ihe afa kwuru bu na onye obula ekwetaghi ka e chie Akuoma Eze ga-anwu .Ozokwa site ka Ogbuehi Ezeanyido siri weputa onwe ya maka ya bu okwu n'ih i na o bu onye a na-aso anya n'obodo Isioha n'ih i ajo mmadu bu . Oha obodo gara n'ihu were chie Akuoma Eze Isioha na -e bughiuzo nye otutu afo iji mara ma Obiefula a ga-alota ebe o bu na onweghi onye mara ka mmiri siri banye n'opi ugbohiri.

Ujo Di ka Otu Ihe Na-Ebute Ikpeasomanya

Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe

Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe (1974) bu akwukwo iduuazi nke Ubesie dere . N' akwukwo iduuazi a, e lebaturu anya n'ikpeasomanya.O bu eziokwu na ikpeasomanya abughi ya bu isiokwu kpomkwem n'akwukwo iduuazi a mana onye guru akwukwo a . Ubesie jiri maazi Udenze bu onye na - ach i obodo Ndiabia were gosiputa na ujo so ebute ikpeasomanya. Enyi bu onye nne na nna ya nwurula . O gara binyere nwunye nwanne nna ya bu Nneka; bu onye kpaa ya eze tupu o si n' aka ya puo , ibi ndu nke aka ya . Enyi malitere izu ohi bu nke bugara ya Enugu. O nwekwara ndi otu ya na ha niile so ezu ohi n'Enugu . Otu ubochi , ndi otu Enyi gara nnukwu ohi ha gara n'Enugu , e jidere ha mana n'ih i na ah u esichaghi Enyi ike, o soghi ha jee . Ka e jidechara ndi otu ya , ujo jidere ya ,o were gbalaa obodo ya bu Ndiabia . Ka o lotarachara Ndiabia ,o malitekwara ohi ya , bu nke o zuru afo isii na okara , o mechara choqilachigha Enugu, o kwuru n' onwe ya na o bu ehi ka o ga-eji mechie onuno n' ulo ya . Enyi na ndi otu ya gara ohi

n'otu obodo di nso na Ndiabia. Ha kpuru ehi mmadu . Ka ha zutechara ehi ahụ, Enyi kpuru ya bu ehi naani ya na-ekenyeghi ndi ya na ha soro jee ya bu ohi .

Ndi ohi ahụ yiiri garuo na be Enyi maka ike anụ. Ma Enyi kpuru ehi ahụ zoo . Enyi gwara ha na ya amaghi ihe ha na-akọ . Mgbe ha bidoro ruwa uka , Enyi tirị mkpu, ndi obodo were gbakọọ .

Ndi obodo jidere umu okorobia ato ahụ . Enyi bidoro kwara ndi obodo na ndi otu ya bu ndi ohi .

Ha kpore aha obodo ha jere ohi na onye ha gara ohi na be ya . Ndi obodo jidere umu nwoke ato ahụ, kee ha agbu . (Ubesie 1974: pg 48).

Ndiabia maara na aka Enyi ga-adiri na ya n'ihi na umu okorobia ahụ gunyere Enyi mana onye saghee onu , o mechie n' ihi onye obula kpore Enyi aha abanyela na nsogbu . Maazi Udenze na ndi obodo maara n'ebe nwata na-ebe akwa na-arụ aka na nne ya anoghi ya nna ya ga-anoriri ya . N'ihi na ahuhu niile a tara ndi ohi a , emeghi ka ha hapukpo Enyi aha . Maazi Udenze mechara nore n' ihu mmadu niile maa umu okorobia ato ndi ahụ ikpe ma juo Enyi ihe a ga-eme ha .Enyi sirị ka apia ha utari. Nwoke e zuuru ehi ya, chere na a ga-akpuputara ya ehi ya , e nweghikwanu onye tupuru ya onu.

Maazi Udenze ji aghughu, maka mmadu emee kpapuo ya bu etuto. O juo Enyi ihe a ga – eme ha, Enyi wee si ha pia ha utari maka ido ha aka na nti. Mmadu niile chiriochi, lasaa , mara ihe gara . Nwoke ahụ e zuuru ehi ya juru maka ehi e zuuru,ma ajuju ahụ gara ika mma ma a jughu yaaju , maka na o juta isi nkita , o nweghi ihe o ga – eji agba ya mee.(Ubesie 1974:pg 49)

Enyi mechara loghachite Enugu . O malitekware izu ohi ya na ndi otu ya. Ha gara ohi n' otu uloka di n'otu obodo a na-akpo Zengu di n'ugwu Hawsa . Ha tikporulokaku ahụ ma buru ego .

Enyi gbalatara Enugu ozugbo ha zuchara ohi ahụ mana aka mechara kpapa ya .Ọ bụkwa n'ụlọ mmụanya ka ndị uwe ojii jidere ya . Ndị uwe ojii tūrū ya n'aka afọ ise . Ka Enyi pụtara na n'aka , ọ lara obodo ya bụ Ndiabia . O weere ego o zutere n'ohi wuo nnukwu ụlọ elu . Enyi mechara buri nnukwu onye oru ugbo ,o cheghiariri nke na ndi ya obodo jizi ya eme onu .

Ntaramahụhụ Dị ka Iduuazi a Siri Ziputa Ya.

Umụ okorobia ndi ya na Enyi soro jee ohi mgbe Enyi ka n'obodo Ndiabia bu ndi a tara ahuhu site n'ipia ha utari iji doo ha aka na nti . N'aka nke ozo , Enyi bu onye mere ka e kpeso umu okorobia ahụ ikpeasomanya takwara ahuhu nke kariri nke ndi a pia utari tara n'ulo nga . Enyi noro n'ulo nga afọ ise . O bụkwa ohi kara idula ya ala mmuo kama na o biaziri chegharia ma ghoo ezigbo mmadu n'ikpeazu.

KeduKa Iduuazi Siri a Metuta Ikpeasomanya .

Iduuazi a metutara ikpeasomanya n'ihia na Maazi Udenze bu Igwe na-achi Ndiabia n'uju ekweghi ya maa Enyi ikpe, kama o mara naanimumu okorobia ha na Enyi soro zuo ohi ikpe . Maazi Udenze juru Enyi ihe a ga-eme ha , Enyi siri ka a pia ha utari. N'ihia ujo, Maazi Udenze agwaghi kwanu Enyi ka o kpuputa ehi ha zutere bu nke o ji , kama na a piachara umu okorobia ahutari mmadu niile wee lasaa.

Ujo Di ka Otu Ihe So Ebute Ikpeasomanya

Ukpana Okpoko Buuru bu akwukwo iduuazi nke Ubesie (1975) dere . N'akwukwo iduuazi a , e lebara anya n'ikpeasomanya nke oma . Obodo Ifite Amaeke bu nke ndi amakekwu na ndi ohi juputara n'ime ya .Ha bu ndi kporo onwe ha ndi odogwu. O bu ndi odogwu mere na Ifite Amaeke adighi mma . Otutu oge ndi, Ifite Amaeke na - atuujo n'igwa ha ajo ihe ha na-eme . O bu naanị Maazi Obijiofo bu onye anaghi atuujo n'igwa ndi odogwu gbasara ihe ojoo ha na-eme . Nke a , mere ndi odogwu jiri kpo Maazi Obijiofo asi ma na-achokwa uzo igbu ya oge obula. Obijiofo na umu ya abuo bu Jideofa na Obiora gbapuru laa Umwaro .Otu ubochi

Maazi Obijiofo na umu ya si Umwaro bia ichu nta .Ndi odogwu huru ha wee chere ka ha gafere .Ka Maazi Obijiofo na umu ya gafechara, ndi odogwu jiri nwayo nwayo na -eso ha n'azu were ruo ebe ha chorochu nta .

Mgbe ndi odogwu huru ha , ha kworugbo ha gaa n'akuku mmiri zoo, chere ka ha gafee mgbe ha gafere , ndi odogwu ahụ jiri nwayo na-eso ha n'azu ugbo a, ha eruola ebe ha chorochu nta , wee rituo .(Ubesie 1975:pg 29)

O bu n'ohia ahụ ka ndi Ifite Amaeke ma ndi Umwaro na-abia achu nta . Ka ha rituchara n'ugbo , Obijiofo huruukwu ele were tukuruba ele gawa . Mgbe ahụ ka ndi odogwu ji nwayo na-eso ya . Ha wakporo ya ma gbuo ya. Mkpu Obijiofo tiri, mere ka umu ya gbara oso bia . Lekwa ka ndi odogwu ji mma na-egburi Maazi Obijiofo.

Mgbe ha gbaruwere nso, Jidefo letiri anya , hu ebe otu odogwu ji mma ese nna ya uri n' ahụ .(Ubesie 1975:pg 30)

Ndi odogwu mechera buru ozu Obijiofo na-ala, bu nke umu Obijiofo bu Jidefo na Obiora mechara naputa ha. Ka o mere otutu afọ Maazi Obijiofo jiri nwuo, Jidefo na Obiora laghachiri obodo ha bu Ifite Amaeke . Umunne abuo ndi a malitekwara ibu agha n'aka ndi odogwu ozo .O nwere ubochi ekwe bidoro dawa na ndeeri maka ndi ohi , ma na ndi mmadu putachara n'ihi na Jidefo na Obiora aputaghi, ndi odogwu siri na o bu ha zuru ya bu ohi . Mgbe chi foro, otutu ndi odogwu bjara be ha si na o bu ha zuru ohi ahụ n' ihi na ha aputaghi oge ibe ha putara . Ndi Ifite Amaeke mechara kpebie na Jidefo na Obiora ga-anuriri iyi , bu nke ha nuru mana iyi ejideghi ha, n' ihi na aka ha diocha .

Mgbe e butere iyi , Maazi Jidefo wee bido nwa iyi si; o buru na o bu m zuru ohi a maobu nwanne m nwoke, ma o bu buru na nna anyi emetula ihe

mmadu aka mgbe o no ndu, onwu kpochapu ezinaulo anyi niile.(Ubesie :pp37)

Iyi ahụ Maazi Jideofonuru meturu mmadu niile n'ahụ, n'ihie na ezinaulo otu onye na-anuru iyi ji onwe ha n'aka. Ka o mere izu asaa Jideofon na nwanne ya no ndu. Ha gara ahia iyi gosi ndi obodo n'aka ha diocha.

Ka e mechara, ndi obodo si na oge eruola mgbe mmadu niile ga-anu iyi na onye obula anughi iyi na a ga-egbu ya. Mmadu niilenuru iyi. Iyi wee gbuo ufo ndi odogwu bu ndi boro Jideofon na Obiora ebubo.

Mgbe abali asaa e jiri nu iyi gasiri, iyi gburu nwoke e zuru ihe ya bu otu onye odogwu na nwunye ya ma umu ya(Ubesie 1975:pg 38)

O teela aka, ndi odogwu kpawara aru, oga mechara doo onye obula aka na nti maka ihie asaa n'anya afo ahụ, n'ihie na obodo mee ihe emebeghi ihe emebeghi e mee ha. O techeghi aka oga wetere ozi a, ndi odogwu malitere ikwu na ha ga-eji akpukpo mmadu kwee edere ha.

Akpukpo mmadu kwee. (Ubesie :pg 55)

Ndi odogwu gara toro Kasie onye Umukenga. O bu naani ya ka nne ya bu Mgbaafon mutara. Kasie bituru mma aka. N'ihie mma Kasie, obi ebere ekweghi Meenihu jide ya. Otu onye na ndi odogwu siriri n'ohia waputa ka o jide Kasie, Kasie miji mma bepu onye odogwu ahụ isi nke a wutere Meenihu o wee si n'ohia puta wakwu Kasie.

Otu onye n'ime ndi odogwu esila n'ohia waputa ka o jide Kasie, ma Kasie miji mma ya, mee ka isi ya na olu ya togboro n'otu akukuzo, ma ahụ ya noro nke ya ichie na-agba kitikiti ka okuko egbughi nke oma ndi odogwu mechara jide Kasie.(Ubesie :Pg 63)

Kasie bu onye Umukenga. Ndi Umukenga mechara chowa Kasie. Ka ha mataara na o bu ndi Ifite Amaeke ji Kasie. Ka

ndịUmụikenga rutere Ifite Amaeke, ọ bụ Maazị Jideofọ nabatara ha . O ziri ka a kpọọ ndị odogwu. Ka ndị odogwu bịa , Maazị Jideofọ kowara ka ume omumu si mee nne Kasie bụ Mgbaafọ . Ọ rịrọ ndị odogwu ka ha mee ebere kpọputa Kasie .Ndị odogwu guro nne Kasie ihe ọ ga-eji gbaputa Kasie bụ nke Mgbaafọ rere ihe ya niile iji hụ na o mere ihe a gwara ya. Ndị odogwu gwara nne Kasie na ọ bụ ohu ka ọ ga- ejigbara Kasie. Ndị odogwu doro nne Kasie aka na ntị ka ọ bịa hụ ha anya n'otu izu uka .Ọ buubochi ahụ nne Kasie na ndịUmụikenga biachara, ka ndị odogwu kpọtara Kasie wee gbuo ya .

N'ime uchichi ubochi ahụ, Ndị odogwu ole na ole jere ebe e dewere Kasie , kpuputa ya , gbuo .(Ubesie 1975:pg 67)

Ka ubochi akara aka ruru , Mgbaafọ wekotara ma ohu na ihe oriri nke ọ ji bịa. Ndị odogwu siri ya na ọ bụ mgbe e richara nri , ka ha ga - akpọtara ya Kasie . Mgbe ndị odogwu richara nri, ma tachakwa otu ewu nke e gbuuru ha. Ha bara otu ebe chiputara ha okpukpu isi , aka na ukwu mmadu chinye Mgbaafọ.

Mgbe ha richara nri , ha naara ohu ahụ , Baa otu ebe chiputa okpukpu isi, Na aka na ukwu mmadu , chinye Mgbaafọ .(Ubesie :pg 69)

Ka Kasie nwusiri, ike uwa a gwuru Mgbaafọ bụ nne Kasie . Ọ gara were ndu ya gwogogwu a na-akpo o nwere ntị , anughi ihe . Ka o mere abali abuo Mgbaafọ gwochara onwu a, ọ nwuru . Ndị obodo Kasie bụ ndịUmụikenga mechara bịa ogo n'Ifite Amaeke , ha kpochapuru ndị Ifite Amaeke tinyere ma ndị kporo onwe ha ndị odogwu.

Ntaramahụhụ Dị ka Iduuazi a Siri Ziputa Ya.

N'idiuazi a, Mgbaafọ nne Kasie tara ahụhụ malite mgbe ndị odogwu gwara ya weta ihe iji gbara nwa ya bụ

Kasie . O rere ihe niile o nwere ma ala ya. Ma e mechara gbuo Kasie ma narakwa Mgbaafọ ohu o ji bịa. Mgbaafọ mechara nwụọ n'ihì na o were ndụ ya gwọọgwu . N'aka nke ọzọ , ndị odogwu zutekwara ọnwụ nke ha . Ha anaghizị ndụ were kuo edere ha ji akpukpo Kasie kwee . NdịUmụikenga kpochapuru ndị odogwu, ezinaulo ha na obodo Ifite Amaeke.

KeduKa Iduuazi a Siri Metuta Ikpeasomanya .

N'ebe Maazi Jideofọ nọ , o maara nke oma na ndị odogwu abughịudị ndị a na-arịo biko; ejighikwanu biko arịota ha ihe n'aka . O nwere mgbe ndị odogwu tooro ada Maazi Jideofọ jere ka o selaa ite mmanya na be di ya , ndị odogwu tooro ya. Ka ndị mmadu gbaara ya ama na o bu ndị odogwu ji ada ya , Maazi Jideofọ na Obiora nwanne ya gara be ndị odogwu ma nye ha iwu; ka ha dulata ada ya ha tooro , bu nke ndị odogwu mere ozugbo. Ka Maazi Jideofọ na Obiora na-alarusi n' ulo ha , lekwa ada ya ka o lotara. O teghi aka Jideofọ na Obiora laruru, nwa Jideofọ lotara . O buru na Maazi Jideofọ, nyere ha iwu di ka o si nye ndị odogwu mgbe ha tooro nwa ya , ndị odogwu agaghị egbu Kasie , kama o malitere iso ha anya site n'ije riowa ndị odogwu aririọ , ebe o maara nke oma na ndị odogwu abughịudị ndị a na-arịo aririọ . O makwara nke oma , na o bu n'ike ka e ji anata ndị odogwu ihe n'aka. O bu n'ihì na o nweghi onye baara ndị odogwu mba maobu nye ha iwu mere na ubochi ahụ a rioro ha biko ka ha hapu Kasie buubochi e dulara ya mmuo . N'ebe ndịUmụikenga so Mgbaafọ bịa Ifite Amaeke nọ . O nweghikwanu ihe ha gwara ndị odogwu, obuladimgbe ndị odogwu guoro nne Kasie ihe o ga-ewete tupu ha akponye Kasie . Ndị odogwu nyere Mgbaafọ iwu ka o wekota ihe ndị a n'otu izu ma gbakwaa uzọ bịa tupu nkwi ya agaghị afọ otu isi akwu wee nwuo .

Mgbe Mgbaafọ kwetara iweta ihe ha guuru ya . Ndị odogwu doro ya aka na nti ka o bịa hu ha anya n' otu izu . Ma o buru na o nwughi obu n' aka bịa, n' ubochi ahụ , nkwi ya agaghị afọ otu isi akwu wee nwuo .(Ubesie 1975:pg 70)

Ka a na-enye Mgbaafọ iwu a , ndiUmukenga soro ya bja Ifite Amaeke gbara nkiti , na-asọ ndi odogwu anya wee ruo mgbe e gburu Kasie.

MmaduNwere Ike Iji Ujọ Maa Onwe Ya

Mmadu Ka A Na – Arja bụ akwukwọ akukọ nke Okeke (2012) dere. Iduuazi a lebara anya n'ikpeasomanya. N'akwukwọ akukọ a, Mejo Udemba nwere ebe o na - azumụanumanu .Mejo Udemba bụ ezigbo anuruma . Otutu oge, o na – anọ ihe kariri abali abuo n'ebe o gara inu mmanya ma chefuo na o ga - enye umu anuo na-azu nri. Umuanumanu nogidere na-ahutazi onwe ha di ka ndi na-enwe otutu mmekpa ahụ n'aka Udemba , ha wee chọwa uzọ inwere onwe ha. Otu ubochi, mbe bu anu nke e ji Okeosisi were mara, kporumuanu ndiozo nzuko . Ha malitere nzuko mgbe Mejo Udemba labachara ura . O bu Okeosisi tochara umuanu niile no n' ugbo Mejo Udemba . Okeosisi malitere igwa ha okwu , na o bu mmadu bu onye iro ha nwere, n'otu ubochi na ha ga-esiriri n'okpuru mmadu puo. N'oburugodu na ha emerie mmadu n'agha , ha anwakwala anwa mee ka mmadu .O gwara ha na onweghi anu ga-eyi akwa , na onweghi anu ga-anu mmanya, maobu metu ego aka maobukwanu megbuo maobu gbuo nwanne ya. N'ihia na ihe ndi a niile bu omume ojoo nke mmadu na-eme . O gakwara n' ihu gwa ha n' umuanu niile ha nha , na o dighi onye ka ibe ya.

Okeosisi gwara ha na o bu mmadu bu onye iro ha nwere. N'ihe obula ji ukwu aga bu onye iro anyi mana ihe obula ukwu anọ maobu nku bu enyi anyi. Ma chetakwanu , o buru na anyi ga-agba mmadu mgba , anyi agaghi emekwa ka mmadu. O nweghi anubula ga- eyi akwa, nuo mmanya , see anwuru ike ,maobu metu ego aka maobukwanu gbaa mgbere anu ibe ya .Ihe niile umu mmadu na-eme bu ajo ihe .Ma nke kachasinu, o nweghi anubula ga- emegbu anu ibe ya, ma o siri ike maobu na o sighi ike , ma o wara anya maobu na o waghi ;ma o pere mpe ma o buru ibu. O nweghi anu ga-egbu anu ibe ya ..Anyi niile ha nha ; o nweghi onye ka ibe ya (Okeke2012:pg 15 na 16).

Ka o ruru ihe dika onwa isii n'afọ, ụmụ anụmanụ busoro Mejo Udemba agha n' ihi na ka ụmụ anụmanụ rụchara ọrụ, o nweghi nri ọbụla o nyere ha, kama ọ pụrụ onwe ya na nke Ọfọka bụ ebe ọ nọrọjupuchaa mmanya afochefuo maka ụmụ anụmanụ ndi ruru ya ọrụ. Ka chi ụbọchiụka boro, Mejo Udemba sirị ebe ọ gara inu mmanya na Satodee lota. Iwe juputara ụmụ anụmanụ obi nke na ha bu- soro Mejo Udemba agha. O turu Mejo Udemba n' anya na. ụmụ anụmanụ na – apiabutari lusoro ya ọgụ. Ka ọgụ Mejo Udemba na ụmụ anụmanụ biara sie nmukwu ike, Udemba na ndioru ya sirị ngwuru be ya gbapuso ebe ụmụ anụmanụ chụwara ha.

N'ekwughị, akaghị aka, Mejo na ndioru ya huziri onwe ha ebe a na-agba ukwu, na-aga ha mbọ; na-adu ha mpi. Nke a bụ izizi ha na-ahụmụ anụ n'udi iwe a. Ajuju ha na-aju onwe ha bụ, "Kedu ka ụmụ anụ ha na-apia utari mgbe na etu masiri ha si tugharia piawazia ha"? Ya bụ ihe riri ha onu. Mbọ niile ha gbara iji chekwaa onwe ha lara n' iyi, nke mere na ha niile gbara osokwu eru ala. Ha niile jiri mbọ mboso n' eleghi anya n' azu. Ha mmadu ise gbapuru, gbagawa n' uzọ e si apu n'okporo uzọ. N'azu ha, ụmụ anụmanụ juputara n' onu na-achuso ha n'ike n' ike. (Okeke 2012:pg26 na 27).

Ugbu a, ụmụ anụmanụ enwerela onwe ha. Ha anoghikwa n'okpuru mmadu. O bu agu ka a na-akpo Agumba na Akirika. O bukwa ha abuo ka ha jiri mere ndi isi ha. Agumba na Akirika hichapuru ugbo Mejo Udemba deburu, ma dee ya ogige ụmụ anụmanụ. Ha meputakwara iwu asaa bu nke ha kwuru na ọ ga-edu ha mgbe niile. Ha dere iwu a n'ahu aja ka ụmụ anụmanụ niile nwee ike idi na-agu ya mgbe ọbụla. Iwu asaa

1. Ihe ọbụla ji ukwu abuo aga bu onye iro.
2. Ihe ọbụla nwere ukwu anọ ma ọ bu nku bu enyi

3. O nweghi anumanuobula ga-eyi akwa
4. O nweghi anumanuobula ga-arahu n' elu akwa
5. O nweghi anumanuobula ga-anu mmanya oku
6. O nweghi anumanuobula ga-egbu ibe ya.
7. Umụ anumanu niile ha nha. (Okeke 2012:pg32 na 33).

Agumba na Akirika bu ha na-achikwa umu anumanu mana o nweghi mgbe o ji adabara ha abuo .Ka umu anumanu nwechara onwe ha , umu nkita a na-akpo Ugbene na Uja muruumu iteghete . Akirika kporuumu nke nkita ndi a muruohuru na –azu ha na nzuzo. Ka o techara aka , umu anumanu chefuchara ihe gbasara ha , umu anumanu amaghi na o nwere ebumnobi o jiri mee nke a. Mgbe obula umu anumanu nwere nzuko , o bu ndi isi abuo a, Agumba na Akirika ka a na-aria n'ihi na okwu anaghi adabara ha abuo , otutu oge , ndi isi a na-ekewa umu anumanu otu abuo. Ya bu ndi kwenyeere Agumba na ndi kwenyeere Akirika .

Agumba na Akirika tuputara alo ka a ruo igwe na-enye oku na mmiri pompu . Akirika mechara o nweghizi mmasi maka nke a .Nke a butere ndi kwe na ndi ekwela .Otu abuo daputara ; ya bu otu ndi kwenyeere Agumba na otu ndi kwenyeere Akirika . N' ihi na Agumba nwere onatarachi n' okwu onu . Nke a , mere ka ndi no n'otu ya were buo ibu n'onuogu , umu anumanu niile kpebiri na ha ga-atu vootu , n'ubochi mbinye aka a , Agumba kwuchara okwu noro ala , ozugbo Akirika biliri oto , roo Agumba anya, gbuo nnukwu okporofija nke a na-anutubeghi n'onu ya mbu , nke a mere ka umu nkita ahụ Akirika na-azu puta were so Agumba oso bu nke ha ji chupu ya n' ogige umu anumanu .

Mgbe Agumba kwuchara okwu. O doro onye obula anya ebe o ga-ebinye aka . Ozugbo o mechiri onu nodu ala . Akirika biliri oto , roo Agumba anya , gbuo nnukwu okporofija nke a na – anutubeghi n' onu ya mbu .Nke a butere nnukwu mkpotu n' ezi . Ihe ozo a huziri bu nnukwu nkita iteghete yicha igwe n' olu ka

ha nbatara n' ime oha ahụ . Ha kwogara ebe Agumba nọ. Mana o maliri n' oge site n' ebe ahụ nke mere na mbọ ha enweteghi ya . N' atufughị oge, Agumba tinyere isi n' onụzọ, umu nkita ndi a nyere ya oso . Site na mgbagwoju anya na jicha ha ikwu okwu , umu anumanu niile gbakoro n' onụzọ ikiri ihe na-eme. Ugbu a, Agumba na-agbafe ugbo ha banyere na nnukwu ụzọ . O na-agba etu o nwere ike mana umu nkita ndi a eruwela ya nso . Na ntumadi , o dara n' ala .

O di ha niile ka ha enwudela ya , mana Agumba bilikwara ozugbo gbasiwe ike karịa etu o na-agba na mbu. Umu nkita ndi a eruwewala ya nso ozo. Otu n' ime ha tadoro ya n' odu mana o hichapuruodu ya ozugbo. Agumba tinyere ume ya niile, si n'obere oghere di n' aja mifee; a hukwaghi ya anya ozo.(Okeke 2012:pg68 na 69).

Kemgbe a chupuchara Agumba , egwu juputara umu anumanu ahụ . Akirika na - emezi ka o siri so ya, o jiri nwayoo na-enupu isi n'iwu asaa bu nke o jiri aka ya mee . Site n'irahu n'elu akwa , ma gonahuumu anumanu. Site na nwunye ya Uteeze igbachitere ya na nke a abughi iwu .

Uteeze nwunye ya, bu onye chetere na o bughi irahu n'elu akwa bu iwu kama na o buisa akwa n'elu ya .(pg 88)

Kemgbe Akirika chupuchara Agumba , Akirika jiri aka ya chie onwe ya igwe umu anumanu. Tinyere nkita iteghete na-eche ya nche mgbe niile bu nke uja ha na-eme ka egwu na-ejuputa umu anumanuahu mgbe dum .Akirika kporumu anumanu niile nzuko , ha amaghi na o bu ka ha kwuputa mmehie ha, ka o jiri kpo ha . Akirika kpokoro ha ka ha kwuputa aru ha kpara. Otutuumu anumanu ndi dika umu ezi , umu nnekwu okuko , aturu , umuobogwu jiri n' ihi ujo were mawa onwe ha ikpe ; na o bu onye iro Akirika o chupuru achupu bu Agumba bu onye na-eme ka ha na -enupuru

Akirīka isi , n'ih̄i na ha n' Agumba na-ah̄u na nzuzo . Ȳm̄u an̄uman̄u nd̄i kwup̄utachara ihe nd̄i a, Akirīka nyere Ȳm̄u nk̄ita iwu ka ha tagb̄uchaa Ȳm̄u an̄uman̄u nd̄i a .

Ȳm̄u ezi kwuru na ha na Agumba na h̄u kemgbe a ch̄up̄ur̄u ya . Ȳm̄u nnekwu kwuru na Agumba b̄jakwutere ha na nr̄o dunye ha ka nup̄ur̄u obodo isi . At̄ur̄u kwup̄utara na ya nȳun̄yere am̄ir̄i n' ime Ȳm̄i mm̄iri ȳn̄h̄u ha na ȳ b̄u Agumba d̄un̄yere ya mee nke ah̄u . A nr̄o ebe ah̄u gbuo ha niile. Etu a ka nk̄wup̄uta na ȳgb̄uḡb̄uȲm̄u an̄uman̄u gagidere ruo na ozu Ȳm̄u an̄uman̄u ad̄oj̄uȳ n'ihu Akirīka.(pg 110 na 111)

Akirīka ka b̄ukwa on̄yeisi Ȳm̄u an̄uman̄u n'agbanyagh̄i ah̄uh̄u niile ȳ na-ata ha ma nd̄iȳ na-egbu . Akirīka malitere ya na Ȳm̄u mmad̄u izuk̄or̄ita ah̄ia . Otu nwoke a na -akp̄o Okezie b̄u ya na Akirīka na-ezur̄ita ah̄ia . Akirīka mechara chewa uche na Ȳm̄u mmad̄u ga-anap̄u ya ugbo Ȳm̄u an̄uman̄u ma gbuo ya. O zir̄i Maazi Okezie ka ȳ b̄ia .ȳ b̄uȳb̄och̄i Maazi Okezie b̄jara ka Akirīka na Ȳm̄u aḡu nd̄iȳȳ n̄woghar̄ir̄i n'ud̄i mmad̄u . Nke a were b̄ur̄u ihe iju anya nyeere Ȳm̄u an̄uman̄u nd̄iȳȳ, n'ih̄i na ha amagh̄i na ihe mmad̄u na-eme d̄i Akirīka mma n'agbanyegh̄i na ȳ b̄u ya tir̄i iwu na ihe ȳb̄ula nwere ȳkw̄u ab̄uȳ b̄u on̄ye iro.

Ntaramah̄uh̄u D̄ika Iduuazi a Sir̄i Zip̄uta Ya.

Ȳm̄u an̄uman̄u tara ȳt̄ut̄u ah̄uh̄u n'aka Akirīka malite mgbe ȳ ch̄up̄uchara Agumba. ȳt̄ut̄u an̄uman̄u b̄u nd̄i o gburu egbu ebe ȳt̄ut̄u b̄u nd̄iȳ ch̄uf̄ur̄u ach̄uf̄u . N'aka nke ȳȳȳ Akirīka mataara n' ah̄uh̄u ga-ab̄jara ya n'ȳd̄inihu . ȳ gara gbanwee n'ud̄i mmad̄u ma gh̄or̄ozie mmad̄u .

Ked̄u Etu iduuazi a Sir̄i Met̄uta Ikpeas̄omanya

Iduuazi a met̄utara ikpeas̄omanya n'ih̄i Ȳm̄u an̄uman̄u nd̄i d̄ika Ȳm̄u ezi, Ȳm̄u nnekwu ȳk̄uk̄o , Ȳm̄u at̄ur̄u na ȳm̄uȳb̄ogwu b̄u nd̄i Akirīka nyere iwu ka e gbuo , e nwegh̄ikwan̄u ihe ha mere . Ha ah̄u begh̄ikwan̄u Agumba anya

kemgbe Akiriika chupuchara ya kama na o bu n' ihi ujo ka ha jiri maa onwe ha ikpe bu nke buteere ha onwu.

AsiDika Otu Ihe So Ebute Ikpeasomanya

Chinenyeze bu akwukwo iduuzi nke Epuchie na Obichere (2001) dere . Iduuzi a lebara anya n'asi dika otu so ebute ikpeasomanya . Odee jiri Chinenye bu nwaodibo Eze Onyeike were gosiputa na asi so ebute ikpeasomanya . Chinenyeze bu akwukwo iduuzi gbagidere ukwu n'akwukwo nsọ (Genesis 37 - 46) ebe a korọ maka nro Josef nke butere mkpomasiumunne ya na nrefu ya .Chinenye buonye a muru n'ezinaulo Njoku na Ulumma . Chinenye bu ezigbo nwata nke maara ihe nke ukwu . Otu ubochio roro nro ebe ya na umunne ya na-eke ukwu oka n'etiti ubi, ukwu oka ya biliri guzoro oto mana ukwu oka nke umunne ya na-agba nke Chinenye gburugburu na – akpokwa isiala enye ya.

Chinenye siri n' abaliunyaahu ano m na nro hu ebe mu na umunne m niile na-eke ukwu oka n'etiti ubi; ukwu oka nke m biliri oto . Mana ukwu oka nke unu na-agba nke m gburugburu; na-akpokwa isiala enye ukwu oka nke m (Epuchie na Obichere 2001:pg 12)

Nna ya baara ya mba ma juo ya ihe o na akowa; o bu na ya bu nna ya, nne ya na umunne ya ga na-akpo isiala enye ya . Ma ka nke a mechara , o teghi aka Chinenye rokwara nrozo bu nke meziri ka umunne ya chowa uzo igbu ya . O kpokoromunne ya ndi o zere nrozo roro ; ebe onwa, anyanwu na kpakpando iri na otu na-akpo isiala enye ya .

Chinenye emepee onu ya si ; taa na nro ,onwa ,anyanwu na kpakpando iri na otu na ndiozo na-akpo isiala enye m. Ka o sepuonu, nna ya gboro ya.(Epuchie na Obichere :pg 34)

Nna ya bakwara ya mba ozo si ya, ma o putara na ya ma nne ya ga-akpo isiala enye ya . Site mgbe hu Chinenye zechaara ha nro nke abuo roro , umunne ya kpebiri na ha ga-egburiri ya . Nna Chinenye na-akpa ewu , aturu na ehi . O

bụkwa

umunne Chinenye na-edupu anụlọ ndị a n'ohia ebe ha na-ata nri . Otu ubochi , umunne Chinenye alotaghị n'oge ebe ha jere iduga anụlọ ndị a maka ita nri . Nna Chinenye gwara ya ka o gaa mata ihe ji umunne ya .Ka Chinenye na-erute ebe umunne ya nọ nso , ha sirị na taa ka ha ga-egosi ya na peni bụ toro , gwakwa ya na o bụ soosoonu ka e ji mee nai .

Ka Chinenye rutere ha nso , umunne ya maburu ya tunye ya olulu di n'ebe ahụ , ma otu nwanne Chinenye sirị na o baghi uru obula ha ijiri aka kwafuo obara nwanne ha . O turu alo ka ha refuo Chinenye n' aka ndi obodo Umugbunu ndi na-azu ahia ohu, na-esite n'uzo ahụ agafe . Mgbe ha lotara n' ulo ,ha sirị nna ha na anohia adogbuola Chinenye. Nna ha bu Njoku bere akwa , tie aka n'obi , ma mechaa were uwa ka o si hu ya .

Ka Chinenye rutere nso ebe umunne ya nọ , ha lepuru anya hu ka o na-abia . Ihe dapuru ha n' onu bu "Lee onye oka nro ka o na-abia.Taa ka o ga-arodebe nro ya ahụ ..Anyi ga-egosi ya ihe oku ji nti oke eme .Taa ka anyi ga-agwa ya na toro bu peni ato, gwakwa ya na o bụ soosoonu ka e ji mee nai". Mgbe Chinenye rutere, ha nwuchiri ya ,choo igbu ya. Ha maburu ya tunye ya n'ime olulu di nso n'ebe ahụ nke na-enweghi mmiri di ya . Ma Nnanna gwara ha na o gaghị aba uru obula ka ha jiri aka ha kwafuo obara nwanne ha. O turu alo ka ha refuo Chinenye n'aka ndiUmugbuu ndi na-azu ahia, na-esite n'uzo ahugafe .(Epuchie na Obichere 2001:pp 41 na 42).

N'obodo Umugbuu e regara Chinenye , onye goro ya bu Eze Onyeike . Chinenye malitekwara igosikwa ihe o bu . O na-etokwa n'amamihe . Ma na-amawanye mma. Eze Onyeike huru ya n'anya ; nke na o bu Chinenye na-eje ahia izuta ihe e ji esi ofe na umu ihe ndiozo . Nwunye Eze a na-akpo Loolo Onyeike malitere inwe mmasi n'ebe Chinenye nọ. Otu ubochi , o kporo Chinenye ka ha abuo mewe enyi mana Chinenye sirị

ya na ọ bụ ihe ihere ime ihe dị otu a ebe nne ya ụkwụ nọ . Chinenye juru aju , mgbe Lọlọ hụrụ na ya emeela onwe ya ihere n' ihu , Lọlọ punahuru Chinenye efe nke elu ahụ ya gaa dote . Lọlọ chere ụwa ya elu , chee ụwa ya ala, bịa chọputa na atumatu akwolanu. Ọ ga-ahapụ nwata ike nsi a menyere ya ihere n'anya ka ọ laa n'efu mbanu , kama o chetere asiọ ga - eme . Ka Eze Onyeike lotara , o beere akwa gwa ya na Chinenye choro idakpo ya . Eze Onyeike kpuru Chinenye tinye na mkporo, were ruo ubochi a ga-egbu ya.

Ekwughị ekwu , a kaghi aka Eze Onyeike alota, Lọlọ eze eburu anya mmiri aruruala gakwuru di ya mgbe di ya juru ya ihe merenu . Ọ sirị na ebelebe gburu n'ulo ha taa. O mepere onu ya koro Eze Onyeike etu Chinenye sirị bata n' ulo ha, sorokwa ya bu Lọlọ Eze banye n' ebe ha na-ehi ura, rịo ya enyi. O gosiri Eze uwe ọ natara Chinenye mgbe ya bu ajo nwata choro imanye ya amanye iji mezu mbunuche ya. Iwe were Eze nke ụkwu, nke mere o jiri nye iwu ka a kpochie Chinenye n'ulo mkporo ruo ubochi a ga-egbu ya.(Epuchie na Obichere 2001:pp50 -51)

Ka ubochi ole na ole gasiri , Lọlọ dara na nnukwu oria . Eze Onyeike buuru ya gaa ulo ogwu. E nweghike ichoputa ihe na-aria ya. Orija Lọlọ bịa na-akawanye njo kwa ubochi nke na ọ na-ekwugheri ekwugheri ka onye isi mebiri . Mgbe izu uka ole na ole gasiri , Lọlọ malitere guwa otu egwu bu nke ndi Nnosu na ndi dokita ọ nọ n' ulogwu ha bịa tinye uche na ya . Egu a, bu egwu na-egosi n' aka Chinenye diocha.

Ka ọ na-agu egwu a , onye lere ya anya na mkpuru anya ga-eche na ọ bu onye nwuru anwu . Dokita kporo Eze Onyeike ka ọ bịa nuru egwu nwunye ya na-agu . Ka Eze bịa gerechaa egwu a, o doro ya anya na aka Chinenye diocha .

Mgbe Eze Onyeike rutere , jiri nti ya nuru egwu nwunye ya na-agu , egwu turu ya. Ọ gwara ndi na-agwo Lọlọ ya ka ha nyewezie ya ogwu na ọ ga-agbake n' oria ahụ. Ọ noghi ihe ruru abali abuzozo Lọlọ Eze

gbake n' orịa ya, si ebe ahụ lọta . Ka ihe chukwu kwuru wee mezuo , Eze Onyeike enweghị mgbe o ji kpọputa Chinenye n' ulọ mkpọrọ ahụ . Ma n' ebe Eze nọ, ọ marala na aka nwata a diọcha . (Epuchie na Obichere: pp52)

O meghị abalị abụọ,nwunye ya gbakee n'orịa were loghachi . Lọlọ rịrọ Eze Onyeike ka ọ kpọputa Chinenye n'ulọ mkpọrọ ma Eze Onyeike juru aju . Obi adighi ya mma n'ebe nwunye ya nọ, mana ọ ga-achupu nwunye ya achupu ; ka ọ ga – egbu ya egbu .

Lọlọ yorọ Eze elu ,yọọ ya ala ka ọ kpọputa nwata ahụ na mkpọrọ ma Eze gbachiri obi ya, ma were ihe duchie nti ya .Obi adighi mma ebe nwunye nọ ma ọ ga-eme gini?.O ga-achunu Lọlọ nzuzu ya achu ka ọ ga-egbu ya egbu.(Epuchie na Obichere 2001:pp 52)

Chinenye nọrọtutu afo n'ulọ mkpọrọ ma na o ruruotuubochi , Eze Onyeike roro nro ebe ehi asaa tara ahụ lora ehi asaa buru ibu . Nke a juru Eze Onyeike anya . O kpọrọtutu ndioko nro ma o nweghi onye mara mputara nro ahụ . Otu onye tuoro Eze Onyeike alo ka ọ kpọ Chinenye n' ihi na ulọ mkpọrọ nọ, na ọ na-akorotutu mmadu nro . Eze Onyeike kpọtara Chinenye bu onye kowara ya n' unwu na-achida n' uwa niile .

Eze gwara Chinenye nro roro si;Ahuru m ehi asaa gbara ibu n'akuku mmiri ebe ha na-ata nri. Ozokwa, leekwa n'ihu m ehi asaa ozọ bu ndi tara ahụ dika aziza bjara lee ehi asaa buru ibu , meppee onu lorochaa ha n'otu 'n otu.Chinenye gwara Eze na nro abuo ahụ bu otu ihe.Na ehi asaa buru ibu na-egosi afo asaa nri ga-adị n'uju.Ebe ehi nditara ahụ na-egosi afo asaa nke agu ga-apia ndi mmaduutari n' elu uwa.(Epuchie na Obichere :pp54).

Ozugbo nro ahụ Eze roro malitere na-imezu. Nri juputara n'ebe niile ma nke a teghi aka unwu malitekware, mana n'

ihi na Eze chekwara nri , aguu egbughị ndi mmadu .Eze Onyeike kpoputara Chineye ma mee ya Govanọ .Ọ bu ya na-elekota ihe niile gbasara nri ma ka e si eresa ndi mmadu . Obukwa be Govanọ Chinenye ka mba niile na-abia azuta nri . Ọ bu n'oge ahụ ka umunne Chinenye bjara izuta nri . Chinenye choputara ndi ha bu ozugbo. Ha kpokwara ya isi ala ,riọ ya mgbaghara ọ gbaghakwara ha ,ma gwa ha gaa kpota Njoku bu nna ha . Ha niile biaziri biri na Umugbuu.

Ntaramahụhụ Dị ka Iduuazi a Sịrị Ziputa Ya.

N' iduuazi a, Chinenye tara ahuhụ n'ihị asị Lọlọ Eze Onyeike sikpodoro ya . Ọ nọrọ na mkporọtutu afọ ebe ọ nọ na-eche mgbe a ga-egbu ya . Chineke si nrọ Eze rorọ were zoputa ya. Abia n'ebe Lọlọ nọ , ọ dara ọjia ozugbo ọ asị ahụ . Ọjia ekweghikwanu a hapu wee ruo mgbe o kwuputara ihe o mere . Ọzọ n'ihị na Eze Onyeike a choputala na ọ bu asị ka nwunye ya siri, nke a mere ka ọ ghara inwekwa ntukwasị obi n'ebe Lọlọ ya nọ.N'ebe umunne Chinenye nọ ,ha mechakwara kporọ ya isiala n'ikpeazu bu nke ha ji maka ya wee choọ igbu ya

KeduKa Iduuazi Sịrị a Metuta Ikpeasomanya .

Ọ bu eziokwu na Eze Onyeike amatala n'aka Chinenye dijocha, mana ọ kpoputaghị Chinenye na mkporọ, n'agbanyeghi na Lọlọ mesiri riọ Eze ka ọ kpota Chinenye . Eze na-eche ka ya na Lọlọ ya na Chinenye ga-esi biri kwaa n'otu onuulo nakwa ihe ndi mmadu ga-ekwu . Nke a mere ka Chinenye nọrọ n'ulo mkporo na -eche ubochi a ga – egbu ya wee ruo n'Eze a rọrọ nrọ. Ozokwa, Eze Onyeike kere ikpe naanị n'onu nwunye ya bu Lọlọ, o echeghi echiche nke oma na o nwere ike ibu okwu asị ka Lọlọ na-ekwu .Nke a bu n'ihị na ọ na-asọ anya na Lọlọ ga-asị na o nweghi ahuhuo tara Chinenye. Ọ bu ya mere na ike gwuru Eze Onyeike mgbe o jiri ntị ya nu asisa Lọlọ sara n'uloogwu .

NdiOdee Na ka ha Siri Jiri iduuazi ha Were Gboo Nsogbu a Bulikpeasomanya.

Ikpe n' onwe ya, abughị ihe ojoo, kama na o bu akparamagwa ndi mmadu gbakoro n'ikpe maobu na onodu di etu a , na-eme ya buonodu ka o joo njo, n'ih i kwughị ihe kwesiri ka e kwuo maobu mee mgbe kwesiri ekwesi n'onodu ahụ daputara. N' iduuazi niile e lebara anya na nchocha a , otu ihe ka ha niile na-arutu aka. N' ikpeasomanya na-adaputa mgbe ndi mmadu emeghi ihe kwesiri ka ha mee n'ih i ujo, ngari maobu anyaukwu .dg . N'ih i nsogbu a, onye obula e kpesoro ikpeasomanya na -anọ na nwute na ndu ya niile maobukwanu site na nke a nwuo. Na *Chinenyeze* na *Ugochinyere Nwata* , odee ji ndi isiagwa digasi na ya bu iduuazi were gosi na onye e kpesoro ikpeasomanya na-anọ na nwute ogologo ndu ya niile . Na *Mmiri Oku Eji Egbu Mbe* , odee ji agwa ndi ohi ha na Enyi yiri zuo ohi , bu nke e mesiri taa naani ha ahuhu ma hapu Enyi, na-emeghi ya ihe obula were gosiputa n'onye e kpesoro ikpeasomanya na-anọ nwute . Na Mmadu Ka Na-Aria na Ukpaka Okpoko Buuru , odee gosiputara na ikpeasomanya nwere ike ibutere onye e kpesoro ya onwu . Ihe butegasiri ikpeasomanya n'iduuazi ndi a niile, abughị ihe ozo karia na ndi mmadu e meghi ihe kwesiri ka ha mee, mgbe o kwesiri ,wee ruo mgbe ihe mebisiri.

Ihe A choputagasi .

Nchocha a choputara ihe ndi a site n'akwukwo iduuazi e labara anya na ya. N' ikpeasomanya nwere otutu ihe na-ebute ya di ka : ego , ngari, ujo ,asi, anyaukwu na ntajianya .d.g. N'iduuazi ndi a , ndi e kpegidechara n' ikpeasomanya bu ndi no n'uzo ziri ezi maobu ndi aka ha diocha. Nke a mere ka ha taa ahuhu n'ih e ha e metaghi maobu ihe ha amaghi isi ya, bu nke ha mechara nweta ikpemukwumoto n' ikpeazu . Nke a bu n'ih i na o dighi ihe zoro ezo n'okpuru anyanwu . Ihe a maghi taa, a mara ya echi . Ihe obula zoro ezo ga e mechaa puta ihe . Ma o bughi taa , o buru echi .

N' aka nke ozo , ndi mere ka e nwee onodu a maobu ndi na-ekpegide mmadu, bu ndi nnukwu ntaramahuhu na-abjara karia n'oge ikpeazu. Otutu bu ihe ha metara kpochapuru ha na ezinaulo ha . Ebe otutu n'ime ha bukwa ihe ha metara

kpochapuruooha obodo . Ugwu na nsopuru nke ufodu nweburu , bu nke e wepukwara . Nke a bu n'ih na onye na-eme ihe ojoo na ihe ojoo aghaghị izute ya . N'ih na o bu ihe mmadu metara ka eji akwu ya ugw . Ozokwa bu na o bugh naan ndi mere ihe ojoo na aghoro mkpuru ya , umu ha na-eso were keta oke n'ih ojoo ah . Nke a putara na ahuh dijiri ndi omekome n'ua a, dikwara ha n'ua ozo na-abia . Onye obula kwesiri igbara ihe ojoooso .

Nchikota

Nchocha a , lebara anya n'iduuzi ndi nwere ikpeasomanya dika isiokwu ha maobu ndinisiokwu ha . Nwanchocha gbaliri site n'ileba anya ka ndi odee iduuzi siri jiri ederede iduuzi ha were na-egbochi onodu a . Nchocha a, gosiri na ndi odee na – agbali n'ebe ufodu di ka o si gbasata ikpeasomanya mana o nwere ebe ndi odee arubeghioru putara ihe di ka o gbasata ihe a ga-eme were belata ikpeasomanya. O kachasi ma o buru na onye e kpesoro ikpeasomanya ewee mecha choputa na aka onye ah dijocha , ka a ga-esi mee ndi di etu a ah nwerekwa onwe ha ma o buru na eji ha eji , site n' iji uzogbaraohuu , dika iji ndi uwe ojii mee ka onye ah nwerekwa onwe ya , di ka o di na mba uwa ndiozo . Nchocha a na – ekwu na ndi odee iduuzi Igbo kwesiri iji iduuzi ha mepee ndi Igbo anya site n'ime ka ndi Igbo site n'uzo di iche iche na-atule ihe maobu na-elegara ihe na-eme na ndu anya n'ih na uwa emepela anya ka ha wee di ka ndi ogbo ha no na mba uwa ndiozo .

Mmechi

O di mkpa ikowa na o diotutu ihe nke a choputara na nchocha a. Na ikpeasomanya nwere otutu ihe na-ebute ya . Nke a na-adaputa mgbe ndi mmadu e- meghi ihe kwesiri ka ha mee maobu kwuo n' oge kwesiri ekwes . Ederede nchocha a, kwesiriibu ihe a ga-enomi, e nwere olile anya na otutu ndi odee ga-amalitezi idi na- edeputa iduuzi nke isiokwu ya ga-abu ikpeasomanya bu nke ga-enye aka n'ibelata ajoonodu a.Nchocha a, ga-enye aka n'ikwalite asusu Igbo ma

si ụzọ dị etu a ,bawanye agumagu, omenaala na nkwenye
ndị Igbo n’ ebe o dị ukwu.

EDENSIBIA

Chukuezi , A .B. (1988). *Akọ bu ndu* . Ikeja : Longman Press.

Clark , P . B . (1982) .*Literature and Sociology*.Birmingham:
Hawap Press.

Culler,A.D. (1961).*Poetry and Criticism*.Boston:Houghton Mifflin
Press.

Dobie , A .B . (2009) *Theory Into Practice : An Introduction To
Literary Criticism*. USA: Wadsworth press.

Ekegbo, R .N .(2005). *Uwa Onye Na Chi Ya*.Awka : Mabcom
Systems Press .

Emenanjo , N . (no date). *Utara nti* . Ibadan : Evans Brothers
Press .

Epuchie , D.N. na Obichere ,C .N. (2001) .*Chinenyeze* .Obosi :
Pacific Press

Habib , M .A .R . (2001) .*Literary Criticism From Plato To The
Present : An Introduction* United Kingdom : Wiley –
Blackwell Press

Hristic ,J. (1977). The Problems of Realism In Modern Drama.
A Journal Of Theory And Interpretation , vol . 7. P . 135.

Ihejirika , O .C . (2008) .*Aka Tijie*. Obosi : Pacific Press

Imo, O .G . (2009). *Nri Uche .Nnewi* : Mis-fav Press.

Isola, A. (1978) .*The Writer ‘s Art In the Modern Yoruba
Novel*. Ph .D Thesis , University Of Ibadan .

Lawrenson , O . N .na Siwgwood , A. (1971). *The Sociology Of Literature* . London: Mac Press.

Mkaanem ,E . A. (2010). “ The Literature of the people “ : A critical Appraisal of Selected Plays since Nigerian Independence In language and Literature In A developing country. Essays in Honour of Professor Besson, O . A Olukpe , Anasiudu , B .N. ,Nwaozuzu , G. I. and Okebalama , C . N. (ed) Onitsha : Africana - First press.

Mmaduekwe , J . C .(1979). *Nka Okwu* .Ikeja : Longman Press .

Mbah , B . M , Mbah E.E. , Ikeokwu , E.S. ,Okeke ,C . O. , Nweze , C N., Ugwuona ,C . M.

Na Ndi Otu Ha (2013) *Igbo Adi* . Nsuka : University of Nigeria press

Mohammed , H . (2013,March 27) “.Achebe: Africa ‘s Best “. *Daily Trust* . pg56.

Nwadike , I . U . (1990). *Nri Uche* . Owerri : Totan Press (2005) . *Amumamu Igbo Kemgbe* 1990. A Paper Presented At The Annual Congress Workshop by The Igbo Studies Association 21 th – 24 th Sept . 2005.

(2006) .*Akɔnuche* .Obosi : Pacific Press

Nwankwo , I . (2004). *Ariri Nne Kwara* . Awka : Penmark Press. Gibbon And Kee Press.

Nwokelue ,R. M . (2010) .*Ugochinyere Nwata* . Onitsha : Moble Graphic Press.

Nzeako , J . U . T. (1972). *Omenaala Igbo* . Ikeja :Longman Press

Ojomata , C .E . (1999) .*Echiche* M.Enugu :Format press.

_____ (2007). *Ndezu Utoasusu Igbo* . Enugu : Format Press .

Onwudufor , F . O . F. (2007) . *Mmanu Eji Eri Okwu* . Enugu : Snap Press .

Okeke , C . O .(2012) . *Mmadu Ka A Na – Arja* . Nsuka : University of

Nigeria Press.

Okoye , H. C. (2009) . *Ije Uwa*. Enugu: Teo press .

Onyekaonwu ,G . O . (2001) . *Uwa Ntogo* . Onitsha : African – Feb Press.

_____ (1981) . *Nwata Rie Awọ*. Onitsha : Varsity Press

Ubesie , T . U. (1975) . *Ukpaka Okpoko Buuru* . Ibadan: O ford University Press.

(1974) . *Mmiri OkuEji Egbu Mbe* . Ikeja : Longman Press.

Wolfgang ,I . (1975) “ The Reality Of Fiction : A Functional Approach To Literature.”

A Journal Of Theory And Interpretation .vol. 7. P 7.

Mbụrụ Dika O si Metụta Ụmụnwanyị N’ Ejije Onyekaonwu

Nsolibe, Obiageli Theresa (PhD)
Ngalaba Lịngwistiks na Igbo
Mahadum Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu
Kampus Igbariam
+234(0)8035795591

Ndubanye

Kemgbe uwa, a na- ahụta ụmụnwaanyị dika ndi nwere ihe jikoro ha na ekere. E ziputara nke a n’ uzọ di ichieiche dika n’okwu ụfodu a na- ekwu. Imaatụ Ala bu Nne (mother earth). Iji maaatụ mburu, a na-asi, “Ohia a babeghi aba” (Virgin forest). Nke a na-egosi nwaanyị na- eche ka a bja were ihe di n’ime ya, nwaanyị nke nwoke emetubeghi aka. N’ohaobodo (society), a na-elegakwara ụmụnwaanyị anya ka ndi ha na ihe ndi a na- ahụ anya ma metụ aka (physical) gbasara ndu n’ uwa nwere ihe jikoro ha. Oru ụmụnwaanyị mgbe niile diketara ekere. Oru ha na-agba gburugburu ihe ndi ahụ mmadu choro na ndu dika nri, mmeko edina, idebe ebe niile ocha, ilekota umuaka na ndi ahụ esighi ike anya. O bu oru ụmụnwaanyị ilekota ndu ezinulo anya kwa ubochi. Nke a na- enye ndi nwoke ohere ipu ma baa n’ime uwa, meputa usoro a na- agbaso ele ekere anya, tinyere ndi mmadu no n’uwa. Ha jechaa, ha alota n’ezinulo di nk Wadebe na-eche ha.

Akuko koro na ụmụnwaanyị enweghi ike obula n’iro n’uwa, na n’ebe a na- emebe iwu. N’ uzọ omenaala, ihe obula e ji echiche na ime mmuo eme abughi maka ụmụnwaanyị nihi ka ohaobodo si ahuta ha nakwa ka mmuo na ekere si were ha.

Otu oge, ụmụnwaanyị enweghi nke ha na-etinye , dika ekere, mana taa, ihe omumu gbasara ndu na gburugburu ya (ecology), kwuru uwa na mmadu na mmekorita ha na gburugburu ha; na otu lebara anya n’ihe jikoro mmegide ekere na ighogbu ụmụnwaanyị (Ecofeminism) na-eme ka ha ghota isi njikota mmegide, uzọ ekwenyeghi na ya na mgbanwe onodu ụmụnwaanyị (Plant, 1980).

Onyea a kpọrọ Plant siri na otutu mgbe ndi nwoke na-ekwu okwu maobu na-edede maobu abu abu maka ihe ma ihe ha na- ekwu maobu ede maobu abu maka ya bu nwaanyi. Mgbe ufodu ha na-eme nke a n'iji nkaasusu a bu mburu. Mgbe ufodu, o nwere ike ibu nwaanyi ha chorọ ka ya na ha nwee mmeko edina maobu nwaanyi hadinarala ma ha achoghizi ya. Oge ufodu, ha na-eme ihe ndi a iji gosi na umunwaanyi ekwighi ntukwasị obi. Mana, ha achoghi ikwuwa okwu ahụ onu nihi na ha mee otu ahu na o ga-ebute ha nsogbu. Ha kwuo okwu ahụ gbowam a si na ha kpọrọ umunwaanyi asi, maobu ndi nwaanyi ga- atakarị maobu kparia ha.

Ndi nwoke na-eji mburu were kwuo, dee, maobu, guo ihe obula masiri ha adichaghi mma maka umunwaanyi n'ohaobodo ma dobe ahụ ka o bughị maka umunwaanyi ka ha na-ekwu, ede maobu agụ.

Umunwoke huru iji mburu me ihe n' anya nihi na o na-eme ha ka o dika ha di nkọ ma jirikwa nwayo n'uzo nzuzo eziputa ihe ha chorọ.

NnyochaAgumagu

Mburu bu nkaasusu dabara n'otu n'ime atumatuokwu e nwere n'asusu Igbo. O bu udi atumatuokwu na-eji ikwu ihe ozọ were akowa ihe ozọ ka o were ji uzọ nka kowaa ihe ahụ. O nwere ike gosi nke a nke oma maobu gosi ebe ihe abuo ahụ (ihe o ji kowa ihe na ihe o na-akowa) siri yite onwe ha n'echiche n'abughi ka ha di n'odidi. N'ejije Shakespear a kpọrọ *As You Like It*, o siri na uwa bu nkwego ebe a na- emeputa ejije, ma ndi nwoke ma ndi nwaanyi no na ya bu ndi na-eme ejije ahụ. O sighi na uwa 'dika' kama o siri na o "bu".

Kjtracy (2016) siri na, mburu na amamihe omenaala nwere njiko n'udi na amamihe omenaala na asusu di mkpa na nghota na iji mburu kwu maobu de "ihe". Ihe kjtracy kwuuru bu eziokwu maka na n' asusu ndi nakwa omenaala ndi ka mburu ha na-eziputa. Ndi Igbo kwuru okwu si na nkụ di na mba na-eghere mba nri. Nke a gosiri na o bu ihe di be ndi ka ha ji ebi ndu ha. O nwere mburu nke bu iji echiche di n'otu ihe were gosi echiche di n'ihe ozọ di iche. A na- ahukari nke a ebe e nwere ihe nwere karja otu nghota. Imaatụ, a si, "I gbagotara taa", maobu "Mmuo, gi rigotarana, ana- ekwu maka

akụkụ ihe mana dika mburu ha bu n'okwu ndi a, ha na- arutu aka n'inwe anuri', maobu "iga n'ihu".

o uinn (1984) siriri na mburu na-eme ka omumu ihe na-atu utu. O si, "imu ihe ebe o di mfe na-amasi mmadu, ma mkpuruokwu ga na-egosi ihe. Ya bu na mkpuruokwu ndi na-etinye mmuta n'ime anyi bu ha na-aka atutu". Ihe a na-ekwu bu na iji mburu ede maobu egosi ihe na-eme ka imuta ihe ahụ a na-ekwu maobu ede di mfe na nghota maobu mmuta.

Na nkowa nke ha, McCorkle na Mills (1992) siriri na mburu bu atumatuokwu ebe e ji mkpuruokwu maobu nkebiokwu na-ekwu maka otu ihe atunyere ihe ozu, si na ntunyere a, a na- eziputa myiri di na ha. Ha kwara na ka mburu si eziputa oru ya bu na o na-asiri na 'A' bu 'B'. Mburu dika ha si kwu bu otu nnukwu atumatuokwu e ji egosi mmetuta na mmuo n'ime mmadu. O na-enyere anyi aka ikowaputa ihe tara akpu n'uzu di mfe ma doo anya. N'iga n'ihu, ha siriri na mburu bu uzu kacha ire n'iji mkpuruokwu ole na ole kwuo maobu dee mmekorita anyi. Ozu, ha siriri na o bu mburu na-eme ka mmereeme chawapu ma daa onu otu o na- agaghị adi mfe iji okwu nkiti ziputa. N'igbakwunye nke ha, Lakoff na Johnson (1989) na nrurita uka maka mburu ekwuola na mburu bu isi sekpu nti n'usoro echem echiche mmadu. Ha gara n'ihu kwaa na mburu abughi naani iji gosi usoro abu nke na-enyere anyi aka na mmekorita maka ihe na-eme n'ohaobodo kama na o na- enyekwa aka hazie usoro odidi echiche anyi maka mmereme (reality) n'ohaobodo.

Ndi okachamara n'ihe gbasara mmekorita n'ohaobodo na- elegara mburu na- ekwu maka mmekorita anya n' uzu atutu. Nke mbu, ha nyochara mburu nke ndi mmekorita n'otu were kwaa mmekorita ha. Nke abuo, ha nyochara mburu mmekorita nke ndi nnyocha na ndi nkowa maka isiokwu nke anabatabeghi nkowa ha (theorists) na-amu maka mmekorita. Nke atutu, ha ji mburu mmekorita dika ihe na-enye aka n'iweta mgbanwe agwa n'ezinaulo.

Ufodu umuakwukwo (scholars) etinyela anya n'otu ime ihe, mmetuta n'ahu na mmekorita mmadu na ibe ya bu ihunanya (love). Zoltan (1988), ebe o mere amumamu n'uju nyochara uzu ndi maarala ndi bekee ahụ ha si ekwu okwu gbasara ihunanya were

choputa na e nwere ihe ruu mburu iri ato na isii na-ekwu maka ihunanya nke gunyere; ihunanya dika njem (Anyi nozi n'uzo gbara mkpi-“cross road”); ihunanya di ka ihe nchawaputa (na-emetuta mmadu “there were sparks”; ihunanya dika ngwa nri (na-edozi ahụ- I can't live without him); ihunanya dika ihe na-ekpo ahụ oku- (“she set my heart on fire”). Ihunanya dika onya na-ama mmadu (“he fell for her look, line and sinker”) ihunanya dika oria (“He is love sick”).

Ndi omumu ndi ozo enyochaala mburu nke ndi mmekorita iji nweta udi ihe ndi mmadu hugarala. Iji maa atu, e nwere ike ikowa mburu ndi kwurula gbasara nsogbu ha na mmekorita (McCorkle na Mills, 1992), mburu nchipia umunwaanyi maka mmegide ha n'ezinaulo (Eisikovitz & Buchbinder, 1999), mburu ndi nsoli maka agamnihu mmekorita (Bau ter, 1992), na mburu maka ndi na-emekobu nihi mbibi mmekorita (Owen, 1993).

Ewing (2009) siriri na ufodu n'ime ndi dere Akwukwo Nso ji mburu umunwaanyi no di na-achọ di na umunwaanyi akwuna ndi akparamaagwa akwamiko ha buteere ntaramaahuhu mkpari maka njo ha gosi mpaghara be ndi (dika Babylon, Jerusalem na ochie mba Israel). N'udi mburu ndi a, a hutara umunwaanyi ka ndi emegidere n'uzo ikwasa ha iko dika ita ha ahuhu maka njo akwamiko ha mere. Mburu ndi a ka Ewing siriri na o na-egosi ahuhu so omume ojoo na ida iwu ekpemekpe. A huru mburu ndi a n' akwukwo Hosea, Jeremiah na Ezekiel. Mburu a gosiri Izrel dika nwaanyi no na di achọ di nke e busoro agha ebe o di ukwu 'bu' aru ikwasa nwoke ozo abughi di ya iko. Nwaanyi a bu Izrel ka di ya juru iluzi ya ji ihe gbasara mmeko edina were menye ya ihere n'ihu. N'uzo doro anya kpomkwem na mburu ndi a nwunye Izrel ka (1) a napuru okwa o jiri buru nwunye (Hosea 2.2; Jeremiah 3.8); (2) e kewara ya na di ya ma napu ya ihe niile e ji elebu ya anya. (Hosea 2:39; Ezekiel, 16:39); (3) a tara ya ahuhu maka njo ino na di achọ di site n'igba ya oto n'ihu oha/imebo ya n'udi mmeko edina. (Hosea, 2:3, 10; Jeremiah, 13:26; Ezekiel, 16:37).

A hukwara mburu n' agba ochie na Baibul n' akwukwo Mkpughe, isi nke iri na asaa, amo okwu nke isii (Revelation 17:6, NRSV). N'ebe a, a kporo obodo Babylon Nnukwu Nne akwuna na aru na-

eme n'ụwa(17:15) nke ndi iro ya bibiri, ndi gbara ya ọto, gbuo, mụọ ọkụ ma rie ya (17:16) site n'iwere Babylon kpọọ Rome bụ akwuna, odee jikoro mburu na amuma mburu dika ndi amuma siri sie onwu si na njo akwamiko megide Chineke nke Izrel butere ibuso Babylon agha. Mkpughe tughariri mburu nke mbu dika o di n' akwukwo ndi Amuma. Ndi Amuma gosiputara Izrel dika akwuna ebe Mkpughe gosiri Izrel/Jerusalem dika akwuna. Mkpughe gosiri akwuna dika obodo Rome, o bughi Jerusalem. E gosiri ochie obodo Jerusalem dika odobo ihe ojoo, mbibi na aru ma e jiri ya tanyere "Jerusalem ohu" (Rev. 21:2). Ugbo a, a na- egosi "Jerusalem ohu" dika obodo nsọ na ebe ihe na-aga n'ihu. Ihe e ji megharia mburu a bu ka e were dọọ ndi mmadu aka na nti ka ha ghara igabiga ihe Izrel gabigara oge e busoro Babylon agha. O kpọọ ndi na-eso ụzọ kraist ka ha "si na Rome puta" hapu iketa oke na ntaramaahuhu ha" (Rev. 18:4). Ya bu ebe akwukwo amuma ji mburu wee ziputasie ike na Izrel kwesiri ka ha taa ahuhu maka ibu akwuna, Akwukwo Mkpughe ohu (Revelation) na-akpo oku ka e si n'uzo di otu a puta e wee gbalahu ntaramaahuhu dika Izrel si taa ahuhu.

Mgbagha so mburu ndi a. Ndi na- ekwuchitere umunwaanyi (feminists) si na mburu ndi a gosiri ikwa nwaanyi iko n'ike makana ha gbakwasara ukwu na mmegide na ejighi nwaanyi kporo ihe. A hutaghi umunwaanyi ka mmadu. Marla Selvidge chikotara ka o si metuta ndi a na- ekwuchitere umunwaanyi. O siri na mburu gosiputara umunwaanyi dika ndi a na- eji ajo obi ata ahuhu maobu were ike site n'iji asusu were ahụ ha na odidi ha dika mburu maka ihe ndi na- achọ imegide odee (Selvidge 275). Mgbako na nzuko ihe onu ndi a na-ekwuchitere umunwaanyi na-ekwu bu na mburu ndi a na-akwado ikwasa umunwaanyi iko n'ike (Newsom, 381). Echiche ha gbaghara ihe ndi odee na-ahuta mburu na onodu umunwaanyi na nke metutara ha na ya dika nka edemede na e nweghi echicheozo ha were ya ka o buru.

Ichikota ike mburu na-akpa bu isi na mkpuruokwu di mkpa. Mkpuruokwu na-arụ oru site n' irutu ihe ndiozo di n'ahiriokwu ahụ aka n'abughi na nke onwe ha naani. Ike mkpuruokwu na-akpa di mkpa karichaa dika o si metuta oru mburu maka na o bu ike ahụ na-enye mburu ike. Iji maa atụ, e nwere mmadu ato, umunwoke abuo na otu nwaanyi. Nke nwaanyi buru ibu. Ibu ya amasighi otu n'ime

umunwoke abuo ahụ. Nke ibu nke nwaanyi ahụ amasighi were na-agwa nke nwoke nke ozo si ya “nwaanyi ahụ bu ehi”. Onye nke nwoke ahụ o na-agwa na-atughari na o bu ehi n’uche ya. Nke mbu bu na ehi bu nnukwu anumanu, ozo bu na mgbe niile o na-ata ahijia gosi na o na-eri oke nri na-enweghi ihe ozo o na-arụ, putara na o di ngana. Nke a mere na o ga-ahụ nke nwaanyi ahụ ka onye di ngana ma na-eri so nri. O ziputara enweghi mmasi nke nwoke ahụ sirị na nke nwaanyi ahụ bu ehi n’ebe nke nwaanyi ahụ no. Ugbo a, e werela mmadu tanyere anumanu bu ihe abuo di icheiche.

Niihina ndi be anyi bu ndi na-ebuli onodu ndi nwoke elu ma buda onodu ndi nwaanyi dika ndi no n’okpuru ha nakwa ndi ihe niile ndi nwaanyi na-eme bu ihe kwesiri ibu maka di ha na ezinaulo ha, mburu obula gbasara nwaanyi otutu oge, na-agbaso usoro obibi ndu ha. Anyi ga-eleba anya na mburu obula gbasara nwaanyi nke otutu oge na-agbaso usoro obibi ndu ha. Anyi ga-eleba anya na mburu gbasara umunwaanyi di ka o di n’ akwukwo ejije ndi a hoozo nke Goddy Onyekaonwu dere bu *Nwata Rie Awọ (NRA)* (1987), *Oku Uzọ Daa Ibube (OUDI)* (1982), *Ejiri Mara Ngwugwu (EMN)* (1986), *Uwa Ntozo (UN)* (1986), na *Oku Ghara Ite (OGHI)* (1988).

Mburu Gbasara Umunwaanyi N’Akwukwo Ejije Ndi A Hoozo

Atumatuokwu mburu bu otu n’ime nkaasusu nke na-agbakwasa ukwu na ka okwu e kwuru si metu mmadu nakwa mputara ya n’ abughi ka e si hazi okwu ndi ahụ. O na- egosi echiche karja ihe e kwuru, e dere, nke na- eme ka onye na- ege ihe e kwuru maobu onye na-agu ihe e dere nwee nghota ya site n’ihe o hurula nakwa site n’omenaala ha.

Mburu nwere ndi na-egosi na o na-ekwu gbasara nwaanyi ma nwekwa ndi na- ekwu gbasara nwoke. A bia na ndi gbasara nwaanyi, o nwere ike buru ihe na- eziputa nwaanyi maobu echiche na-egosiputa nwaanyi. Onodu umunwaanyi n’ ohaobodo nakwa n’ezinulo bu nke a na- eziputa na mburu site na ka ha si enyere ezinaulo ha nakwa ohaobodo ha aka inweta ezumike, ndumodu, ileru anya, ihunanya, enyemaka, alo na nchekwa. Ka umunwoke si

ahụta ụmụnwaanyi dika ndi bu ihe onwunwe ha nakwa ndi e kwesiri ina-ahụ anya ma agaghị na-anụ olu ha bụcha ihe ndi na-aputa ihe na mburu gbasara ụmụnwaanyi.

E lee anya na mburu dika o di n'akwukwo ejije ise a hoooro nke Onyekaonwu dere bu *Nwata Rie Awọ (NRA)*, *Oku Uzu Daa Ibube (OUDI)*, *Oku Ghara Ite (OGHI)*, *Uwa Ntooo (UN)* na *Eriri Mara Ngwugwu (EMN)*, a ga- ahuta mburu ndi ziputara onodu ụmụnwaanyi di ka anyi ziputara.

Mburu Gbasara ụmụnwaanyi n' Ejije Nwata Rie Awọ (NRA)

E nwere mburu nke sirị “kemukemu m na- anụ maka ebe Obioma gbagara mere na “ogodo adikwaghị ebe e jebere ya” (37) Mburu nke a na- egosi ileru anya maka na o bu Uduhi toro nti n'ala ma lerukwa anya ala were choputa ebe nwa ha nwaanyi bu Obioma hapuru ulo ha gbagara. Obioma gbapuru mgbe Anene na ndi be ha biara ilu ya unyaahu niihi na o chozighi ilu Anene. O bu Uduhi nutara na o bu be Aworo, okamgba ndi Amangwu nke Obioma nwa ha choro ka o luo ya ka o gbagara. Uduhi jizi nwayo na-agwa Okwukogu di ya ma buru nna Obioma ka o wetulata obi n'oke iwe ji ya maka omume nwa ha mere ka o ghara iji iwe mebie ihe. Na mburu a, okwu gosiri na o gbasara nwaanyi bu “ogodo” niihi na o bu ụmụnwaanyi ka e ji ije/ima ogodo mara. A hutakwara na *NRA* (38) ebe Uduhi na-enye Okwukogu di ya ndumodu ka o nwee ndidi ka ha chere mara ihe ga-esi na mgbaso nwa ha Obioma gbasoro Aworo puta. O sirị Okwukogu, “Nna m ukwu, okwu a abukwanughị ihe a ga-aruwara ogodo, otutu okwu adighi ya. Ihe di na ya bu: o di ha bu oturu mma, ha eturu, o dighi ha mma, ha etupu”. Uduhi na-agwa di ya ka ha chere, o buru na Aworo bia kweta ilu Obioma, ha anara ya mmanya nuo mana o buru na o choghi ilu ya, o kpolatara ha nwa ha na o nweghi nnukwu nsogbu di n'okwu ahụ. Obi adighi Okwukogu mma niihi na o bughị nwaanyi na-eje ka nwoke bia luwa ya dika omenaala anyi siri di kama o bu nwoke na-achojie nwaanyi ka o luwa ya. O bu ihe ihere nwaanyi igbaso nwoke. Nke a bu nwaanyi ikpu ugwu ya na ndi be ha n'ala. O bukwaga ogodo gosiri na mburu a gbasara nwaanyi Ozo, “Nna m ukwu” gosikwara nwaanyi niihi na o na- enye di ya nsopuru ma na-ahuta ya ka onye nwe ya. Na mburu nke a sirị, “anyi bu nnukwu olulu, ndi ogo anyi ga na-

amachi anyị amachi (NRA.46) gosiri nwaanyị maka e kwuwe maka ‘ogọ’, ọ na- egosi na a na-ekwu gbasara ụmụnwaanyị nihi na a na- ewere ya na ọ bụ ụmụnwaanyị na-aka eri uru si n’aka ogọ abia. Ọ bụ ụmụnwaanyị na-aga ọmụgwọ ebe “ogọ” ha nwoke na-elekota ha anya nke oma ma zurọ ha otutu ngwa ha ji ele ndu anya. A na- ahuta ụmụnwoke dika ndi na-esi na-aka ndi “ogọ” ha enweta naani mmanya oku. Ọ bụ Obiukwu, okenye n’umunna Okwukogu kwuru mburu a mgbe ọ na-ago ofo oji ka Aworo na ndi be ha bira ime ihe n’isi Obioma. O ji mburu a chetara ha na onye bira luru nwa nwaanyị mmadu nwere ihe maobu uru ndi ọ bira luru nwa ha kwesiri ina-enweta n’aka ya. Ọ ga na-enye ndi ogọ ya ihe mgbe nile tumadu ogọ ya nwaanyị.

Mburu Gbasara Umu Nwaanyi N’ Ejije Oku Uzu Daa Ibube

N’*QUDI*, e nwere mburu ndi na- eziputa nwaanyị. Mburu di n’ihu akwukwo nke asato (8) sirị, “ma bekee abia nyutosichaa ala Isuebu. Ugbo a ihe ha nyuru esiwela”. N’ebe n’okwu mmalite ka Ugodibia kwuru nke a mgbe ọ na- ekpesa na obodo ha na- echekwa ha ka ndi Bekee batara, ya bu, ala Isuebu, bja mebisie omenaala ha. Nke a butere nnukwu nsogbu dika onwu sitere n’oke egbe eluigwe, igbu ndi mmadu aghara aghara n’ala Isuebu, oke mmiri ozuzo na mmiri so ya ebusasichaa ulo mmadu, bosichaa ihe a koru n’ugbo. Bekee kwusiri ndi Isuebu ime omenaala ha dika itufu umu ejima n’ ajo ohia na ime ka nne ha mere aru site n’imu ejima, puo n’ala Isuebu afọ atọ. Ozọ, ha kwusiri ndi Isuebu ibufu onye toro afọ n’ajo ohia. Okwu gosiri na mburu nke a metutara nwaanyị bu “ala” maka na ‘ala’ ka a hutara ka “chi” na- enye ndu, omumu ma na-emekwa ka a na-enweta ihe akunaaba. E kwuwe okwu omumu na ndu, e kwuwe maka nwaanyị nihi na ọ bụ ha na-amu omumu. Mburu nke a hutara nwaanyị dika ihe di nnukwu mkpa nihi na ọ bụ n’aka ha ka omumu na ndu si abia.

“Umuntakiri agbochaala ababa “nri ewu” bu mburu ozo di n’*QUDI* gbasara nwaanyị. Mgbe obula e kwutere maka imekoba ihe oriri, e cheta nwaanyị maka na ọ bụ oru ha imekoba ihe oriri iji zu maobu mmadu maobu anu ulo. Eze Omaliko kwuru mburu a mgbe ọ na- eche ndi be ha ọ korọ oku ka ha bja. Ọ na- akpo ha oku a iji gwa ha na nsogbu di nihi akuko ihe ndi Bekee mere gbasara ndi mere aru

ha bufere n'ajọ ọhịa. Ndi Bekee gara n'ajọ ọhịa ebe ndi Isuebu tufuru ụmụ ejima Onyemaizu na Mgbogo nwunye ya na Ekweribe afọ toro ga kpokoro ha, ma na-akwado ibia kpokoro ndi niile aka ha di n'ibufu ndi a n' ajọ ọhịa. Ihe o jiri kwuo mburu ahụ bu igosi na ndi Bekee na- awa anya, na ha anaghị atụ egwu maobu na ha enwegi nsopuru n'ebe omenaala ha di nakwa ikwu okwu ibia kpuru ndi meere onwe ha ihe. O bu eziokwu na Bekee nyere ha iwu si emezila ya. Mburu a na- egosi na ndi Bekee emetaghị ihe ha mere bu ije kpokoro ndi ha bufuru n'ajọ ọhịa iji meda ala obi ka iwe ya kwusi. Mburu nke mbu a na-egosi udi uchu umunwaanyi na-adi n'ichọ ihe oriri ha ji azu ma mmadu ma anu ulo ha. Mburu ozo batara n'akwukwo a gbasara umunwaanyi bu nke siri, "ogodo adikwaghị ebe a runyere ya" (30) O bukwere Eze Omaliko kwuru nke a mgbe o na- agwazi ndi o kporo oku ihe ndi Bekee ka e mee gbasara ndi ha bufuru n'ajọ ọhịa. Ndi Bekee ziri ka e buga ha niile n'uloogwu. Ozi Eze Omaliko nwetakwara na-ekwu na iwe ndi Bekee di oku, na ya nuru na ha bu ndi Isuebu ga-aba na nnukwu nsogbu. O bu nke a mere o jiri were mburu a kwuo okwu si na Ogodo adikwaghị ebe ha runyere ya. Ala ha, ha choro imeda obi ka nsogbu ha kwusi na-achọ ibutere ha nsogbu. Ihe ruturu aka n' umunwaanyi na mburu a bu "ogodo".

Mburu Gbasara Umunwaanyi N'Ejije Oku Ghara Ite

"Ya bu o maraaju na-aju nne ya ma ugbuguru o na-amị anyu" bu otu n'ime mburu di n'*OGHI* (12). Nke bu ụsà Akuebuo nyere Ukpaaibi mgbe Ukpaaibi juru ya ihe ya ga-eme were si n'ubiamputa. O gwara ya otu a nihi na o gwabuola Ukpaaibi ka o bia banye n'otu nzuzo a na- akpo Oduma ka o buru ogaranya. Mana obi akachaghị Ukpaaibi ibanye n'otu nzuzo a. O na- atughari uche na ya ma na-ele anya ka o mara ma Chineke o ga-agbanwere ya onodu. Ma ihe isi ike ekweghi ya mara ihe o na-eme. Onodu a mere ka Akuebuo na-enye ya nsogbu, na-asị ya na o bu ya bu Ukpaaibi ji onwe ya. Ihe mburu a ji gbasata nwaanyi bu na okwu ndi ziputara mburu a metutara umunwaanyi. Okwu ndi ahụ bu "nne", na "ugbuguru na-amị anyu".

O bu akuku ubi bu nwunye na-amị mkpuru, o bughị oke. Mburu nke a bu alo kama na o bu nwoke na-atunyere ya nwoke ibe ya mana onye na- atunyere ibe ya alo ruturu nwaanyi aka dika ndi na-

amarachaa ihe na-eme ka ọ bụ na ha amaghị. Nke a na-egosi nleda anya a na-eleda ụmụnwaanyị nakwa ihụta ha ka ndị nzuzu.

Mburu ọzọ dị n'ihu akwukwọ nke iri (10) bụ nke sirị, “chi ofufo na-efotara ibe m mma, ma na mụ onwe m, o fogbuola m”. Ọ bụ Ukpaaabi na-ekwuru onwe ya nke a mgbe o si n'ura teta na chio ofufo. Ọ bụ ọndu ubiam ya ka ọ na-ekwuru onwe ya. Ọ na-asị na “chi ofufo” na-eweta ihe oma bụ ubiam na e nweghi ụzọ isi na ya pụta ka ọ na-efotara ya bụ Ukpaaabi ma na-efotara ndi ọzọ ihe oma. Ebe o si rutu nwaanyị aka n'agbanyeghi na ọ bụ onwe ya ka ọ na-agwa bụ na ọ kpọturu “chi ofufo” aha. A na-ahụta “chi ofufo” ka nwa ọhuru unyaahu na abali so ya mutara. Ọ bụ nwaanyị na-amu nwa. Ọ gosiri nleda anya na ahutaghi nwaanyị ka onye na-eweta ezi ihe na mburu a. N'ihu akwukwọ a nke iri ise na abuo (52), Ukpaaabi no na-ekwuru onwe ya ka uwa si diri ya. Ọ bụ ebe ahu ka o webatara mburu nke sirị, “Ukpaaabi na ajo chi”. Ọ bụ onye ajo chi biri nne ya oma, ọ di ime”. Ọ na-ekwu nke a mgbe omeerela afo ise o ji si obodo ha gbalaa oso ndu na Kakanda ma biri be Dunu Okpokiri. Dunu Okpokiri nyere ya ala ebe ọ ga-arụ ụlọ ka ọ bierela afo ise n'ulo ya. Mana otu nwoke a na-akpo Ichie Igirigi biara zowa ala ahu Duru Okpokiri nyere Ukpaaabi si na ọ bụ nke ya. Nke a mere na a ga-anuru ala ahu iyi. Udi ihe a mere ka Ukpaaabi bidokwa kwawa akwa uwa ya, na-echeta na ya banyere otu nzuzo were maka ya gbuo ezi nwunye ya bụ Ugodiya na afo ime ma ọ dighi ego ya nwere. Nke a mere ka o kwuo na ya anozighi n'otu nzuzo a. Ndi otu nzuzo a chorọ igbu ya dika Maazi Okagbuo gbaara ya ama, o were duru nwaanyị ọzọ ọ luru na otu nwa nwaanyị ha mutara gbalaa Kakanda. Ihe isi ike ka jikwa ya aka ma onye o bi n'ulo ya chorọ inyere ya aka nke butere nsogbu izo ala o nyere ya. Ọ bụ Ukpaaabi bụ nwoke kwuru mburu a mana ọ gbasara nwaanyị nihi na ọ kpọrọ ‘nne’ na “idi ime” aha. Ihe ndi a na-arutu nwaanyị aka. A hutara nwaanyị na mburu a ka onye na-ebutere nwoke chi ojọ.

Mburu Gbasara Ụmụnwaanyị N'Ejije Uwa Ntọọ

E nwere mburu ndi di n'ejije UN na-arutukwa ụmụnwaanyị aka. N'ihu akwukwọ nke iri atọ na abuo (32), mburu di na ya sirị. “unu ahula na nwata a bụ obu igu anughi ihe na nti.” Onyeisi umuada na be Ebubedike nke nwuru anwu bụ di Onukwube kwuru nke a ka ha

na Onụkwube, nwunye nwanne ha nwoke na-agbarị. Onụkwube na-akwado ịla be nna ya ka o were lugharia di ka Ebubedike di ya nwuchara n'agbanyeghi na Ebubedike gwara ya ka o hapu ịla ma noro ledo nwa ha anya tupu o nwuo. N'ala Igbo, o bu umuada na-edozi okwu tara akpu deputara na be nna ha. O bu ha na-eme ka isi juo nwaanyi obula a na-alu na be nna ha na-enye nsogbu oyi. Ha na-agwakwa nwanne ha nwoke anaghi akpazi agwa ka o mewe ezi ihe. Ha biara be Ebubedike ikwusi Onụkwube ịla be nna ya mana, Onụkwube ekweghi n'ihe ha gwara ya. O bu ekweghi ekwe Onụkwube mere onyeisi umuada ha jiri tinye mburu a n'okwu o na-agwa umuada ibe ya maka agwa Onụkwube. Ihe mburu a putara bu na Onụkwube anaghi anu ihe nke o ji anabata ndumodu. O bu eziokwu na o bu nwaanyi kwuru mburu a ma buru umunwaanyi ibe ya ka o na- agwa okwu maka nwaanyi, mana okwu ruturu nwaanyi aka na mburu a bu 'igu'. Igu bu nri ewu. O bu eziokwu na o bu umunwoke na-egbutu igu site na nkwi ma ha gbuwe akwu maobu fuchawa nkwi ha chorọ isi na ya tee mmanya, o bu umunwaanyi na-aga seghasia igu ndi a ma were ha chorọ ewu nri. O bu umunwaanyi na-achọ nri ewu. A hutara nwaanyi na mburu a dika onye n'agbanyeghi na o na-arụ oru ya na o di isi ike.

Mburu ozo gbasara nwaanyi n'ejije a di n'ihu akwukwo nke iri ise na otu (51). Nke a siri, "O bu adighi mma wara ogodo ka o bu ogodo adighi mma n'ukwu?. O bu Agameevu juru nwa ya nwaanyi Olamma ajuju a mgbe o na-agwa ya na o toruola ilu di, na ya amaghi ihe mere na o lubeghi di. Ihe mburu a na-ekwu bu na o na-aju ma o putara na Olamma anaghi akpazi agwa nihi na o mara mma ma kwesikwa iluola di, ka o bu na umunwoke toruru ilu nwaanyi anaghi ahuzi uzo. Mburu a na-atunyere Olamma alo otu o ga-esi mee ka di bia luru ya. Ihe ajuju Agameevu na-ekwu bu Olamma mara ihe kpatare onodu alughi di a, ya megharia ya. Okwu ndi gosiri na mburu a gbasara nwaanyi bu "ogodo" na "ukwu". O bu umunwaanyi na- ama ogodo ma buru ndi ogodo na-adi mma n'ukwu ha nihi ka chi ha si kee ha. Mburu a gosiri umunwaanyi ka ndi anaghi akpazi agwa mgbe ufodu.

"I sinu m mee gini? o bu uwa m ka m na- akwa" (24) bu mburu Onụkwube jiri saa Agameevu na-aju ya ma o ka na-ebe akwa di ya nwuru anwu. Agameevu na-egosi Onụkwube na ya huru ya n'anya

ma di nkwaadebe ilu ya ma o nochara Ebubedike di ya nwuru anwu na mkpe. Onukwube ji mburu a gosi na nwaanyi di ya nwuru na uwa nke ya agwula, na onodu ya bu nke o di ndu onwu ka mma. Nwoke nwunye ya nwuru anoghi n'ita udi ahuhu a. Ufodu umunwoke nari anọ ebe ha na- akwa nwunye ha na-ele anya nwaanyi ozo ha ga-alu. Okwu gosiri na mburu a gbasara nwaanyi bu "O bu uwa m ka m na-akwa". Umunwaanyi ka e gosiri na mburu a ka ndi na-aka eru uju onwu di ha nakwa ndi onwu na-aka ewute.

Mburu Gbasara Umunwaanyi N'Ejije Eri Mara Ngwugwu

N' EMN, e nwere mburu ndi di na ya gbasara umunwaanyi. N' ihu akwukwo nke iri anọ na asaa (47), Uduaku nwunye Ochonganooko siriri, "oteela m jiri mata na "kacham" bu nwude ya; na nwa okiri amakwaghi ekwe egwu". O tinyere mburu a n'okwu ya mgbe di ya gwara ya na o buru na o mukwa nwa nwaanyi n'ime ahụ o di ugbo a na ya ga-alu nwaanyi ozo mara ma onye nke ahụ o ga-amutara ya nwa nwoke. Uduaku amubuola umunwaanyi abuo na mbu tupu o di ime a o di ugbo a ka otutu afo gachara. Ihe Uduaku jiri kwuo okwu a bu na o siriri na agwa di ya na-akpasu ya ugbo a gbanwere site na ka o sibu eme. O choputara na Ochonganooko ahukwaghi ya n'anya. Uduaku kwara ariri na di ya echefuola ka ha siri malite, ka ya si mebo onwe ya n'obodo ha site n'ihapu Ndubuisi luburu ya ubochi ha kwesiri igba akwukwo, sowe Ochonganooko.

Mburu a gbasara nwaanyi nihi na o kwuru maka "nwa okiri" o bu nwaanyi na-amu nwa, o bughu nwoke. Mburu a na- egosi onodu mkpagbu umunwaanyi na-ahuta onwe ha na ya site n'aka umunwoke n'ihe abughi ha na-emebe. O bu Chukwu na-enye nwa, o bughu mmadu. O bu Chukwu ka o di n'aka inye nwa nwoke maobu nwa nwaanyi. Mburu ozo di n'ihu akwukwo nke iri asaa na otu (71) siriri, "okwu a bu okwu gbara akpu ruo ofu". O bu nosisu kwuru okwu a mgbe o kpokoro ndi be Okwuolisa na ndi be Ochonganooko igwa ha ka ya na Uduaku si kpaa nkata were kugharia umu ha n'ulogwu ka a muchara ha. Ka Ochonganooko gwachara Uduaku na ya galukpo ya nwaanyi ma o muo nwa nwaanyi ozo, Uduaku rioro nosisu ma kwuo ya ugwo ka o nyere ya aka kunye ya nwa nwoke onye ozo muru ma kunye onye ahu nwa nwaanyi ya ma o buru na ya muo nwa nwaanyi n'ime ahu ya di. Niihi na ya na oriakụ Okwuolisa

mukoro nwa bu onye muru nwa nwoke ma Uduaku amuo nwa nwaanyi, ha gbanwere umuaka ahụ bu ndi no ebe ha huru onwe ha were too. Oge noosu nwewere nsogbu ka ndi amuma gwara ya na naani ihe ga-azoputa ya na nsogbu ahụ bu ma o meghasiri ihe ahụ o mere. O bu oge o biara okwu ahụ ka a si ka a chooro ha oji dika omenaala Igbo siri di ka noosu siri ka a hapugodu okwu oji niihi na okwu ha biara ikwu abughi okwu a ga-ahapugodu kwuwe okwu oji. Mburu a gbasara nwaanyi niihi okwu di na ya bu "ruo ofu". "iru ihe" putara imita ihe. O bu nwunye ihe na-amị ihe, o bughị oke. Mburu a gosiputara nwaanyi dika onye na-akpo ihe ihe, onye anaghi eji ihe a na- agba na ntị agba n'anya. Onye ejighi ihe gabsara ndu egwu egwu ma burukwa onye na-achọ idozị ihe mebiri emebi tumadi o buru ya butere ihe mmebi ahụ nakwa onye na-achọ udo.

Nchikota Na Mmechi

Anyi lebara anya na mburu dika o si metuta umunwaanyi n'uju. E ji ejije ise Goddy Onyekaonwu dere mere ngwa nnyocha. E mere nke a iji gbaa n'anwu onodu umunwaanyi no nakwa ihe ha na-arụ dika o si metuta ala Igbo. E ji ma mburu ndi nwoke kwuru ma ndi nke ndi nwaanyi kwuru iji gosi ikpe nkwmoto ma gosi ihe otu o kwesiri ghara inwe onye a kpagburu.

Site na nnyocha ndi a, a choputara na umunwaanyi nwere oru n'ezinulo ha, n'obodo ha n'ebe ndi di ha, umu ha na ohaobodo no. Ozo, a hutakwara na onodu e dobere umunwaanyi na ka e si ahuta ha adichaghi mma. A na-ahuta umunwaanyi dika ndi echiche ha na omume ha di ala n'ebe nke ndi nwoke di ma burukwa ndi na-anokari n'ihe ukọ dika Uduaku si noro n'uko nwa nwoke. A hutakwara umunwaanyi dika ndi okwu ha anaghi ekwe okwukwu ma ha chowa nke ha. O di n'ejije *Uwa Ntoto* ebe umuada na-eme Onukwube ihe ka o hapu ila be nna ya wee lugharia di mana, Onukwube juruaju ma juwaa isi. Umunwaanyi" ka e gosikwara dika ndi na-anata natarmahu site n'aka umunwoke dika Uduaku natara n' aka Ochonganooko di ya, Orieji natara n'aka Okwuike di ya na ndi ozo. Ihuta umunwaanyi n'udi onodu ndi a egosigara n'elu abughi naani umunwoke na- ahuta ha n'udi a kama umunwaanyi ibe ha sokwa ahuta ha otu ahụ.

Na mmechi, anyị chọputara na ejije Igbo nwere ike ịmarịta aka ya na ejije ndị ọzọ dika o si gbasata ịjị mburū gosi ọnoḍu ụmụnwaaanyị dika omenaala ndị si were hụ ha. Ọ buri eziokwu na o nwere ka e si ahuta ụmụnwaaanyị n'omenaala anyị dika ndị e wedara ala tumadi n'ebe o metutara ka e si were ụmụ nwoke, ka ụmụnwaaanyị mata na ọrụ ha gbasakarị ezinaulọ ebe nke ndị nwoke bukarị n'iro. Nke a abughị ileda anya kama dika ọrụ Chi Okike nyere ha.

Edensibjia

Aristotle, (1984). "Poetica Trans. I. By-Water". In the complete works of Aristotle 2 Vol 3. (Ed) Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press

Baṅ ter, L.A. (1992) "Root Metaphors in Accounts of Developing Romantic Relationships" Journal of Social and Personal Relationships. 9. 253-276

Eisikovits, Z & Buchbinder, E. (1999) "Talking Controls Metaphor used by Battered Women". Violence Against Women 5:845-868.

Ewing, L.M. (2009) "Dangerous Feminine Sexuality: Biblical Metaphors and Sexual Violence Against Women. M.A. Thesis

Kjtracy, T. (2016)"What We need is Communication. Communication is a Cultural Category in Some American Speech". Communication Monographs. 48:301-317

Lakoff, G. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.

McCorkle, P. & Mills, J. (1992) *Relationship Metaphors*. "Rowboat in a Hurricane: Metaphors of Interpersonal Conflict Management" Communication Reports 5:57-66

Newsom, C.A & Sharon, H.R. (1992) *The Women's Bible Commentary*. Lovesville KY: Westminster/ John Knox Press.

- Newson, J.D (1996) *Greek, Romans, Jews Currents of Culture and Belief in the New Testament World Philadelphia*: Trinity Press International.
- Onyekaonwu, G.O (1980) *Nwata Rie Awo*. Onitsha: UPL
- Onyekaonwu, G.O (1982) *Oku Uzu Daa Ibube*. Ibadan: longman Pub.
- Onyekaonwu, G.O (1985) *Eriri Mara Ngwugwu*. Ibadan: UPL
- Onyekaonwu, G.O (1986) *Uwa Ntop*. Onitsha: Africana First Publishers.
- Onyekaonwu, G.O (1988) *Oku Ghara Ite*. Enugu: Inselberg.
- Owen, W.F. (1993) "Metaphors in Accounts of Romantic Relationships." In *Interpersonal Communication: Evolving Interpersonal Relationships* (Eds) Kalbfleisch Hillsdale & N.J. Erlbaum.
- Plant, L. (1980) "What Would it take to Build a Bridge? "An Intervention for Step-Families" *Journal of Family Psychotherapy* 9:69-77
- Quinn, N. (1984) "The Cultural Basis of Metaphor". In *Beyond Metaphor: The Theory of Troupes in Anthropology*. (ed) Fernandez, J.W. Stanford: Stanford University Press.
- Rosenblatt, P.C (1994) *Metaphors of Family Systems Theory: Toward New constructions*. New York: Guilford Press
- Selvidge, M (1979) "More About Metaphor". In A Ortony (Ed) *Metaphor and Thought*. New York: Routledge
- Shakespeare, W. () *As You Like It*.
- Zoltan, K. (1988) *The Language of Love: The Semantics of Passion in Conversational English*. Cranbury. NJ: Bucknell University Press

**Mmekorita Jenda, Nzokota na Ikikere Ochichi: Mputara Ndina
Nkokirikio Igbo nke Nne Mgbaafio na Nne Inyang Oluğu**

**Ikeokwu, Enyinnaya Samuel
na**

Ezebube, Chinedu

Ngalaba Lingwistiiks, Igbo na Asusu Najirija Ndi Ozọ

Mahadum Najirija, Nsuka

enyinnaya.ikeokwu@unn.edu.ng; chinedu.ezebube@unn.edu.ng

08066736976; 070305565592/08171253789

Umjedemede

E kwuola nta na imo gbasara nsonye umu nwaanyi n'ochichi ime obodo na nke mba uwa. ufodu na-ekwu na o buru na umu nwoke kwado umu nwaanyi, ha ga-eme nke oma n'ochichi na nchikwa karja umu nwoke. Ya mere, ha ji na-agba mbio ma na-atukwa anya ino n'ochichi ma n'ogo ezi na ulo ma n'obodo. Ndi ozọ, n'aka nke ozọ, na-ekwu na umu nwaanyi esighi ike okpukpu aka nakwa n'obi, ya mere ha agaghị akwudosi ike na nsogbu ma o bu nramahu di n'ochichi. O bu n'ihie echiche ndi a ka akwukwo a ji wee na-elebanye anya n'echiche nke ochichi ka mma nke umu nwaanyi na-eweta karja umu nwoke site n'iji atumatu Ntucha ububo Mpuruiche (Critical Discourse Analysis, CDA). Nchocha a na-elebanye anya n'akomako nkokirikio nke ufodu umu nwaanyi no n'ochichi na ntulekorita ha na agwa di ha na agwa umu nwaanyi na-achio ochichi kensonye, umu nwoke na-achio ochichi nke ngupu. Ya mere, anyi na-achikota na usoro akomako umu nwaanyi nke emume na nkiri na-abukari nke na-anara ndumodu karja nke umu nwoke nke na-adikari n'udi akaike na nke anabataghio ndumodu.

Okpurukpu okwu: Jenda, Ochichi, Ikikere Ochichi, Nkokirikio Igbo, Ntucha ububo Mpuruiche

Mkpelite

Ochichi dika ihe a na-ahu n'ebe o bua mmadu toputara ma o bu huru onwe ya, bu ihe o bua e mere maka nhazi ma o bu mkpakota onwe mmadu na gburu gburu ya. O na-aruo oru ka ihe nnomi, ntughari uche tinyere ikikere na nlere anya maka mmepe,

agamnihu na udo nke obodo. E nwere ike ikpwa ochichi dika uzọ e si eduzi ndi mmadu maka iru ebe a chorọ iru ma o bu inweta ihe a na-achọ na ndu obodo o bula. O gunyere mkpokota, mmetuta, nkwaigide, nhazi na mgbanwe agwa ndi ozọ ndi bu ndi na-eso uzọ maobu ndi a na-achi. Ya mere, o buru ochichi, a gaghị enwe obodo; ozokwa, o buru na e nweghi obodo, a gaghị enwe ochichi. Ndi na-eso uzọ nakwa onye ndu bu ihe di mkpa inwe ka ochichi wee were onodu. Ka o sila di, ndi Igbo na-eweta ihe ndiche n'etiti onye ndu na onye ochichi. Chemers (2000) kwara na ochichi, o pekata mpe na-anọ n'anya ndi na-eso uzọ. Ozọ, okwa ochichi n'obodo abughi ihe ndi mmuo na-anọ, kama o bu ihe ndi mmadu na-anọ ma umu nwoke ma umu nwaanyi. Ya bu, e nwere ahughi ebule ma si elila dike nke jenda na ochichi n'obodo mmadu no na ya. Nwobodo (2008) kwuru na jenda na ochichi dika echiche gbadoro ukwu n'ajuru abuo: kedu ihe na-akpata ndiche n'etiti nwoke na nwaanyi na ndi na-ewere okwa ochichi nakwa n'ime akparamagwa ochichi; kedu ka ochichi siri buru echiche nke jenda? Nke a ga-eduba anyi n'ime nkowami ihe jenda putara na ka e si ahazi ya.

Haavind (1994) huru jenda dika akpurukpu mgbanwe kenjiko ma gakwaa n'ihu ikwu na udidi mgbanwe mgbanwe ya bu nke a na-ahu n'onodu ebe ha di iche n'ime omenala. O kwara na, e nwere ike ihu omumaatu n'otutu omenala ndi ochi ebe a na-ahu jenda dika ndiche gbara okpurukpu nakwa ihe gbasara ike. O kwadoro na, abumoke bu nnogo ihe a na-akpwa dika nhagide abumnne ebe abumnne bu mweda nghota nke abumoke. Nke a putara na, a na-emeputaghari jenda n'obodo site n'oke na nne. Ya bu, mmekorita ya na obodo na-enomi usoro ochichi di iche iche dika jenda di iche iche si emeputa ha. Hannan (2001) ruturu aka na jenda dika ihe e jiri mara obodo o bula na, oke na oru nke obubu nwoke ma o bu nwaanyi. Akparamagwa na oke na oru bu ihe obodo weputara na na-atu anya ka e mejuputa ha. Nwobodo (2008) kwara na jenda putara obodo o bula, omenala na akparamagwa keburu maobu keobi nke na-ahu mmadu dika nwoke maobu nwaanyi ma burukwa ihe na-agbanwe agbanwe site n'omenala gaa n'omenala. Maka mbunuche nchocha a, naani ihe mweta mgbanwe abuo ndi a, obibi ndu na omenala obodo nwere ike ikpwa echemeche ma o bu mbunuche mba Afrika maka jenda. Mana mweta mgbanwe abuo ndi

a ga-abiakọta ọnyị ịjị kọwaa ma weta mbunuche Afrika maka jenda na mmezu.

Ebe ọ bụ na agumagu na-eñomi obodo mụputara ya, a na-eji akwụkwọ agumagu etinyeghachị nkenụdị akparamagwa mmadụ dị iche iche na emume nke na-eweta jenda na ọchịchị. Agumagu n'ọnọdụ nghọta a putara ọrụ nka ekemekeuche nke na-egosiputa echiche, mmetụta obi na ọnọdụ obi nke omee nka dika o metụtara gburu gburu ya. Ọ na-esite n'ọchịchọ na ihunaaanya si n'ime obi ikọ akukọ na-egosiputa ihe mmadụ huru na n'ụwa nke gunyere nturuugo na ọdachi. Ya bụ, e nwere ike ikewa agumagu n'udị ekwurunonyi ma ọ bụ ederede.

N'akwụkwọ a, ebe anyị gbadoro ụkwụ bụ n'agumagu ọnyị, ọ kachasi na nkọkiri. Agumagu ọnyị bụ ọrụ nka si n'ekereuche mmadụ puta, bụ nke na-adị n'udị ekwumekwu nke asụsụ mmeputa ya na-abụkarị n'olundị nwe ya bụ agumagu. Nkenụdị ya gunyere; nkọkiri, nkọmiri, soromchia na njakiri, okwu ntụhi, ilu, akukọ ifo wee gawazie. Okebalama (2003) n'okpuru ihe anyị na-ahụ dika 'akomakọ akukọala,' kowara na e nwere nkọmiri na nkọkiri. Okebalama (2003) kewara akukọ nkọkiri n'uzọ nke gunyere nkenụdị nke mbụ ka nkọkiri nke na-ahụ maka nsipuru ihe, ebe nkọkiri nke ọzọ na-ahụ maka akomakọ nturuugo na oke ike ndị odogwu kpara, ndị ruru ọrụ ọtawaike maobu mee ihe na-ekweghi omume. O kewakwara nkọkiri n'uzọ ọdinala na ọlọrọhụ maobu ugbo a. N'akorakọ nkọkiri ọlọrọhụ, ihe na-eme na ndụ agwa nọ n'ime ya na-abụ nke na-ekwe omume karịa nke na-adị n'ọdinala. ụfọdụ ndị odogwu ọlọrọhụ gunyere Nnamdi Azikiwe, Ozulumba Mbadiwe, Odumegwu Chukwuemeka Ojukwu, Michael Iheonukara Okpara na ndị ọzọ. N'ebe ndị odogwu ọdinala nọ, ihe na-eme na ndụ ha na-abụkarị nke omenanrọ karịa nke a na-ahụ na ndụ, nke na mmadụ nwere ike inwe ọbibi agwa nzoputa (deu-eu-machina) n'akomakọ ha. ụdirị ndị odogwu a bụ Ameke Okoye, Onoja Oboli, Igu nke Mbanọ, Onyeama Amushi nke Imeezi-Owa (Omumaatu umu nwoke nọ n'ọchịchị), Nne Mgbaafọ, Ojebe-Ogene, Anaedo, Igwuedo, Nwanyereuwa Ojim nke Ogu umu Nwaanyi Aba (Omumaatu umu nwaanyi nọ n'ọchịchị) na ndị ọzọ. Ebe nchọcha a gbadoro ụkwụ bụ na nkọkiri ọdinala. Ya mere edemede a, ji enyocha usoro ọchịchị umu nwaanyi Igbo nọ n'ọchịchị n'akukọ

ntulekorita ha na nke ndi umu nwoke Igbo nokwa n'ochichi. O chokwara ikowa etu e si egosiputa ochichi na jenda n'ihe gbasara ikikere ochichi n'akomako nkokiriko e nwere n'Igbo.

Ntuleghari Agumagu

Nchocha e mere gbasara jenda na ikikere ochichi o kachasi n'ihe gbasara oru umu nwaanyi na nsonye n'okwu ochichi enwetala otutu mmasi, n'agbanyeghi na o na-agbadokari ukwu n'amumamu azumahia, nnochite anya keotu, mmekorita ulo oru mmeputa akoro ngwa na ihe ndi ozo yiri ha, ikowaputa ngwa ahia na azumahia keonwe. A na-ekwu nke a maka mmasi di oso oso umu nwaanyi nweterela n'oge na ogbo ugbo a, emume dika nkwalite umu nwaanyi n'akuku nke mmadu nke foro obere ka o gazuo ebe niile. Ozo, otutu nchocha a na-agbadokari ukwu n'ebe umu nwoke na-akpakoro ihe niile ha na umu nwaanyi so nwere; na mmegbu umu nwaanyi nke na-agbadokari nno ukwu n'ochichi nke umu nwoke bu nke na-etinye umu nwaanyi naani n'oru ezi na ulo. Chemers (2000) deputara nkenudi ndiiche ato na-aputa ihe n'etiti ndi ndu umu nwoke na ndi ndu umu nwaanyi, bu ndiiche nke nnatarachi (bayoloji), ndiiche nke omenala, na mkpebi nke ndoko. Ndiiche nnatarachi gbadoro ukwu na homoonu na usoro ebimndu mmadu; ndiiche nke omenala na-ahu maka oru obodo na ezi na ulo nye jenda o bua ebe mkpebi nke ndoko na-ahu maka etu ihe si kwuru na ndoko otu.

Barnett (2008) kwuru na site na chi, ndiiche nke ochichi a na-ahu n'etiti nwoke na nwaanyi di adi, maka na umu nwoke no n'isi ma buru ndi ndu mbuputawa ebe umu nwaanyi no n'okpuru ma burukwa ndi na-eso uzo kemgbe uwa bidoro. O gara n'ihu ichoputa na site n'echiche nke mbuputawa, umu nwoke na-anu n'isi ebe umu nwaanyi na-akpachara anya. Ya bu, umu nwaanyi no n'okwa ochichi bu ndi a na-ahuta dika ndi yi azu akwa ma burukwa ndi dara iwu ebe o bu na ha emeghi ihe mbuputawa kwuru. Nke mbu, o tuchara ndu ozodimgba na nhagide anumanu bonobo, ebe a na-enwe obodo umu nwaanyi na-achi karja nke umu nwoke. O ruturu aka na ozodimgba umu nwoke nwere ogo ochichi okenye umu nwoke di elu. Barnett (2008) kwuru na ulo oru mgbasaozi US emenyerebeghi umu nwaanyi ebe o bu na ha na-ekwunwo echiche

ochie na ha enweghi obi, amachaghị ihe, etozughi oke ibụ ndị ndu nakwa na nnọchite anya, a bịa na ntuliaka ọchịchị, ha adighị ka ụmụ nwoke. N'ihe gbasara nke a, ọ chọputara na mmasị ndị mmadụ na ndị ndu ụmụ nwaanyị na-arị ọsọ ọsọ. Shvedova (2005) chọputara na ogo dị elu nke a na-enye ụmụ nwaanyị na senchuri iri abuo na otu na-enye ha ikikere nke ọchịchị onye kwuo uche ya, dika ike nke ntuli aka elu na izo ọchịchị. Obi adighị ha mma, n'ihì n'ufodu mba ka na-anapu ụmụ nwaanyị ikikere ọchịchị na nke onye kwuo uche ya. Shvedova (2005:35) depụtara agwara ndị gbara ọkpurukpu na-arụ ọrụ dika ọgbatauhie nye nsonye ụmụ nwaanyị na ndoro ndoro ọchịchị. Ha gunyere:

i. Nganihu nke 'usoro abumoke' nke ndị ndoro ndoro ọchịchị na nke otu goomentị a horo ọchịchị.

ii. Enweghi nkwa na-esi n'aka otu. Omumaatu bu obere nkwa n'udi ego maka ụmụ nwaanyị na-azo ọchịchị, obere ohere ndoro ndoro ọchịchị nye imata ndi no n'ọchịchị, nakwa ukpuru na ntozu oke tara akpu e mebeere ụmụ nwaanyị.

iii. E nweghi mmekorita na mmetuta na-adigide nye otu oha ndi ozọ dika otu azumahia na otu ụmụ nwaanyị.

iv. E nweghi ohere inwe ezigbo agumakwukwo bu igba na usoro ozuzu maka ọchịchị ụmụ nwaanyị n'izugbe, na izu ụmụ agboghobia na ndu ndoro ndoro ọchịchị, na

v. udiri usoro ntuli aka, nke nwere ike dabara maobu agahi adabara ụmụ nwaanyị na-acho izo ọchịchị.

Shvedova (2005) chikotara echiche ya site n'isi na ụmụ nwoke na-akpakoro ọgbọ ndoro ndoro ọchịchị ma na-anokwa n'isi ihe niile mgbe obula, dika n'imebe iwu maka usoro ndoro ndoro ọchịchị, ma na-eweputa kwa mgbe ukpuru nnyocha. Site n'ime nchocha n'ikikere jenda na nchekwa Yunaited Kindom (United Kingdon (UK)), Dunn (2010) kowara etu e si akpaso ụmụ nwaanyị na-arụ ọrụ agwa n'otu nchekwa UK. O kwuru na iwu nchekwa na-agupu ụmụ nwaanyị n'ogu ihu na ihu, site n'igbado ukwu nno n'ike ọkpukpu aka nke diwagara icha n'ihe a na-ahu n'Izreli na ndi

agha Chajna ebe a na-enye ụmụ nwaanyị na ụmụ nwoke otu ụdị ohere dị nhatanha. Ozo, a na-anagha orụ agha dị mkpa nke gunyere ogo e ji ngwa agha eme, dika mweta udo na onodu metutara inyere mmadu aka. Dunn (2010) gara n'ihu ikwu na ngalaba ndi a bu onodu nke ndi agha choro mkparitauka nke ndi agha umu nwaanyị ga-arụ nke oma. O kwuru na ndi agha umu nwaanyị nwere ike iru oru dika ndi ezigbo nñomi nye umu nwaanyị ndi so n'emereme ahụ. Dunn chọputakwara na nkewa a na-eweta echiche nke enweghizi okwukwe n'onwe n'etiti umu nwaanyị, nke na-eme ka ha na-ahụ onwe ha dika ndi nọ n'okpuru umu nwoke. Dunn (2010:151) kwuru na "nhagideokwu di na ya bu na a na-enwe ihe mgbaama na-egosi na umu nwaanyị nwere anya nke usoro ochichi mgbanwe, ntunye ha enyela aka iweta ihe oheru, ma weta ihe nturuugo na nkuzi mmegide ogbaghara nke Amerika (United States)." Georgescu-Paun (2010) kwuru na ogbakọ umu nwaanyị bu ihe a na-ahuta dika nke nwere usoro e si eme ihe kempunudi na ndabere n'usoro keudi, nke di iche n'ebe ogbakọ otu umu nwoke di. Hofstede (2001) bu nke e deputara na Georgescu-Paun (2010:208), kowaputara akparamagwa metutara umu nwoke na umu nwaanyị n'oru di iche iche. Hofstede (2001) kowara na umu nwoke nwere akparamagwa dika agamnihu, mweta aku, ozuzu na ima ihe na-eme ugbo a, ebe umu nwaanyị nwere nke onodu keenyi, onodu nchekwa na ezi mmekorita.

Grove na Montgomery (2000) kwuputara na umu nwaanyị nwere usoro kensonye n'ochichi karja umu nwoke. Ha kwuru na umu nwaanyị nọ n'ochichi nọ n'okpuru ihe mmesiike na nnyocha karja umu nwoke, ya bu, enweghi nhatanha. Ha gara n'ihu ikwu na usoro ochichi umu nwoke diwagara iche na nke umu nwaanyị. Ha chọputara na umu nwaanyị nọ n'ochichi dika ha enwere ezigbo mmekorita, na-anabata nnokota, ikekoriata ihe na mmekorita ebe umu nwoke na-elekwasakarị anya na nruzu oru, iru ogo a turu anya, izokpu ozi na mmeri. Ha kwekoritara na, n'agbanyeghi na usoro ochichi nke jenda abuo ndi a di iche, na o ruola oge mgbe obodo ga-anabata ndiche a ma doziere ya onodu.

Matland (1998) chọputara mgbanwe, a na-enwe n'omenala na agamnihu na mwulite a na-enwe n'ihe gbasara jenda nwaanyị n'ochichi. O kwuru na mgbe e nyere umu nwaanyị ihe ndi di mkpa dika agumakwukwo, mmata n'oru ngo, na ozuzu n'oru ndi na-

anọkari na ndorọ ndorọ ọchichi, ha nwere ike iweta ọchichi ka mma. Ndlovu na Mutale (2013) gosiri mbawanye, a na-enwe na nsonye umu nwaanyi na nnochite anya n'ochichi dika o di n'Afrika. Ha choputara na ufodu ihe ndi nyerela aka n'iwulite umu nwaanyi Afrika n'onodu ndorọ ndorọ ọchichi bu mmubawanye otu na-akwalite umu nwaanyi, usoro mmebe otu ubara (multiparty system), ogo agumakwukwo na nkwalite nke aku na uba, obodo, nkwekorita mba uwa, ogbakọ na usoro oke nke kwota. Ha choputara na e wepu nke a, nsonye umu nwaanyi na ndorọ ndorọ ọchichi ka nwere ufodu ihe ima aka, o kachasi n'usoro ọchichi umu nwoke nke ka di ire n'Afrika. Ya mere, nchocha a ji achọ imata nsogbu umu nwaanyi na-enwe n'ochichi umu nwoke, ma matakwa usoro ọchichi putara ihe na jenda umu nwoke na umu nwaanyi dika o si di n'akomako nkokirikọ.

Ntucha ububo Mpuruiche (NuM) bu atumatu a gbadoro ukwu na ya n'oru a. Site n'ibikwasa aka na nkowa NuM nke Van Dijk (2001:352) nyere, o bu "udiri nchocha ntucha ububo nke na-amu etu e si emebe, emeghari, ma kpachie ikikere nke obodo, mmebi, mkpakoro, na-enwe nhatanha site n'edemede na okwu n'onodu obodo na ndorọ ndorọ ọchichi. Ntucha ububo Mpuruiche puru iche n'udi na o na-atucha etu asusu si emeputa ma na-emeputagharị mkpakoro na mmebi ikikere, mkpagbu ikpe aka nkwmoto na-enwe nhatanha (Van Dijk, 2001). Site n'echiche Gee (2005:21), ububo bu uzo e si emekota ma na-etinye asusu, emereme, mmekorita, usoro echiche, nkwenye, nnabata, na iji otutu odimara, ngwa oru na ihe maka mmebe njirimara obodo a ga-arutali aka kpomkwem. Okwu a di n'elu gosiri na ububo metutara asusu na omenala, ya bu na akomako nkokirikọ na-emebe ububo nchocha anyi. Fairclough na Wodak (1997:271-80) deputara ukpuru NuM ndi gunyere:

- i. NuM na-elebara nsogbu nke obodo anya
- ii. Ihe gbasara ike bu nke na-adachapu n'isiokwu
- iii. ububo gunyere obodo na omenaala
- iv. ububo na-arụ oru nke nkuzi

- v. ububo bu nke akukwala
- vi. A na-enweta njikoro di n'etiti edemede na obodo
- vii. Ntucha ububo na-akowa ma na-atapiakwa
- viii. ububo bu udi nke emereme obodo

N'iga n'ihu, Van Dijk (2003: 353) gbakwunyere otutu ihe a turu anya n'aka onye na-eji NuM eme nnyocha iji wee nweta ihe o na-achọ. Ha bu:

Dika o si adibu maka omenala nchocha nkewapu, nchocha NuM kwesiri 'ika mma' karja

nchocha ndi ozọ ka e wee nabata ya.

- i. O na-elekwasakarị anya na nsogbu nke obodo na ihe gbasara ndorondoro ochichi, karja usoro na ntụ ndi ororo hụu maobu ugbu a.
- ii. N'uzo a huru anya, ezigbo ntucha mpuriche nke nsogbu obodo na agunyekari akuku mmuta ndi ozọ.
- iii. Karja ikowa naani odidi ububo, o na-agba mbọ ikowa ha n'udi agwara nke mmekorita obodo okachasi , ndoko obodo.
- iv. NuM na-elebanye anya kpomkwem n'uzo e si emebe ndoko ububo, kwado, nye ya ihe, meputagharia, ma maa ihe metutara ike na mkpakoro n'obodo aka n'ihu.

NuM dika usoro ntucha anaghi ahụ naani maka asusu kama o na-elebakwa anya n'odidi nke ike obodo na mkpakoro. Gee (2011:9) kwadoro okwu a di n'elu mgbe o kwuru:

NuM abughi nnoo naani ikowa etu asusu si aru oru maobu inye nkowa miri emi, n'agbanyeghi na ha choro ime ya. Ha na-achokwa ikwu ma eleghi anya, bata n'ihe gbasara obodo na ndoro ndoro ochichi, nsogbu na ogbaghara di n'uwa. Ha na-achọ itinye oru ya n'ufodu udi.

Ya bụ, iji ububọ nke akomakọ nkọkirikọ sitere n'Igbo, nchọcha a na-achọ ighota, igba n'anwụ enwe nhatanha di n'obodo; na igba isi akwara ya site n'ilekwasa anya na mmekọrịta jenda n'akomakọ ndi a hoooro site n'igbado ukwu na mmebere Ntucha ububọ Mpuruiche (NụM). Iji mezu mbunuche nchọcha a, anyi weere usoro nkowa, nke na-achọ ilebanye anya n'usoro ochichi nke ndi odogwu umu nwaanyi Igbo na ntulerikota agwa nke ndi di ha na agwa umu nwoke ndi ozo no n'akomakọ. A ma uma horo ndi odogwu abuo ebe e nwetara akomakọ ha site n'amamihe na nghota ndi ochocha nwere maka ikọ akukọ nke e nyefere ha n'udi ekwurunonụ nakwa mwere na mmeghari sitere n'akomakọ ndi odogwu Igbo na mbiputa Azuonye (1992 na 1994).

Ntucha Njatule maobu Data

Jenda na nsogbu ikikere ochichi n'ime nkọkirikọ Nne Inyan Olugu

Akomakọ nkọkirikọ nke Inyan Olugu na-ekpughe usoro ochichi umu nwoke a na-ahu n'Afrika. Azuonye (1992) koro akuko na di Olugu bu efulefu ma burukwa akalogeli. Nke a na-ewetara ya na ezinaulo ya ihe ogbatauhie maka na nnabata na nkwanye ugwu nke obodo n'obodo Ohafia n'oge ahu na-esikari n'igbuta isi mmadu n'agha. Ndi mezuru nke a ka a na-echi 'ufiem' ebe a na-eleghara ndi na-emeghi nke a anya ma na-akpo ha 'ujo.' Azuonye (1994:147) kowara nkọkirikọ Nne Inyan Olugu o nwetara site n'aka otu onye ogu abu onu.

1. Inyan Olugu bu onye Amaeke ma burukwa onye Eyen.
2. Ogbuu-nyere-di-ya-ugwu, Inyan Olugu
3. Nwagboghọ, Inyan Olugu!
4. Oke nwa nwaanyi, nwagboghọ onye Eyen, Inyan Olugu e!
5. Di ya egbuteghi isi obula n'agha ya mere ndi ogbo ya akpachie/ekpokoro ji ya dika nha maka nzuzu ya
6. Amaeke Abam na ndi Nkalu-ndi-anaghi-asu-Igbo-maobu-asu-nsu nwere nsogbu.

7. Onye ọbụla zutere nwa agbataobi ya na-egbu ya.
8. Ya mere, Inyan Ọlugu raputara di ya n'ezị: "Biko, bịa gbuoro m akwụ n'ọhia Nkalụ.
9. Itenta Ogbulopia kwetara ịga gbutere Inyan Ọlugu akwụ n'ọhia Nkalụ.
10. Ọ hụrụ ma weputa egbe.
11. Inyan Ọlugu hụrụ ma buru egbe di ya.
12. O sụjuru ya ntụegbe ruo mgbe o juru n'ọnụ.
13. O bu ụzọ, gaa gosi di ya ukwu akwụ.
14. O wee gwa di ya.
15. "Lee akwụ ị ga-egburu m ebe a."
16. Di ya na-arị elu ukwu nkwụ ahụ.
17. Ọ nọ ebe ahụ na-arị ukwu nkwụ ahụ.
18. Ọ nọ ebe ahụ na-arị ukwu nkwụ ahụ.
19. Mgbe ndị Nnong-Ibibie bidoro na-achụ ha ọsọ.
20. Inyan Ọlugu, onye nọ n'ala, weere egbe ya wee gbaa ndị Nnong-Ibibie.
21. Ọ gbara ndị Nnong-Ibibie egbe.
22. Ọ gbara ma gbuo ndị Nnong-Ibibie, ụmụ nwoke ise.
23. O gbupuru isi ha niile ma nye ha di ya.
24. Ogbuu-nyere-di-ya-ugwu, Inyan Ọlugu!
25. Nwagbogho nke Eyen, ọ bụ etu a ka o si gbute isi n'agha wee nye di ya otito nke agha.
26. Ya mere Inyan Ọlugu nyere di ya otito nke agha.
27. Nwaanyị onye Eyen Ezhiaku, Inyan Ọlugu e!
28. Oke nne Inyan Ọlugu, Ogbuu-nyere-di-ya-ugwu.

Nke a di n'elu na-egosi ndoro ndoro ikikere ochichi na ndoli di n'obodo Inyan Olugu ebe ochichi bu ihe umu nwoke kpakoro. Ochichi a na-ekwu okwu ya abughi naani maka umu nwoke niile, kama naani ndi garala agha ma gbute isi mmadu buru ha lota. Ndi na-esoghi n'ogo a ka a na-ahuta dika umu nwaanyi ma burukwa ndi a juruaju na ndi anaghi akwanyere ugwu, ha bu ndi, a na-eleda anya. Ochichi umu nwoke di n'obodo Ohafia no n'ogo di elu dika *onye ujo* na-ezute mkpari ma n'aka umu ma ndi ohu na umu odibo *ndi ufiem*. Usoro ochichi a na-ahukari n'akomako a bu ochichi otu onye (autocracy), ebe *ndi ufiem* na-enwe ikikere igosiputa ike ha etu obula o si masi ha. Mgbochi a na-egbochi *onye ujo* inwe oba nke aka ya na-egosiputa mkpagbu na mmegbu n'ebe erimeri no. O gara n'ihu igosi na, a naghị atụ anya na *onye ujo* ga-emetu isi akumaku bu ji, ma ya fodukwa inwe ya enwe. Ji na nhuruuwa ndi Igbo bu ihe e ji ama nwoke, ebe ede bu maka nwaanyi. Nke a bu maka na umu nwoke na-aka enwe oba ji ma burukwa ndi na-ako ya. A na-ejikwa ya egosi uba na ike maka nwoke Igbo obula. Nke putara na, ya bu nwoke tozuru etozu ituru ugo echimechi diji.

Tupu ndi mbiarachiwa abia n'ala Igbo nakwa mgbe ha bjara, ndi ji juputara n'oba ha ka a na-asopuru ma na-akwanyere ugwu; a na-eke ji ndi ahụ n'ukwu nari anọ. Nke a mezukwara ihe nchocha NụM ji buru nke na-ahụ maka mmebe, nkwapo, mmeputaghari na omuma mmetutara ikikere na mkpakoro obodo aka. O bukwu iwu nye ezi na ulo nwoke no inwe oba. Ma mgbe *onye ujo* na-ako ma na-ewere ji ya, ma o buru na o nwere *onye ufiem*, o kachasi ndi ogbo ya ga-awakpo oba ya werechaa ji ya. A naghị eme nke a na nzuzo, kama a na-eme ya n'ihe site n'iji usoro ntaramahụhụ a na-akpo *iri ji ujo*. Nke a gosiri usoro ochichi otu onye nke ochichi na goomentị, ebe ikikere na-anọ n'aka ndi siri ike ebe ndi na-esoghi n'ogbo a ka a na-ahapu ka ha noro lewe ihe chi botara.

Mkpakoro a na ochichi umu nwoke bu ihe nwere ike ikpasu Inyan Olugu iji ngwa nzuzo wee rata di ya n'ogbe ndi iro nwa nwa tota o tokwuru ha bu ndi Nnong-Ibibie. Site n'ime nke a, o na-eduba di ya na ya onwe ya n'ime nsonye. O noghi na ndoro ndoro ogbo di n'obodo. Nke a mere ya ka o maa di ya, Itenta Ogbulopia aka n'ihu, iga gbuore ya akwu n'otu ala nke di na ndoro ndoro n'etiti ndi

Ọhafia na ndị agbataobi ha bụ ndị Ibibio. Ọ dīkwa mkpa ikwu n’ebe a, na a bja na nhurūuwa ndị Igbo, ụmụ nwoke na-enwe ukwu nkwa, ọ bughị ụmụ nwaanyị. Azụonye (1992:14) kwuru na Inyan Ọlugu ji ụdị dī iche iche dīka agụ ịjī gbaa di ya ume ime ihe ọ gwara ya, ma Itenta, di ya mechara kweta ime ihe ọ sirī ya mee. Dīka Azụonye (1992) si kōwaa, Itenta na-arī ukwu akwū, ndī Ibibio bụ ndī iro ha batara n’ogbo, site n’ebe o zoro, Inyan Ọlugu gbara egbe wee gbuo ise n’ime ha. Ọ bughị naanī na o nyere di ya isi mmadū ise ndī ahū kama o tuuru ugo ahū tunye di ya, ma nke a wetaara ya aha etutu, *Ogbu-otuwui-di-ya.*’ Nke a bụ ihe ngosi doro anya maka ọchịchị ‘onye kwuo uche ya’ ebe e kwesirī ikpọ echiche mmadū ihe n’agbanyeghi ogo, mpe ma ọ bụ jenda ya. Amamihe, nka, mmuta, ike, nkwasike na adaghī mba Inyan Ọlugu nyere aka iwetara di ya na ezi na ụlọ ya otito, ugwu na nsopurū bụ nke ẹ jī echeta ya ruo ta a.

Ọzọ, Inyan Ọlugu n’akomakọ nkọkiri kọ a dī n’elu na-egosi onye ndu, onye obi adighi mma banyere enwe nhatanha jenda na ekwezughị oke dī n’obodo ya. Onye ndu kara obi mezu mbunuche ya ma odimma ndi mmadu. O meghere uzọ, dika ọ dī, na-agba ụmụ nwaanyị ma ụmụ nwoke ume nọ n’udī mmekpa ahū a iwere ngwa ọgụ ma lụọ ọgụ maka mmeri, na-abughị maka ha onwe ha naanī kama maka obodo niile. Ọrụ nne Inyan Ọlugu ruru n’akomakọ a, bụ nke nsoneye, ọ bughị nke ọgbọ ma ọ bụ ogo.

Jenda na nsogbu ikikere ọchichī n’ime nkọkiri kọ Nne Mgbaafọ

Akukọ nkọkiri kọ nke Nne Mgbaafọ yitere nke Inyan Ọlugu. Akomakọ a gbadoro ukwū na nwaanyị na-adighi atū ụjọ ma nwekwaa obi sirī ike. ụfọdū nguputa onū akomakọ a gosiri na ndī Ọhafia na-eme usoro ọgbọ ufiem na ụjọ mgbe e kwenyere na akomakọ Mgbaafọ mere. Nguputa ndī a kwuru na Nne Mgbaafọ anabataghī etu e si emeso di ya omume maka na ọ bụ *onye ụjọ*, onye na-agabeghi ọgụ gbute isi ma ọ bụ n’ogbugbu isi. Anyi na-egosiputa akomakọ a n’okpuru etu a:

1. Nne Mgbaafọ bụ onye Ọhafia.
2. Aha di ya bụ, Ndukwo, Eme Awa!

3. Nwaanyi ọbara juru ahụ onye Ọhafia, Nne Mgbaafọ e!
4. Oke nwa nwaanyi, nwaanyi ọbara juru ahụ onye Ọhafia, Nne Mgbaafọ e!
5. Ọ gara ichọ di ya onye na-esoghi n'otu ndị lotara n'agha di n'etiti ha na ndị Nnong Ibibie.
6. N'agbanyeghi arịrịọ niile a rịrọ ya, ọ gbara isi akwara iga n'ihu n'ochichọ ya.
7. Ya bụ, a gwara ụmụ nwoke anọ si n'ụmụnna anyị ka o soro ya.
8. Ọ chọrọ n'ozu niile togboorọ n'ihu agha mana ọ hughị nke di ya.
9. Ọ natara ozi na e ji ụfọdụ ụmụ nwoke dika ndị a dọtara n'agha otu ebe wee na-achọzi ire ha n'ohu.
10. Nne Mgbaafọ ruru n'ọnu ụzọ ebe ahụ wee juọ maka di ya.
11. Ndị na-eche kwa ya zoro n'ime ọhia mgbe ọ na-ajụ ase.
12. Ndị na-anọ n'ọnu ụzọ gara gwa onye isi ha na e nwere nwaanyi kwụ n'ọnu ụzọ na-ajụ maka di ya.
13. Ha juru ya aha ya, ọ sị "Ndukwo, Eme Awa."
14. Ha kponyere ya ya.
15. O duuru ya laa tinyere isi e gbute egbute.

A naghị ekwe *ndị ụjọ* n'obodo Ọhafia ka ha *ndị ufiem* (ndị ji mmeri na isi wee lota n'agha), nọkọọ ma ọ bụ mekọọ. Nwoke ọ bụla nọ n'otu ụjọ na ụmụ nwaanyi na-anọkọ ma a na-eme ọgbakọ obodo. ụdiri nwee akpamoke a na-akpalite nsogbu mmụọ ikikere na ọchịchị n'ime ụmụ nwoke n'obodo. Di Nne Mgbaafọ, Ndukwo, Eme Awa mechara gaa agha mana ọ lotaghị. Nguputa Azuonye (1994) gbasara akomakọ a na-ekwu maka ụdị ihunaaanya di n'etiti Ndukwo, Eme na nwunye ya, Nne Mgbaafọ. Nke a kpaliri mmụọ Nne Mgbaafọ ime ụdiri njem nke ichoga di ya bụ onye na-alotaghị site n'ogbo agha Nnong Ibibie. Nguputa Azuonye gara n'ihu rutu

aka na ụmụ nwoke anọ ndị bu ụzọ n'agha ka a gwara ka ha soro Nne Mgbaafọ maka na mgbe ahụ bu oge e ji egbu isi, naanị ya ịga n'onwe ya ga-abụ iberibe ma ọ bu nzuzu nye *ndị ufiem*. Ọ dika mkpa ikwu na ụfọdụ ụdidi akomakọ, e tinyeghi nke a. Azuonye (1994) kọwara na ihe mere o ji atughị egwu ọ bula gakwuru ndi iro ha ma chọrọ onwe ya onwu gawa bu maka nloghachi di ya. N'ihikwudosi ike ya na obisi ike na-enweghi atụ, ndi turu di ya mkporo site n'ibu n'obi na ha ga-ere ya n'ohu hapuru ya, o wee kporo ya laa ulo n'ahuri, tinyekwara isi ndi e gbutere. ụfodụ akukọ nke akomakọ a kwuru na ọ choro ma hu ahụ di ya na-eweghi isi ma lie naanị ya. Ka nke a mechara, o ji ahụ nwoke o wetara n'obodo ozo wee chuo aja n'ili di ya.

N'agbanyeghi otutu akukọ a na-akọ gbasara akomakọ a, agwa na emume Nne Mgbaafọ n'akomakọ a gosiri umu nwaanyi dika ndi kara hu ochichi nsonye n'anya karja ochichi esonye. Emereme Nne Mgbaafọ site n'ochicho ya ime ka di ya soro na ndi a na-akwanyere ugwu n'obodo. Ihunaanya o nwere n'ebe o no mere ya ka ọ hapu ikwanye di ya n'igbute isi naanị, kama o mekwara ya icho ya karja ino odu na-ezu ike n'ulo; na-atamu ma na-akparikwa ya. Usoro emereme akomakọ a gosiri ochichi umu nwoke, ebe umu nwoke no n'ochichi ọ kachasi, n'ihe nturu ugo na igbute isi. Ike ya na obi adaghi mba ya putara ihe n'egwu iri agha Ohafia – *ikpirikpi ogo* maobu *iri aha*. Njikere ya maka agha, n'agbanyeghi ndumodu ndi mmadu ka ọ hapu iga n'ihu agha, kama igbuda mmuo ya, ọ kpalie ya nke na-enweghi njide aka n'ebe ihe ọ choro ime no. Ihe nke a putara bu na umu nwaanyi bu ndi na-enwe ntagide obi n'ihe ha choro imezu, ma na-agbasikwa mbo ike imezu ya.

E nwere ụfodụ ihe myiri na ndiche di n'akomakọ Nne Inyan Olugu na Nne Mgbaafọ. N'akomakọ Inyan Olugu, ọ ratara di ya n'ogbe ndi iri ma gbuo ndi mmadu n'onwe ya, mana, na nke Nne Mgbaafọ, naanị di ya na umu nwoke ndi ozo gara agha, o nweghi onye so ya. Nke a putara na di Nne Mgbaafọ alutula agha nke na ọ foro obere ka ndi dotara ya n'agha refuo ya n'ohu. Nke a adighi n'akomakọ Inyan Olugu maka na ọ bu ya kpara nkata niile n'onwe ya. Ozo, akomakọ Nne Mgbaafọ kwuru maka agha na ndota n'agha ebe nke Inyan Olugu ekwughi maka ya, kama o kwuru maka nkwado nzuzo. Akomakọ abuo ndi a yitere n'ihikwudosi ike ya na obisi ike na-enweghi atụ, ndi turu di ya mkporo site n'ibu n'obi na ha ga-ere ya n'ohu hapuru ya, o wee kporo ya laa ulo n'ahuri, tinyekwara isi ndi e gbutere. ụfodụ akukọ nke akomakọ a kwuru na ọ choro ma hu ahụ di ya na-eweghi isi ma lie naanị ya. Ka nke a mechara, o ji ahụ nwoke o wetara n'obodo ozo wee chuo aja n'ili di ya.

maka ndị odogwu ụmụ nwaanyị ndị mere oke ihe ịtụnaanya ịjọzọputa ndị ha hụrụ n'anya. Agwa Inyan Ọlụgụ na Nne Mgbaafọ na emereme ha dabara n'echiche nkenụdị agwa 'ọchịchị ọhaneze' (idealist character) nke Ikeokwu (2015:10) nke mbunuche emereme ya na-ebu ụzọ tinye ọdịmma ndị ọzọ n'uche tupu nke ya.

Nchịkọta

Akwụkwọ tuchara akomakọ nkọkiriọ abụọ, ndị bụ nke Nne Inyan Ọlụgụ na Nne Mgbaafọ. Ọ chọputara na ụmụ nwaanyị adighi ka ụmụ nwoke n'ihị na ha na-agbaso ọchịchị nsonye, nke na-akwalite nsonye na mbata nke ndị otu niile nke obodo karia mkpagbu na akpamoke nke otu na-emezughi ihe a tūrụ anya n'aka ha. Site n'itucha nkọkiriọ Ọhafia Igbo, nchọcha a ji akomakọ ndị a gosiputa ogo nnapụ na nkụda mmụọ nke ezinaulọ *onye ụjọ* na-ahụ. E mebeghi mmanye egwu naanị maka ụmụ nwoke *ndị ụjọ*, kama a gụnyekwara ndị nwunye ha na mmanye a, n'ihị na ha na-atakwa ahuhụ n'aka *ndị ufiem*.

Nchọcha chọputara na akomakọ abụọ a tuchara na-eto jenda ụmụ nwaanyị na ọrụ ha dika ụmụ nwoke. Akomakọ gosiri na ụmụ nwaanyị bụ ezigbo enyi, ha anaghị achọ nke onwe ha naanị, ihe gbasara ndị ọzọ na-emetuta ha n'obi; ha na-egosiputa mmetutaobi ha ebe ụmụ nwoke na ezinaulọ ha dī. N'aka nke ọzọ, ụmụ nwoke na-ewepu onwe ha n'ebe ụmụ nwaanyị nọ, na-eme ndị nna ukwu, na-akpakọrọ ihe niile, ma na-etikwa iwu nke ụfọdụ n'ime ha enweghi ike idobeli. Nchọcha chọputara na ụmụ nwoke (ndị ufiem) n'akomakọ na-achị n'onwe ha dika usoro ọchịchị ha si dī, ebe ụmụ nwaanyị na-agbaso usoro ọchịchị 'onye kwuo uche ya' na nke nsonye.

Edensibia

Azuonye, C. (1992). Power, marginality and womanbeing in Igbo oral narratives. In R. Granø vist & N. Inyama (Eds.), *Power and powerlessness of women in West Africa Orality*. Sweden: Printing Office of Umea University.

- Azuonye, C. (1994). Oral literacy criticism and the performance of the Igbo epic. *Oral Tradition*, 9(1), 136-161.
- Barnett, R. C. (2008). Gender, leadership and the natural order. A Paper Presented at the 4th Annual Iowa Women's Leadership Summit Held in April, 25 at Iowa State University.
- Chemers, M. M. (2000). Leadership research and theory: A functional integration. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 4, 27-43.
- Dunn, M. D. (2010). Power and gender in UK defence. In L. Husu, J. Hearn, A. Lamsa & S. Vanhala (Eds.), *Leadership through gender lens: Women and men in organization* (pp. 139-155). Helsinki: Edita Prima Ltd.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction* (pp. 258-284). London: Sage.
- Gee, J. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Gee, J. P. (2011). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (3rd ed.). New York: Routledge.
- Georgescu-Paun, P. (2010). The dynamics of gender and leadership in non-governmental organisations. The case of Chij-Nacopa. In L. Husu, J. Hearn, A. Lamsa & S. Vanhala (Eds.), *Leadership through gender lens: Women and men in organization* (pp. 207-218). Helsinki: Edita Prima Ltd.
- Grove, R. & Montgomery, P. (2000). Women and the leadership paradigm: Bridging the gender gap. *National Forum, the Phi Kappa Phi Journal*, 17, 1-10.

- Haavind, H. (1994). Kjønn i forandring-som fenomen og forståelsesmate. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 31(9), 767-783.
- Hannan, C. (2001). Gender mainstreaming: Strategy for promoting gender equality. Office of the Special Adviser on Gender issues and advancement of women. Available at <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet>. Accessed 20/11/2016.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences in comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ikeokwu, E. S. (2015). Language and national development: A literary perspective. A Lead Paper Presented on *Language and National Development* at the 4th National Conference of the School of Languages, Nwafor Orizu College of Education, Nsugbe, Nov. 10-13.
- Matland, R. E. (1998). Women's representation in national legislatures: Developed and developing countries. *Legislative Studies Quarterly*, 23(1), 109-25.
- Ndlovu, S. & Mutale, S. (2013). Emerging trends in women's participation in politics in Africa. *American International Journal of Contemporary Research*, 3(11), 72-79.
- Nwobodo, I. B. (2008). Gender issues and leadership effectiveness in Nigeria labour union activities: An appraisal. Paper presented at the 3rd NLC gender conference in Kaduna on 10th and 11th March, 2008.
- Okebalam, C. N. (2003). *Mkpõlite agumagu onu Igbo*. Enugu: Snaap Press.
- Shvedova, N. (2005). Obstacles to women's participation in parliament. In J. Ballington & A. Karam (Eds.), *Women in parliament: Beyond members* (pp. 33-82). Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton (Eds.), *Handbook of discourse analysis* (pp. 352-371). Oxford: Blackwell.

Van Dijk, T.A. (2003). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352-371). MA, USA: Blackwell Publishing.

**ỤDAOLU: EZI NGWA Ọ RỤ N’EBE NTOLITE ASỤ SỤ NA
EDEREDE IGBO DỊ**

**Nke Si N’Aka
OKERE, FLORENCE Ọ LACHI
Department of Linguistics and Nigeria Languages
Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri
olaedo1976@gmail.com**

Na

**UCHENNA STELLA OKWARA
Department of Linguistics and Nigeria Languages
Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri
ucheobi1981@gmail.com**

Ụmị edemede

Nchọ cha a bụ maka ụ daolu: ezi ngwa ọ rụ n’ebe ntolite asụ sụ na ederede Igbo dị . Nsogbu nchọ cha a nwere bụ a naghị etinye akara ụ daolu na amaghị nke e riri n’ihe gbasara akara ụ daolu n’ederede Igbo n’ebe imirikiti ndị odee Igbo dị iche iche nọ gasị . Mbunuche nwa nchọ cha bụ ị chọ pụ ta mkpa akara ụ daolu dị n’ebe asụ rụ asụ na ederede Igbo dị , ị mata ma e nwere mkpụ rụ ụ da ndị kwesị rị na ndị na-ekwesị ghị itinye akara ụ daolu na ha, ị chọ pụ tasi akara ụ daolu dị gasị iche iche e nwere, tinyere ị mata ma e nwere ka a ga-esi mata mpụ tara okwu Igbo ụ fọ dụ bụ ndị nwere otu nsupe n’etinyeghị ha akara ụ daolu maọ bụ depụ ta mpụ tara ha n’asụ sụ Bekee. A gbasoro usoro ọ ba akwụ kwọ mee nchọ cha a. Oke mgbagwoju anya mkpụ rụ okwu Igbo ụ fọ dụ bụ ndị nwere otu nsupe na-ebute n’ederede Igbo kpaliri mmụ ọ nwa nchọ cha n’i họ rọ isiokwu a. Nwa nchọ cha gbasoro atụ tū akụ kụ nnọ rọ onwe wee mee nchọ cha a. A chọ pụ tara na e nweghị ka a ga-esi mata mpụ tara okwu Igbo ụ fọ dụ nwere otu nsupe ma ọ bụ ghị site n’enyemaka akara ụ daolu. ọ zọ abụ rụ na ọ bụ naanị n’ụ daume na myiriụ daume Igbo ka a na-etinye akara ụ daolu. N’ikpeazu , nwa nchọ cha nyere ntụ ziaka ka ndị niile na-edede Igbo jisie ike na-etinye akara ụ daolu n’ebe o kwesị rị , ọ kachasi na mkpụ rụ okwu ndị ahụ nwere otu nsupe, iji mee ka mpụ tara ha doo ọ gu ụ anyanwa nke ọ

ma n'egbughi oge o bu la. Nke a ga-eme ka o di ri o gu u mfe na ngho ta kari si a.

Mkpọ lite

Edemede a nke isiokwu ya bu u daolu: di ka ezi ngwa o ru n'ebe ntolite asu su na ederede Igbo di . A ga-eleba anya na ncho cha a site n'isiokwu ndi a, u mi edemede, mkpo lite, nto ala ncho cha, nto leghari agu magu , nko wa isiokwu kpo mkwem, nto leghari atu tu di ichie ichie, ncho cha e merela n'isiokwu, nchi ko ta nto leghari agu magu , nko wasi atu tu , usoro a gbasoro wee mee ncho cha a, ngosipu ta na nko wasi ngwa ncho cha, ebe nke ikpeazu bu nchi ko ta ncho pu tagasi , mmechi na aro nwa ncho cha.

Nto ala

Awọ anaghi agba o so ehie n'efu. Tupu ihe emee, e nweri ri ihe kpata ihe ahụ jiri mee. Ya bu , tupu nwa ncho cha ga-azo pu njem, o ghaghi i ku ntú n'isi hama. Asu su Igbo bu asu su ndi Igbo na-asu di ka e jiri mara ha. Ndi Igbo bu ndi bi n'ebe a maara di ka ala Igbo. o bu ya bu ugu ndi Igbo nwere. E nweghi asu su Chukwu kere n'enweghi olumba di gasi na ya. o bu kwazi n'olumba ndi a ka e si nwetazie Igbo izugbe, bu nke e ji ede edemede Igbo rue taa, n'agbanyeghi na u fo du ndi odee ka na-ewebata olumba ha di ichie ichie n'ederede ha. o di kwa mkpa ikwu na, Igbo izugbe ga-aka mma iji ede ihe o bu la bu edemede n'Igbo ka o nwee ike kwe o gu u ngho ta, ebe o bu na odee agaghi anọ nso i ko wara o gu u mpu tara okwu u fo du bu ndi o jiri olumba ya depu ta. Asu su o bu la nweri ri u da e ji asu ya. Ya mere u fo du ndi na-amu amu mamu asu su ji ako wa na asu su bu u daolu mmadu a haziri ahazi nke mmadu ji ako wapụ ta echiche obi ya site n'okwu o nu ma o bu edemede.

o zo kwa, o doro ndi amu mamu asu su anya na e sitere n'amụ mamụ mkpu ru u daasu su nweta u daolu. Ya bu , mkpu ru u daasu su mu tara u daolu. Ebe o bu na akara u daolu ndi e nwere n'asu su Igbo di ato pu tara ihe di ka:

- i) u daolu elu (')
- ii) u daolu ala (`)
- iii) u daolu u dansu da (-)

Asu su Igbo bu asu su u daolu n'ezie n'ihia na, o tu tu mkpu ru okwu Igbo ndi ahụ nwere otu nsupe juru eju bara abara. o bu ru

na e tinyeghi ha akara u daolu, o gaghi adi cha mfe i mata mpu tara ha n'okwu, n'ahi ri okwu nakwa n'ederede di gasi iche iche. Ncho cha a enwechabeghi o tu tu ihe e degorola n'isiokwu a kpo mkwem n'ebe o di ukwu, belu so naani n'akwu kw o gu gu Igbo u fo du, bu ebe odeo di iche iche degoro ihe gbasara u daolu, akara u daolu ndi e nwere n'asu su Igbo, uru di iche iche akara u daolu baara ndi Igbo, wdg.

Nsogbu ncho cha a nwere bu a nagh etinye akara u daolu tinyere amaghi nke eriri n'ebe akara u daolu Igbo di n'ebe imirikiti ndi odeo di iche iche no gasi . o bu maka nsogbu a a na-enwe n'ederede Igbo n'ebe o gu u no mere nwa ncho cha jiri ho ro isiokwu a ka a mara ihe a ga-eme ka ngho ta di ri onye o bu la naga ihe e dere n'Igbo mfe.

Okè ncho cha a ga-abu u daolu: ezi ngwa o ru n'ebe ntolite asu su na ederede Igbo di . N'ih nke a, a ga-acho pu ta ma e nwere ka a ga-esi mata mpu tara okwu Igbo ndi ahụ nwere otu nsupe n'etinyeghi ha akara u daolu n'ebe o kwesi ri .

Mbunuche nwa ncho cha bu :

- Ime ka ndi na-eke Igbo jisie ike na-etinyegasi akara u daolu n'okwu Igbo n'ebe o dabara adaba, o kachasi kwa n'okwu ndi ahụ nwere otu nsupe ka o nwee ike doo o gu u anya.
- Ime ka ndi odeo Igbo niile mu ta ka e si akanye akara u daolu n'ebe o dabara adaba
- {mata ma e nwere ka a ga-esi mata mpu tara okwu Igbo u fo du nwere otu nsupe n'etinyeghi ha akara u daolu ma o bu depu ta ha n'asu su Bekee. A ga-emezu nke a site n' i ko wapu ta u di akara u daolu ndi e nwere, mka akara u daolu di n'edemede Igbo, mpu ru u daasu su ndi e kwesi ri i kanye ya na ndi n'ekwesighi . o zo abu ru usoro akara u daolu nke a ga-agbaso di ka nke Igwe na Green, Nwachukwu na nke o di naala.

Ntu leghari Agu magu

E nweghi ka agu magu zue okè ma o bu ru na nwa ncho cha ebughi u zo nyochaghari a ma tu leghari a ihe ndi odeo ndi o zo degorola gbasara isiokwu ahụ o na-eke maka ya. o bu maka iji nweta isi ihe a na-enyocho n'ederede a.

Ugwuona (2015:41) ko wara u daolu di ka ogoolu, ebe akara e ji egosi ya ka a na-akpo akara u daolu. N'aka nke o zo kwa,

Emenanjo (2010:43) kọ wara akara ụ daolu dị ka tonim bụ nke pụ tara mkpụ rụ ụ daolu, etu mọ fim siri pụ ta mkpụ rụ asụ sụ fonim ka fonim siri pụ ta mkpụ rụ ụ daasụ sụ .

N'ihe ọ mụ mụ ọ dị ị ụ daasụ sụ , e kere fonim ụ zọ abụ ọ , ha gu nyere keusoro na kentụ kwasị . Fọ nim keusoro n'Igbo izugbe ị iri atọ na isii, ebe kentụ kwasị ị abụ ọ naanị ị ka ụ daelu na ụ daala. Akara e jiri mara ha bụ ndị a (' '). E nwekwara ụ ị ụ da ọ zọ aha ya bụ ụ dansụ da bụ nke nwere ike ibute ndị iche na nghọ ta mkpụ rụ okwu. ụ daume niile na mgbochiume niile e nwere na mkpụ rụ edemedede bụ fọ nim keusoro. Ihe e ji akpọ ha fonim bụ maka na ha na-ebute ndị iche na nghọ ta n'etiti mkpụ rụ okwu abụ ọ maọ bụ kari a yiri onwe ha. E nwekwara ike ị kpọ asụ sụ ụ daolu tereesi. N'aka nke ọ zọ , Ikekonwụ , Ezikeojiakụ , ụ bani, & Ugoji (1999:31) kwupụ tara na asụ sụ ọ bụ la na-enwe mgbanwe n'olu mkpọ pụ ta ya. Ihe nke a pụ tara bụ na o nweghi asụ sụ a na-eji otu ụ ị olu akpọ pụ ta. Asụ sụ ọ bụ la ga-enweri ị ndanusoro mkpụ rụ ụ da okwu ya, nkebiokwu maọ bụ ahi ị okwu. Ha gbakwụ nyekwara na ọ tū tū asụ sụ mba Afrị ka na ụ fọ dū asụ sụ mba Esi a bụ cha asụ sụ ụ daolu. N'ị ga n'ihu, ha si ị na Igbo bụ asụ sụ ụ daolu. E ji akara ụ daolu e gosipụ ta ụ ị ị ụ daolu e jiri kpọ pụ ta nkejiokwu ị na mkpụ rụ okwu ị iche iche ị ka:

akara ụ daolu elu (')

akara ụ daolu ala (')

akara ụ daolu nsụ da (-)

Ha nyegasị ị ọ mụ maatū ndị ị ka akara ụ daolu e ji edepụ ta mkpụ rụ okwu Igbo ị ka:

	A		B	
	CH			
i)	oke	(iv)	isi	(vii)
igwe				
ii)	oke	(v)	isi	(viii)
igwe				
iii)	oke	(vi)	isi	(iū)
igwe				

Na nkọ wa ha, ihe ị iche abụ ghi nsupe kama ọ bụ ụ daolu butere nghọ ta pụ rụ iche maọ bụ ndị iche na mkpụ rụ okwu ndị a e depụ tara n'elu ebe a. ọ bụ rụ ma anyị lezie anya nke ọ ma, anyị ga-ahụ na mkpụ rụ okwu niile ị na A, B na CH nwere otu nsupe. Ihe ga-eweta nghọ ta pụ rụ iche na ha bụ site n'enyemaka ụ

daolu. Oge ọ bụ la e ji ụ daolu arụ ọ rụ dị etu a, a na-asị na ọ rụ ya bụ kenghọ ta mkpụ rụ okwu maọ bụ lezim. ọ dị kwa mkpa ikwu na e nwere ike iji ụ daolu mee nghọ ta pụ rụ iche n'etiti ahị rị okwu na ibe ya n'Igbo dị ka:

i) Ó zùrù akwúkwó

ii) Ó zùrù akwúkwó?

Ahị rị okwu (i) abụ ghi ahị rị ajụ jụ maka nnọ chiaha bidoro ya nwere ụ daolu elu, ma (ii) bụ ahị rị ajụ jụ maka nnọ chiaha bidoro ya nwere ụ daolu ala. Ihe a na-akpọ nke a bụ ọ rụ ụ daolu kenghọ ta grama.

Okafọ na Ewelụ kwa (2011:55) na-enye nkọ wa maka ụ daolu n'asụ sụ Igbo dị ka ndị kacha pụ ta ihe na ndị e nwere ike i hụ ebe ọ bụ la. Ha sị rị na ha bụ ụ daelu na ụ daala, ebe ụ da nke mezuru ya atọ bụ zi ụ dansụ da. Ha gbakwụ nyere na ụ daelu so n'otu n'ime ụ daolu nke e nwere n'asụ sụ Igbo, ebe akara e jiri mara ya bụ (/) bụ rụ nke a na-akanye n'elu ụ daume na myiri ụ daume. E nwekwara ike i hụ ta ụ daelu na nkejiokwu dị iche iche. A bụ a n'otu nkeji nke ha kpọ rọ (monosyllabic high tones) n'asụ sụ Bekee. ụ fọ dụ ụ daelu ndị a nwere naanị otu nkeji gụ nyere ndị a:

bé	-	ebe obibi
dí	-	nna nwe ụ lọ
sí	-	esimesi
nyú	-	ị nyụ nsị
gbá	-	ị gba ọ sọ , wdg.

E nwekwara ụ daelu ndị nwere nkeji abụ ọ nke ha kpọ rọ (disyllabic high tones)

dị ka:

ézé	nke e ji ata ihe
élú	ihe na-anọ ghi n'ala
éhí	anụ oriri, wdg.

E nwekwara ụ daelu ndị nwere nkeji atọ bụ nke ha kpọ rọ (trisyllabic high tones) n'asụ sụ Bekee. Ha gụ nyere ndị a:

ósísí	-	nke e ji arụ ụ lọ
ákwúkwó	-	nke a na-agụ agụ .
ókpúkpú	-	nke na-esi ike ọ tị ta

E nwekwara ụ daelu ndị nwere nkeji anọ bụ nke ha kpọ rọ (polysyllabic tones) n'asụ sụ Bekee, ha gụ nyere ndị a:

ógólógó	ihe toro ogo
---------	--------------

ésímésí
ákáráká

isi ihe
onyinye Chukwu nyere mmadu

o zo bu na o gbalu (1974:18) kwuru na asu su Igbo bu asu su u daolu, n'ihu ya, u daolu di ezigbo mkpa ma a bi a n'ihe gbasara u to asu su na o su su . o gbakwu nyekwara na o bu site n'enyemaka akara u daolu ndi e nwere ka e ji ezipu kari ndi iche na-adi n'okwu na ibe ya o kachasi n'okwu Igbo u fo du . o gbalu na-enye o mu maatu di ka mkpu ru okwu a bu akwa, o nwere otu u da mana mpu tara ya ruru ano n'o nu o gu site na silebul 'a' na 'kwa' mejupu tara ya. Silebul 'a' nwere ike i bu u daelu, u daala, ma o bu u dansu da. Iji mee ka okwu o gbalu dokwuo anya, mkpu ru okwu ndi e dere n'etinyeghi ha akara u daolu iji mee ka ngho ta ha di mfe ga-enye onye o bu la na-agu ya ezigbo nsogbu n'ihu na e tinyeghi ha akara u daolu bu ihe nwere ike izipu ta echiche a cho ro n'ime okwu ahụ . o mu maatu ndi o nyere bu okwu ndi di ka: **akwa; o ku , eze, isi na egbe**, wdg.

Otu aka ahụ kwa, Ume, Ugoji na Dike (2006:41) na-ekwu na Igbo nwere fonim ato , mana o bu abu o n'ime ha kacha pu ta ihe, ebe nke mezuru ha ato ka a na-akpo u dansu da. Fonim ndi a gu nyere u daelu, u daala na u dansu da. Ha gbakwu nyere na u dansu da anaghi eso u daala, kama u daelu nwere ike iso ya.

N'okwu Emenanjo , asu su Igbo bu asu su u daolu di ka asu su niile ndi e nwere na Nai jiri a ma ewezuga Fulfulde. o si kwara na asu su Igbo di ezigbo iche n'asu su Bekee bu asu su ndebeolu. A bi a n'ihe gbasara asu su u daolu, e ji piichi ma o bu ogoolu ezipu ta ndi iche di n'etiti mo fim abu o ma o bu kari a, mkpu ru okwu abu o ma o bu kari a, nkebieokwu abu o ma o bu kari a, ahi ri okwu abu o ma o bu kari a di ka ha yiri onwe ha site n'u daume, myiriu daume na mgbochiume di gasi na ha. N'asu su Bekee mkpu ru okwu a bu 'goat' ga-apu tari ri ewu etu o bu la e siri dobe olu wee kpo pu ta ya. "o bu eziokwu na Bekee nwere ndi iche na-adi na ngwaa na aha n'okwu u fo du ha nwere. N'okwu ndi di ka mkpi iche. o mu maatu :

/ikspo:t/ e u port	ngwaa
/ekspo:t/ e u port	ahà
/impɔ:t/ import	ngwaa
/impɔ:t/ import	ahà

N'i ga n'ihu, e nwere u di asu su u daolu abu o , ha bu ndi a;

i) Asụ sụ ụ daolu rejista

ii) Asụ sụ ụ daolu konto

N'asụ sụ ụ daolu rejista, a na-enwe ụ da ngwe na ụ daolu ngwe. Igbo sonyere n'asụ sụ ụ daolu rejista ya bụ ; ụ daelu na ụ daala Igbo enweghị ụ daolu ngwe kwụ ụ rụ onwe ha ma bụ rụ tonim nke aka ha dị ka ha si adi n'asụ sụ ụ daelu ngwe be Mandarin Chinese bụ ebe e nwegasị rị ụ daolu ndị dị ka ụ danseli maọ bụ ụ da eluala maọ bụ ụ da alaala ka tonim zuru òkè ma pụ takwuo ihe.

Ezeuko na Chira (2005:92) hụ tara ụ daolu dị ka ogo olu e jiri kpọ pụ ta ụ da maọ bụ ụ daokwu. Etu e siri kpọ pụ ta mkpụ rụ okwu bụ ya na-eme ka e nwee nghọ ta pụ rụ iche ihe okwu ahụ pụ tara. Ha si rị na akara e ji ama ogo olu mkpọ pụ ta ụ da maọ bụ okwu ka a na-akpọ akara ụ daolu. Ha gbakwụ nyere na ọ bụ akara ụ daolu a a na-ekwu maka ya na-eme ka e nwee echiche na nghọ ta n'okwu. Ya bụ , akara ụ daolu nọ ọ nọ dū ka fonim kentū kwasị . Etu mkpụ rụ ụ daasụ sụ si enye echiche dị iche n'okwu ha batara na ya ka fonim kentū kwasị si enyekwa nke ya. Ha kwukwara na e nwere akara ụ daolu abụ ọ pụ takarị sị rị ihe dị ka; akara ụ daelu na akara ụ daala, ebe nke mezuru ha atọ bụ zi nke a kpọ rọ akara ụ dansụ da (' ` -). ọ rụ ndị dị gasị iche iche akara ụ daolu na-arụ n'asụ sụ Igbo dị ka ha kwuru gụ nyere ndị a:

i) ọ na-enye aka igosị pụ ta nghọ ta mkpụ rụ okwu nwere tinyere ndị iche dị n'okwu ndị nwere otu nsupe dị ka:

àgwà nke a na-akpa akpa

ágwá ì gwa mmadụ okwu

ii) Akara ụ daolu na-enye aka igosị pụ ta ndị iche n'ahị rị okwu nkwusara na ahị rị okwu aju jụ ọ bụ rụ godu ma akara aju jụ adi ghị na ya. {maatụ :

Ó nò yá. (ahị rị aju jụ)

Ò nò yá. (ahị rị aju jụ)

Í gàrà bé Òlà. (ahị rị nkwusara)

Ì gàrà bé Òlà (ahị rị aju jụ), wdg.

iii) Echiche na nghọ ta dị gasị iche iche e nwere ike ì hụ ta n'ahị rị okwu bụ site n'ụ daolu ka ha si apụ ta ihe. ọ mụ maatụ :

Òbí bütèrè m ábó (nkwusara)

Òbí bütéré m ábó (ahị rị ntimiwu) wdg.

N'otu aka ahụ , Ezema (2012:4) si rị na asụ sụ Igbo bụ asụ sụ ụ daolu. Ihe ọ pụ tara bụ na ụ daolu na-agbanwe ngho ta di na mkpụ rụ okwu. Di ka ihe i maatu , okwu di ka akwa nwere ike nwee ngho ta atọ maọ bụ anọ , ọ bụ akara ụ daolu ga-eme ka a ghọ ta ha n'otu n'otu. ọ kafo na Ewelukwa (2012: 61) n'uche ha si rị na asụ sụ Igbo bụ asụ sụ ụ daolu. Ihe ọ pụ tara bụ na ọ tụ tụ mkpụ rụ okwu Igbo ka e ji ụ daolu amata. N'agbanyeghi , akara e ji ama ụ daolu ka a na-akpo akara ụ da. ọ bụ akara ụ daolu na-egosi ụ da di iche iche na mkpụ rụ okwu. ọ na-egosikwa na mkpụ rụ okwu ahụ lara elu ọ di ala maọ bụ na ọ di nsu da. Ha si rị na asụ sụ Igbo nwere ụ di akara ụ daolu atọ bụ ndi a:

- akara ụ daolu elu (')
- akara ụ daolu ala (`)
- akara ụ daolu nsu da (-)

N'ikpeazu , ha si rị na mkpụ rụ ụ da Igbo ndi tosiri ibu akara ụ daolu n'asụ sụ Igbo bụ ụ daume niile e nwere n'Igbo tinyere myiri ụ daume abụ ọ ndi e nwere n'Igbo so ọ so . Osuagwu et al (1977:36) kwuru na ụ daolu na-enye aka n'ebe ọ di ukwu n'ọ di di ogo usorookwu. Ha si rị na ọ bụ ụ daolu ka e nwere ike iji mata mpụ tara okwu ọ bụ la anyi bu n'uche. ọ mụ maatu ahị rị okwu ndi ha nyegasi rị gu nyere ndi a:

- i) Ó biálá (He has come)
- ii) Ò bíálá (has he come?)
- iii) Ànyí rìrì jí (we ate yam)
- iv) Ànyì rìrì jí (did we eat yam?), wdg.

ọ bụ rụ ma anyi leruo anya ala n'ahị rị okwu ndi a, anyi ga-ahụ na ahị rị nke 'I' na 'iii' bụ gasi ahị rị nkwasara, ebe ahị rị 'iii' na 'iv' bụ zi ahị rị aju ju .

Ebe ọ bụ na a tụ leghari chaala agu magu ndi odee ụ fo du derela gbasara isiokwu, ọ di kwa mkpa ka nwa ncho cha kwupu ta echiche ya banyere ha. N'ọ rụ a, a hụ tara ụ daolu di ka otu njirimara di oke mkpa banyere asụ sụ Igbo. Asụ sụ Igbo bụ asụ sụ e ji ụ da ya ma a na-asụ ya amata ihe ọ pụ tara. ọ bụ site n'ụ da mkpụ rụ okwu di iche iche ka e nwere ike isi kọ waa ọ tụ tụ ihe di iche iche. Ka anyi lee ọ mụ maatu mkpụ rụ okwu ndi a nwere otu nsupe anya ka o nwee ike dokwuo anya.

- èké aha ahị a
- éké aha anụ ọ hị a na elo mmadu
- ékè ekereu wa

úkwù	akụ kụ ahụ mmadu
úkwú	ihe buru ibu
ùkwù	ihe e kpokọ tara ọ nụ ị ka ùkwù azị za, ukwu nkú, wdg

Mkpụ rụ okwu ndị a nwechara otu nsupe mana ọ bụ site n'enyemaka akara ụ daolu ndị e tinyegasi ị ka nghọ ta ha jiri pụ ta ihe nke ọ ma.

Nkọ wa Isiokwu

Ebe ọ bụ na nghọ ta anaghị ezucha òkè n'edemede ọ bụ la e dere n'Igbo ma ọ bụ ghị site n'enyemaka akara ụ daolu n'okwu ndị ahụ yiri onwe ha ma nwekwaa otu nsupe. A ga-akọ wazi kpọ mkwem ihe isiokwu a na-arụ tị aka. N'ihì nke a, asụ sụ Igbo bụ asụ sụ ụ daolu. Ihe nke a pụ tara bụ na e nweghị ka a mata mpụ tara okwu Igbo ụ fọ dụ , ọ kachasi kwa ndị yiri onwe ha maọ bụ ndị ahụ nwere otu nsupe. Site n'itinye ha akara ụ daolu abụ ọ ndị a pụ takarị sị ị ihe ka nghọ ta ha ga-esi pụ ta ihe n'ebe ọ gu ụ nọ .

E tere ụ gba e tere azụ , ụ daolu na akara ụ daolu bụ ejewe aghaghị n'asụ sụ Igbo. Etu 'na' si ị mkpa n'ọ mụ mụ asụ sụ Igbo ka ụ daolu na akara ya si ị mkpa. Nke a mere na onye ọ bụ la maara nke o riri na nkà edemede tosiri ị na-etinyegasi akara ụ daolu n'edemede ya ebe o kwesị ị ị . ọ ga-enyere ọ gu ụ aka ị ghọ ta okwu ndị ahụ nwegasi ị otu nsupe karị a inyo ha enyo. Aha ọ zọ e jiri mara akara ụ daolu bụ fonim kentụ kwasị . Ihe kpatara e jiri kpọ ọ ya fonim kentụ kwasị bụ maka na a na-atụ kwasị ya n'ụ daume maọ bụ na myiri ụ daume Igbo nke ị n'ime mkpụ rụ okwu abụ ọ karị a ị gosi pụ ta nghọ ta ị iche iche.

ọ zọ kwa, a bị a n'ihe gbasara ọ mụ mụ ọ ị ị ụ daasụ sụ , e kere fonim ụ zọ abụ ọ ,

- i) keusoro
- ii) kentụ kwasị

Keusoro n'Igbo izugbe ị iri atọ na isii, ebe kentụ kwasị ị naanị abụ ọ ha bụ ụ daolu na ụ daala. E nwekwara ụ ị ụ da ọ zọ a na-akpọ ụ da nsụ da nke nwere ike ibute ndị iche na nghọ ta mkpụ rụ okwu. ọ bụ ụ daolu a sụ dara nwa obere mere e ji akpọ ya ụ dansụ da. ọ mụ maatụ fonim keusoro gu nyere ụ daume niile na mgbochiume niile e nwere na mkpụ rụ edemede Igbo. Ebe fonim

kentụ kwasị bụ ụ daelu (´), ụ daala (`) na ụ dansụ da (-). E nwekwara ụ dị asụ sụ ụ daolu abụ ọ dị ka:

i) Asụ sụ ụ daolu kọ nto

ii) Asụ sụ ụ daolu regista/levụ l

Ikekeọ nwụ n'ime Ugwuọ na (2015:41) kọ wara na asụ sụ ụ daolu bụ nke a na-enweta na mba Eshia dị ka Chinese. Vietnamese bụ asụ sụ ụ daolu kọ nto ma ọ tụ tụ asụ sụ ụ daolu mba Afrị ka bụ asụ sụ ụ daolu regista/levụ l. Igbo bụ asụ sụ ụ daolu regista/levụ l, etu a ka ọ dị kwa n'Efik, Edo, wdg. A bụ a n'Igbo, e ji ụ daolu arụ ọ rụ abụ ọ dị mkpa dị ka nke lezi kal na nke grama dị ka e kwuburu na mbụ . E lee anya n'ọ rụ nke lezi kal, ọ na-eme ka e nwee nghọ ta pụ rụ iche site n'otu mkpụ rụ okwu rue n'ọ zọ . {maatụ :

ákwá	nke a na-ebe ebe
àkwà	nke a na-edina edina
ákwà	nke a na-eyi n'ahụ
àkwá	nke a na-eri eri

N'ọ mụ maatụ ndị e nyegasị rị n'elu ebe a, anyị ga-ahụ na akara ụ daolu mere ka a ghọ ta ndị iche dị gasị n'okwu ndị ahụ nwere otu nsupe.

N'ọ rụ nke grama n'Igbo, a na-eji ụ daolu eme nghọ ta pụ rụ iche site na nkebiokwu maọ bụ ahị rị okwu na ibe ya dị ka:

Ó rùrù mgbede nkwasara

Ò rùrù mgbede ajụ jụ

Ó jèrè Óká nkwasara

Ò jèrè Óká Ajụ jụ

Ó bèrè ákwá nkwasara

Ò bèrè ákwá ajụ jụ

Há zùrù óhí nkwasara

Hà zùrù óhí ajụ jụ , wdg

Ntulegharị Atụ tụ

Ilechukwu (2016:18) sị rị na atụ tụ bụ echiche a haziri nke ọ ma nakwa usoro ime ihe aromaro maọ bụ iwu nke mmadụ ,

ebumnuuche iwu a bu i ko wapu ta aru maru maọ bu ederede nke u zo ya na nke atụ tū ahụ ga-agako ta o nū .

Atụ tū Akụ kụ Nnọ rọ onwe

o bu Goldsmith tupu tara atụ tū a n'afọ (1976). Ihe kpalitere mmụ o ya bu na o tū tū asụ sū n'ụ wa bu asụ sū u daolu di ka asụ sū Igbo so n'otu n'ime ha. Ebe o bu na e wepu tara atụ tū o zo nke na-ewebata u daolu na nko wa ya, nke a ka a na-akpo atụ tū akụ kụ nnọ rọ onwe. Atụ tū a na-ekwusi ike na okwu o bu la nwere agbà abụ o di ka:

a) Agba u daolu, na

b) Agba mkpu ru edide

A tū pu tara aro gbasara etu a ga-esi na-ezipu ta u daolu Igbo n'akwu kwọ . E ji akara nlamelu (') na-ezi u daolu elu ma jiri akara uhie (-) ezi akara u da nsu da, ebe e ji akara nlamala (`) were ezipu ta akara u daolu ala. Ka o sila di , a na-atu atụ matu u zo kacha mma a ga-esi na-akanye akara ndi a n'ederede Igbo. Imirikiti kwenyere na o kwesi ghi ka a na-akanye akara n'okwu niile otu oge. Nke a bu n'ih i na ha si ri na o ga-emetọ akwu kwọ ederede ahụ ma maghari a onye na-agu akwu kwọ maọ bu ederede anya. Aromaro a e nweela usoro atọ maka nke ga-aka mma, mana n'ime atọ a, abụ o naanị bu ihe e ji aru o ru rue taa. Otú abụ o ndi a bu otú Williamson na otú Welmers. Di ka etu Mbah na Mbah (2014:26) si ko waa, Williamson na ndi otú ya tū madi Emenanjọ na-ako wa na o di ghi mma i na-akanye akara u daolu elu elu n'akwu kwọ ma ncha ncha. {maatū : mkpu ru okwu o bu la nwere naanị akara u daolu elu elu di ka akwu kwọ , ogologo, osisi, o kpu kpu , eriri, akụ ko , arị ri , o gu gu wdg.

Ha si kwara na a aga-eji akara nlamala egosi u daolu ala n'uju di ka àlà, àjà, àgbà, àgwà, àmà, àkwà, isì, òkè, rìrì, àmàrà, àkù, itè, ùdù, ènwè, òfùfè, ikùkù, wdg. A bi azie n'igosipu ta akara nsu da, o ga-abu : égō, érō, ájā, nwókē, wdg.

o zo kwa, ndi otu Welmers nke Nwachukwu so n'ime ya na-ako wa na a ga-eji akara nlamelu egosipu ta akara u daolu elu na nke nsu da, ebe a ga-eji akara nlamala egosipu a akara u daolu ala. E nwekwara ike iji otú akara gosipu ta akara u daolu elu na nsu da n'ih i na o bu naanị u daolu nke bu u zo n'ọ tū tū u daolu yiri onwe ha ka a na-akanye ya. Mgbe u daolu abụ o bu akara u daolu elu, ihe o pu tara bu na nke izizi bu u daolu elu, ebe nke abụ o bu

ụ daolu nsụ da. ọ mụ maatu : éró, aja ájā, éǵō, wdg. Lee mkpụ rụ okwu ndị a: Àmádí, òfúmá, éké, éǵō, wdg. Na mkpụ rụ okwu ndị a, **Amadi** pụ tara ụ daolu ala, elu elu, **ọ fụ ma** otu aka ahụ , **eke** apụ ta ụ daolu elu elu, **ego** apụ ta ụ daolu elu nsụ da. E nwekwara ike iji ụ daolu nlamala gosipụ ta ụ daolu ala dị ka n’okwu ndị a: àgba, Ìgbo, wdg. Ebe a, ụ daolu **‘agba’** bụ ụ daolu ala-ala, ebe ‘Igbo’ bụ kwa ụ daolu ala-ala. N’ime usoro ndị a niile, e nwekwaghị nke a ga-asị kacha ibe ya mma. Ihe dị mkpa bụ usoro onye gbasoro were kanye nke ya.

Nchọcha E Merela n’Isiokwu

Oyebade na Mbah (2008) kwupụ tara na ọ bụ site n’ikikere ụ daolu ka e ji amata mpụ tara okwu asụ sụ ndị so n’asụ sụ ụ daolu rejista. Ha gara n’ihu kwue na ihe dị karị sị rị mkpa bụ ụ da e ji akpọ pụ ta okwu ndị a, nkebiokwu nakwa ahị rị okwu ụ fọ dū bụ ndị e siri n’asụ sụ dī iche iche nweta.

Williams (1976) sị rị na asụ sụ Igbo so n’otu asụ sụ ụ daolu mere o ji dī mkpa na a ga-eji akara ụ daolu zipụ ta mpụ tara okwu ọ bụ la ka o gbochie mgbagwoju anya n’ebe onye ga-agụ pụ ta edemede maọ bụ ederede nọ . N’okwu Williams, o zipụ tara ụ daolu asụ sụ rejista na ụ daolu asụ sụ kọ nto dī ka:

H		L		L	H		H
	↓		↓	↘	↗	↗	↘
ta		ta					
tá		tà					
Anwasia (2013) n’uche nke ya kọ wara na mkpị iche sitere n’ụ daolu kpọ mkwem. O nyegasị rị ọ mụ maatu ndị a dī ka:							
	aka	/áká/	-	akụ	kụ	ahụ	
mmadu							
	aka	/ákà/	-	mgba	olu		
	egwu	/égwú/	-	nke	e	ji	úkwù
agba							
	egwu	/égwù/	-	ụ	jọ		

isi	/ísí/	-	akụ kụ ahụ
mmadụ			
isi	/ísì/	-	nke e ji imi esi
akwa	/ákwá/	-	nke a na-ebe
ebe			
akwa	/ákwà/	-	nke a na-eyi
n'ahụ			
ire	/íré/	-	akụ kụ ahụ
mmadụ			
ire	/írē/	-	azụ mahị a
ọ ka	/ɔka/	-	aha obodo
ọ ka	/ɔka/	-	nke a na-ata

ata

N'uche Ezeomeke (2011:219), asụ sụ Igbo bụ asụ sụ ụ da. Ya mere o ji dị mkpa na onye ọ bụ la na-ede Igbo ga na-etinye akara ụ da n'okwu ụ fọ dụ nwere otu nsupe. ọ ga-eme ka amata etu okwu ndị ahụ si ada ụ da bụ nke ga-enyere ya aka ka echiche ya kwe nghọ ta.

N'okwu Igbo ụ fọ dụ , e nwere ndị nghọ ta ha ruru abụ ọ maọ bụ karị a. ọ bụ naanị mgbe e inyere ha akara ụ da ka a ga-enwe ike mata ha. ọ mụ maatụ , mkpụ rụ okwu ndị dị ka 'isi', akwa, oke, wdg dị anọ anọ . ọ bụ rụ ma odee dee ha etu ahụ n'etinyeghi ha akara ụ da, ọ ga-ara ahụ i mata nke a na-ekwu maka ya. Nke a mere e jiri si na ọ rụ akara ụ daolu na-arụ n'asụ sụ Igbo karị rị akari . Akara ụ daolu na-enye aka igosipụ ta ndị ichi di n'okwu ndị di abụ ọ maọ bụ karị a ma ha nwere otu nsupe ma yie onwe ha di ka n'okwu ndị a:

àkwà	-	nke a na-edina edina
àkwá	-	nke a na-ata ata
ákwà	-	nke a na-eyi n'ahụ
ákwá	-	nke a na-ebe ebe
ìsì	-	nke a na-ekpu ekpu
ísí	-	akụ kụ ahụ mmadụ
isì	-	nke e ji imi esi
isĩ	-	isi nri

òkè	-	ihe ruru mmadụ
òké	-	anụ na-ebi n'ụ lọ maọ bụ n'ọ hị a
ókè	-	njedebe ihe
óké	-	ihe n'abụ ghị nne
ígwè	-	nke a na-agba agba
ígwé	-	nke a na-echi echi
ìgwè	-	njupụ ta na mmadụ , wdg.

Nwozuzu (2008:15) hụ tara ụ daolu dị ka otu n'ime agwara ụ dị ị ụ da ndị e nwere n'asụ sụ Igbo. ọ sị kwara na olumba dum e nwegasị rị n'ala Igbo na-eji akara ụ daolu ewepụ ta ndị iche dị na ha abụ ọ ma ọ bụ ghị etu a, ọ ga-ara ahụ ị kọ wa mkpụ rụ okwu ndị ahụ nwere otu nsupe maọ bụ yie onwe ha.

Nchị kọ ta Ntụ leghari Agụ magụ

N'ụ zọ ị nkenke, nwa nchọ cha ahụ la echiche ndị mmadụ banyere ụ daolu n'ụ zọ ị iche iche site n'aka ndị odee ụ fọ ụ gbasara ya bụ okwu akpụ n'ọ nụ . A chọ pụ tara na ụ daolu bụ ejewe aghaghị n'ederede Igbo. E wezuga ụ daolu na akara ya, e nweghị onye ga-amata mpụ tara okwu Igbo ụ fọ ụ , ọ kachasị kwa n'okwu ndị ahụ yiri onwe ha nakwa ndị ahụ nwere otu nsupe.

Usoro Nchọ cha

ọ bụ akara ụ daolu usoro ọ dị nala ka a gbasoro mee nchọ cha a. Usoro a na-akọ wa na a ga-etinye akara ụ daolu n'ụ daume na myiri ụ daume niile pụ tara ihe n'edemede.

ụ ị Nchọ cha

Nwa nchọ cha họ ọ rọ usoro ọ baakwụ kwọ mee nchọ cha a. ọ bụ nchọ cha e mere site n'ị ga n'ọ baakwụ kwọ ị gasị iche iche nweta ngwa ndị ga-enye aka n'ọ rụ a. Ya mere e jiri họ rọ ụ fọ ụ akwụ kwọ ndị a rụ tų rų aka n'isiokwu nchọ cha a.

Ngwaọ rụ Nchọ cha

Ngwa ọ rụ nwa nchọ cha jiri mee nchọ cha a bụ akwụ kwọ ọ gụ gụ ị gasị iche iche o nwetagasi rị ị ka semị na pepa, jọ nal, tesis, feskrift wdg. bụ ndị e degoro ihe yitere isiokwu a bụ ụ daolu: ezi ngwa ọ rụ n'ebe ntolite asụ sụ na ederede Igbo ị .

Ngosị pụ ta na Nkọ wasị ngwa Nchọ cha

Ebe a, nwa nchọ cha ga-akọ wa etu ụ daolu siri dị mkpa ma a bịa n'ihe gbasara odide asụ sụ Igbo. A ga-emezu nke a site n'ị dabere n'ihe e nwetagasị rị gbasara echiche ndị odee dị iche iche.

Ntụ cha Ihe E Nwetara

Nwa nchọ cha ga-egizi nwayọ tū chaa ma hazie ihe dum o nwetara gbasara isiokwu ederede a site n'echiche ndị ọ kammụ ta dị gasị iche iche na nchọ pụ ta e mere.

A chọ pụ tara na ọ bụ n'alaka amụ mamụ ụ daasụ sụ ka e si nweta ụ daolu. ụ daolu n'onwe ya ezigbo mkpa ma a bịa n'ihe gbasara edide Igbo, ebe ọ bụ na asụ sụ Igbo so n'otu n'ime asụ sụ ndị ahụ bụ asụ sụ ụ daolu. Nchọ cha e mere gosipụ tara na e nwekwara ike ị kpọ ụ daolu '**ogoolu**' maọ bụ '**piichi**' maọ bụ '**tonim**', ebe akara e ji egosi ya bụ zi akara ụ daolu. Nchọ cha e mere egosila na e nwekwara ike ị kpọ akara ụ daolu 'fọ nim', ebe akara e jiri mara ya bụ fonim kentụ kwasị . A bịazie na fonim, ọ dị ụ zọ abụ ọ pụ tara ihe dị ka **fonimkeusoro** na **fonim kentụ kwasị** . Fonim keusoro n'Igbo izugbe dị iri atọ na isii n'ọ nụ ọ gu , ebe kentụ kwasị dị naanị abụ ọ pụ takarị sị rị ihè. Akara e jiri mara ha bụ ndị a (' '). Nchọ cha a gosị kwara na e nwere ụ da ọ zọ a maara dị ka ụ dansụ da. Akara e jiri mara ya bụ (-). Ihe ọ pụ tara bụ na e mere elu e mere ala, akara ụ daolu ndị e nwere zuru atọ n'ọ nụ ọ gu .

A chọ pụ takwara na ụ daume niile na mgbochiume niile e nwere n'Igbo bụ cha fonim keusoro. ọ zọ abụ rụ na ụ dansụ da anaghị eso ụ daala maọ bụ ụ daelu.

Nchọ cha e mere gosiri na ihe dị mkpa gbasara akara ụ daolu abụ ghi nsupe okwu kama ọ bụ ụ daolu butere nghọ ta pụ rụ iche maọ bụ ndị iche na mkpụ rụ okwu dị ka na mkpụ rụ okwu ndị a:

eze, eze ọ kụ , ọ kụ , ọ zọ , ọ zọ ọ kwa, ọ kwa wdg.

{ } { } { } { }

ọ zọ kwa, a chọ pụ ara na e nwere ike iji akara ụ daolu mee ka nghọ ta dị iche dị rị n'etiti ahị rị okwu na ibe ya dị ka:

Ó sìrì ófé ònúgbù (nkwusara)
(nkwusara)

Ò gàrà úlòúkà

Ò sìrì ófé ònúgbù (ajụ jụ)

Ò gàrà úlòúkà (ajụ jụ)

A chọ pụ tara na ọ bụ naanị n'ụ daume na myiriụ daume ka a na-akanye akara ụ daolu. A naghị akanye akara ụ daolu na mgbochiume Igbo

Nchọ cha e mere gosiri na e nwere ụ fọ dụ ụ daelu bụ ndị nwere naanị otu nkeji dị ka:

hú	-	ị hụ ihe
tá	-	ị ta ihe
kwú	-	ikwu okwu
sá	-	ị sa ahụ

ụ daelu ndị nwere nkeji abụ ọ dị ka:

élé	-	anụ manụ
ónwú	-	nke a na-anwụ anwụ .
ára	-	isi mgbaka
ólú	-	akụ kụ ahụ mmadụ .

ụ daelu ndị nwere nkeji atọ dị ka:

áhúhú	-	nke na-arị gharị arị gharị
ákúkó	-	nke e ji ọ nụ akọ
akpụ kpọ	-	nke kpuchiri anụ ahụ mmadụ

ụ daelu ndị nwere nkeji anọ dị ka:

ékwúmékwú	-	nke a na-ekwu ekwu
ázúmázú-	ị zụ	na ire ahị a
ákómákó	-	nke e ji ọ nụ akọ , wdg.

A chọ pụ tara ọ rụ dị iche iche akara ụ daolu na-arụ n'asụ sụ Igbo
dị ka:

- Inye aka igosị pụ ta ndị iche dị n'okwu ndị dị abụ ọ maọ bụ kari a, ọ burugodu na ha nwere otu nsupe.
- Inyere ọ gu ụ aka ị ghọ ta ederede ọ na-agụ maọ bụ ọ na-enyocha.
- Inye aka gosị pụ ta ndị iche n'ahị rị okwu nkwusara na ajụ jụ , a sị kwaarị ị na akara ajụ jụ adị ghị na ha.

Nchọ cha e mere gosiri na asụ sụ niile nọ gasị n'ala Nai jiri a bụ cha asụ sụ ụ daolu e wezụ ga Fulfulde. A chọ pụ takwara na e nwere ụ zọ asụ sụ ụ daolu abụ ọ dị ka:

- i) Asụ sụ ụ daolu rejista
- ii) Asụ sụ ụ daolu kọ nto

Asụ sụ Igbo so na ndị nwere asụ sụ ụ daolu, tinyere Efik, Edo na ndị ọ zọ kwa. Nke a mere Anagbogu, Mbah na Eme (2010: 137) jiri kwue na asụ sụ niile e nwere na mba Eshị a bụ cha asụ sụ ụ daolu kọ nto dị ka: Kantoniis, Bomesa, Mandarin, na ndị ọ zọ .

A chọ pụ tara na e ji ụ daolu arụ ọ rụ lezikal na grama. N'ọ rụ lezikal, lee ọ mụ maatụ ya:

òké anụ ụ lọ na ọ hị a
óké nke n'abụ ghị nne
òkè ihe ruuru mmadụ
ókè ebe ihe jedebere

A bụ a na nke grama, e ji ụ daolu eme nghọ ta pụ rụ iche site na nkebiokwu maọ bụ ahị rị okwu dị ka:

Ó bütèèrè yá úgbóàlà.
Ò bütèèrè yá úgbóàlà.

Ó zàrà ájùjù
Ò zára ájùjù

A chọ pụ tara na e nwere òtù atọ kwurula ụ zọ kacha mma maka nkanye akara ụ daolu dị ka otu ndị a:

- i) Williamson, Emenanjo na ndị ọ zọ
- ii) Welmers, Nwachukwu na ndị ọ zọ

Williams, Emenanjo na ndị ọ zọ kwuru na ị kanye akara ụ daolu elu-elụ (//) n'okwu ga-emetọ akwụ kwọ , ebe okwu ndị nwere ụ daolu ala-ala bụ naanị ndị e tosi rị ị kanye akara dị ka n'okwu ndị a:

àlà, 'àjà, àmà, ènwè, àgwà, ìkùkù, wdg. Otu aka ahụ ka ọ dị kwa n'okwu nwere akara ụ daolu elu na nsụ da dị ka:

égō, érō, ájā wdg

Ebe Welmers, Nwachukwu na ndị ọ zọ kwuru na a ga-eji akara nlamelu egosipụ ta akara ụ daolu elu na nke nsụ da, ma were akara nlamala gosipụ ta akara ụ daolu ala. ọ zọ abụ rụ na ebe ọ bụ naanị ụ daolu nke bu ụ zọ n'ọ tị tị ụ daolu yiri onwe ha e tosi rị ị kanye akara ụ daolu. ọ zọ kwa bụ na e nwekwara ike iji ụ daolu nlamala gosi pụ ta ụ daolu ala dị ka: òdo, àka, àla, àgwà, wdg. karị a ị kanye ụ da nke ikpetemazụ akara.

Nchị kọ ta Nchọ pụ tagasị , Mmechi na Aro

Ebe a, nwa nchọ cha ga-achị kọ tazi ihe dum ọ chọ pụ tara ọ nụ n'ụ zọ dị nkenke ma pị achie edemede nchọ cha a ma nye ntụ ziaka n'ihe a ga-eme iji gboo nsogbu nchọ cha a.

Nchị kọ ta Nchọ pụ tagasi

A chọ pụ tara na imirikiti ndị odee Igbo a naghị etinye akara ụ daolu n'edemede ha. ụ daolu bara nnukwu uru n'ebe asụ sụ ndị e nwere na mba Afrị ka nọ , ọ kachasi kwa n'ebe Asụ sụ Igbo dị . E wezuga ụ daolu, ọ ga-ata akpụ i mata ihe okwu Igbo ụ fọ dū pụ tara. Ebe ọ bụ na ụ fọ dū mkpụ rụ okwu na-apụ ta ihe n'edemede na-enwe otu nsupe. O nweghị onye ga-ama ihe nke ọ bụ la pụ tara ma ọ bụ ghị site n'enyemaka akara ụ daolu.

Mmechi

Na nchọ cha e mere, nwa nchọ cha mejupụ tara ebumnuche ya bụ ụ daolu: ezi ngwa ọ rụ n'ebe ntolite asụ sụ na ederede Igbo dị . Site n'ị kọ wara ọ hanaeze mkpa ụ daolu na akara ya dị n'ebe asụ rụ asụ na ederede Igbo dị . ọ ga-adị mma ka onye Igbo ọ bụ la jisie ike hụ na a kwalitere ọ sụ sụ na odide Igbo ka edemede anyị bụ rụ akwaa akwụ rụ n'anya ndị mmadụ .

Aro

A na-atụ aro ka ndị Igbo na ndị odee niile jisie ike na-aghọ ta ụ da okwu nwere ma nwee ike na-etinye akara ụ daolu n'ebe ndị ahụ e nwere okwu yiri ibe ha maọ bụ ndị nwere otu nsupe, nke a ga-eme ka o doo ọ gụ ụ anyị karị a i na-enyo ụ fọ dū okwu enyo, maọ bụ kpọ hie ha.

Ọ zọ abụ rụ na odee ọ bụ la ga-agba mbọ mara usoro ọ ga-agbaso n'ị kanye akara ụ daolu n'okwu, karị a i na-agwakọ ta ha ọ nū . Ya bụ , nke onye na-agbaso kwesị i rị i bụ otu usoro. Nwa nchọ cha na-atụ kwa aro ka ndị na-arụ pụ ta igwe kọ mputa jisie ike tinyezue akara niile bụ ndị na-apụ ta ihe n'edemede Igbo, nke a ga-enye aka ime ka ebumnuche nchọ ha a pụ ta ihe.

Ndị na-akụ zi Igbo, malite n'ogo ụ lọ akwụ kwọ sekọ ndị rị jisie ike ma wepụ ta ohere maka nkuzi ụ daolu ma mee ka ụ mụ akwụ kwọ ndị a mata uru itinye akara ụ daolu bara n'asụ sụ Igbo. ọ bụ rụ ma e tinye aromaro ndị a n'ọ rụ , ederede Igbo na ngụ pụ ta ya ga-adị mfe karị a ka ọ dị na mbụ .

Edensibj a

- Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010). *Introduction to linguistics second edition*. Awka: Amaka dreams.
- Anwasị a, N.G. (2013). “Ntụ lekọ rị ta mkpụ rụ ụ daasụ sụ Igbo na mkpụ rụ ụ daasụ sụ Nnewi na ka o siri metụ ta mmụ ta”. Nchọ cha e mere na Ngalaba Amụ mamụ Lingwistiks na Igbo, mahadum Steeti Imo.
- Emenanjo, E.N. (2010). *Fonọ lọ ji na mọ fọ lọ ji n’Igbo*. Onitsha: Varsity publishing company.
- Ezema, T.O. (2012). *Nkuzi ụ daasụ sụ Igbo*. Kontagora: Unio ue press.
- Ezeomeke, S.O. (2011). *Igodo nghọ ta ụ tọ asụ sụ Igbo*. Enugu: Easy-ọ uality press.
- Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fọ nọ lọ ji Igbo*. Awka: Kristophel publishers.
- Ikekonwu, C., Ezikeojiakụ , P.A. Ubani, A & Ugoji, J. (1999). *Fọ nọ lọ ji na grama Igbo*. Ibadan: University press.
- Ilechukwu, D.I. (2016). Nganusoro n’asụ sụ Igbo”. Nchọ cha e mere na Ngalaba Amụ mamụ Igbo, Afrị ka na eshị a, Fakọ lti keatị , Mahadum Nnamdi Azikiwe, ọ ka.
- Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2014). *Atụ tū amụ mamụ asụ sụ* . Enugu: University of Nigeria press.
- Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo language*. Nsukka: University of Nigeria press.
- Ogbalu, F.C. (1974). *School certificate/G.C.E. Igbo*. Onitsha: University publishing company.
- Okafo , C.U. & Ewelụ kwa, U. (2011). *Nhazi asụ sụ Igbo maka ule junị ọ sekọ ndị rị n’usoro bezik edukeshọ n*. Onitsha: A.C. global publishers
- Osuagwu , B.I.N. et al (1977). *Fundamentals of linguistics*. Owerri: Colon concepts
- Oyebade, F. & Mbah, E. (2008). “Trends in the history of modern phonology” in B.M. Mbah & E.E. Mbah (Eds). *History of linguistics and communication: A festschrift in honour of Professor P.A. Nwachukwu*. Pp 31-49.
- ọ kafo , C.U. & Ewelukwa, U. (2012). *Nhazi asụ sụ Igbo maka ule sinị ọ sekọ ndị rị na kọ leji, W.A.S.S.C.F., NECO, G.C.E., J.A M.B*. Onitsha: A.C. global publishers.

- Ugwuona, C.N. (2015). *Ntọ ala na isiokwu ụ fọ dụ na fọ nọ lọ ji Igbo*. Enugu: University of Nigeria press.
- Ume, I.A.O., Ugoji, J.U. & Dike, G.A. (2006). *ụ mị nkọ wa ụ tọ asụ sụ Igbo*. Owerri: Ark publishers.
- Williams, E.S. (1976). Underlying tone in Margi and Igbo